

Српско археолошко друштво
Музеј Војводине

СРПСКО АРХЕОЛОШКО ДРУШТВО

XXXVI СКУПШТИНА И ГОДИШЊИ СКУП

Нови Сад, 30. мај - 1. јун 2013. године

Програм, извештаји и апстракти

Нови Сад 2013

Српско археолошко друштво
Музеј Војводине

СРПСКО АРХЕОЛОШКО ДРУШТВО

XXXVI СКУПШТИНА И ГОДИШЊИ СКУП

Нови Сад, 30. мај - 1. јун 2013. године

Програм, извештаји и апстракти

Нови Сад 2013

Приредили: Војислав Филиповић и Драгана Антоновић

Издавач: Српско археолошко друштво, Београд и Музеј Војводине,
Нови Сад

За издавача: Драгана Антоновић и Агнеш Озер

Штампа: СЗР Босић, Београд

Тираж: 150

Бесплатан примерак

ISBN 978-86-913229-4-6

ЧЕТВРТАК 30. МАЈ 2013.

од 9h Пријављивање учесника у **Музеју Војводине**, Дунавска 35. Уплата обавезне котизације од 1.500 дин. и 2.000 дин. за учеснике који нису чланови САД, преузимање идентификационог беџа и штампаног материјала

12h **Свечано отварање са уводним рефератима ВЕЛИКА САЛА СКУПШТИНЕ АП ВОЈВОДИНЕ, У ЗГРАДИ ИЗВРШНОГ ВЕЋА - ВЛАДЕ ВОЈВОДИНЕ**

Поздравна реч:

Иштван Пастор, председник Скупштине АП Војводине
др Агнеш Озер, директорка Музеја Војводине
др Драгана Антоновић, председница Српског археолошког друштва

Коктел

13-15h **АРХЕОЛОГИЈА ВОЈВОДИНЕ**

Д. Михаиловић, *КУЛТУРНЕ ПРОМЕНЕ И ДЕМОГРАФСКА КРЕТАЊА У ПАЛЕОЛИТУ ЈУЖНЕ ПАНОНИЈЕ*

Ђ. Гачић, *НЕОЛИТ И ЕНЕОЛИТ НА ТЕРИТОРИЈИ ВОЈВОДИНЕ*

Ј. Коледин, *О СТАЊУ ИСТРАЖИВАЊА БРОНЗАНОГ ДОБА У ВОЈВОДИНИ*

М. Јовановић, *ВОЈВОДИНА У СТАРИЈЕМ И МЛАЂЕМ ГВОЗДЕНОМ ДОБУ*

С. Трифуновић, *ТЕРИТОРИЈА ВОЈВОДИНЕ У АНТИЧКО ДОБА*

И. Пашић, *РАНИ СРЕДЊИ ВЕК У ВОЈВОДИНИ*

Д. Радичевић, *АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА НАЛАЗИШТА X – ПРВЕ ПОЛОВИНЕ XVI ВЕКА НА ТЕРИТОРИЈИ ВОЈВОДИНЕ*

17–20h Рад по секцијама и сесијама

СЕКЦИЈА ЗА ПАЛЕОЛИТ И МЕЗОЛИТ

(секција, Д. Михаиловић)

Збирка стране уметности, Музеј града Новог Сада

Д. Михаиловић, С. Милошевић и П. Радовић, *НОВИ ДОКАЗИ О НАСЕЉАВАЊУ ЧАЧАНСКО-КРАЉЕВАЧКЕ КОТЛИНЕ У ДОЊЕМ И СРЕДЊЕМ ПАЛЕОЛИТУ*

М. Лопичић, *МАЈСТОРИ ОКРЕСИВАЊА – КАМЕНИ АРТЕФАКТИ БЕЗ ГРЕШКЕ*

Т. Доганџић, Ш. Мекферон и Д. Браун, *ТАФОНОМИЈА ИЛИ УПОТРЕБА: ЕКСПЕРИМЕНТАЛНО ИСТРАЖИВАЊЕ ОШТЕЋЕЊА НА ИВИЦАМА КАМЕНИХ АРТЕФАКАТА*

Д. Борић et al., *ГОРЊЕПАЛЕОЛИТСКИ ЛОВ НА МРМОТЕ У ДИНАРСКИМ АЛПИМА: КАСНОГЛАЦИЈАЛНА РЕКОЛОНИЗАЦИЈА ЦРНОГОРСКИХ ПЛАНИНА*

Дискусија / Discussion

СЕСИЈА ПРВИ МИЛЕНИЈУМ ХРИШЋАНСТВА -

АРХЕОЛОШКА САЗНАЊА

(сесија, Д. Радичевић)

Мала сала, Музеј Војводине

Ј.Љ. Цвијетић, *VINUM - AD IMITATIONEM SANGUINIS -*

Т. Чершков и Г. Јеремић, *РЕЗУЛТАТИ НАЈНОВИЈИХ ИСТРАЖИВАЊА КАСНОАНТИЧКЕ ГРАДСКЕ НЕКРОПОЛЕ У ЈАГОДИН МАЛИ (NAISSUS)*

Г. Гаврић и Д. Рашковић, *СВЕДОЧАНСТВА РАНОГ ХРИШЋАНСТВА НА ИСТОЧНИМ ПАДИНАМА КОПАОНИКА*

С. Трифуновић, *ПРИКРИВЕНО ХРИШЋАНСТВО*

Ђ. Јанковић, *ТРАДИЦИОНАЛНИ ОБЛИК СРПСКИХ ХРАМОВА ДО 10. СТОЛЕЂА*

Дискусија / Discussion

СЕКЦИЈА ЗА БИОАРХЕОЛОГИЈУ

СЕСИЈА РЕКОНСТРУКЦИЈА ИЗВОРА ХРАНЕ И НАЧИНА

ПРЕХРАНЕ У ПРАИСТОРИЈИ: НАБАВКА, ПРИПРЕМА И

ПРЕЗЕНТОВАЊЕ ХРАНЕ У НЕОЛИТУ БАЛКАНА

(сесија, С. Витезовић, Д. Филиповић и Д. Ортон)

Хол испред сале за тематске изложбе, Музеј Војводине

D. Filipović, S. Vitezović, D. Orton, *FOOD IN THE NEOLITHIC CENTRAL BALKANS: FROM ARCHAEOLOGICAL FINDS TO THE RECONSTRUCTION OF DIET AND THE SOCIAL ROLE OF FOOD*

D. Orton, M. Vander Linden, *FROM DIET TO FOOD: THOUGHTS ON INTEGRATING SUBSISTENCE AND CULTURE IN NEOLITHIC STUDIES*

Д. Антоновић, *КАМЕНИ ПРЕДМЕТИ И ПРИПРЕМАЊЕ ХРАНЕ У НЕОЛИТУ СРБИЈЕ*

С. Витезовић, *ИНДИРЕКТНА СВЕДОЧАНСТВА О ЛОВУ И ЊЕГОВОЈ УЛОЗИ У НЕОЛИТСКИМ ЗАЈЕДНИЦАМА: ПРИМЕР КОШТАНИХ ПРОЈЕКТИЛА СА ДОЂЕ БРАЂЕВИНЕ*

Е. Стојанова Канзурова, З.Рујак, *ИСХРАНА И НАЧИН ЊЕНЕ ПРИПРЕМЕ И ЧУВАЊА У НЕОЛИТУ НА ТЕРИТОРИЈИ РЕПУБЛИКЕ МАКЕДОНИЈЕ*

Ј. Вуковић, *ПРИПРЕМА ХРАНЕ У НЕОЛИТСКОЈ ВИНЧИ: АНАЛИЗА КЕРАМИЧКОГ ПОСУЂА*

К. Пенезић, *ПРИРОДНО ОКРУЖЕЊЕ И УСЛОВИ ПРОИЗВОДЊЕ ХРАНЕ НА ЛОКАЛИТЕТУ ВИНЧА-БЕЛО БРДО*

18,10-18,30h **Дискусија / Discussion**

К. Боројевић, *ХРАНА ИЗ КУЋЕ НА ЛОКАЛИТЕТУ ВИНЧА*

И. Стојановић, Ђ. Обрадовић, *ИСХРАНА У РАНОМ НЕОЛИТУ: БИЉНИ И ЖИВОТИЊСКИ ОСТАЦИ ИЗ СТАРЧЕВАЧКЕ ЦЕЛИНЕ СА НАЛАЗИШТА ДРЕНОВАЦ*

Tz. Popova, *THE NEOLITHIC BULGUR IN THE SETTLEMENT OF JAVALKOVO, SOUTH BULGARIA*

Д. Филиповић, *ХРАНА БИЉНОГ ПОРЕКЛА НА МЕНИЈУ НЕОЛИТСКИХ ЗАЈЕДНИЦА ЦЕНТРАЛНОГ БАЛКАНА*

И. Живаљевић, *ЛОВ НА КРУПНУ РИБУ: ПРОЦЕНА ВЕЛИЧИНЕ МОРУНА СА ЛЕПЕНСКОГ ВИРА*

M. Bartkowiak, O. Perić, *NEOLITHIC CULINARY PRACTICES: ORGANIC RESIDUE ANALYSIS OF POTTERY FROM NEOLITHIC SETTLEMENTS OF DRENOVAC AND MOTEL-SLATINA (MIDDLE MORAVA VALLEY)*

19,30h **Дискусија / Discussion**

ПЕТАК 31. МАЈ 2013.

9–15h Рад по секцијама, сесијама и презентација постера

СЕКЦИЈА ЗА ПРАИСТОРИЈСКУ АРХЕОЛОГИЈУ

(секција, В. Филиповић)

9.30h - Хол испред сале за тематске изложбе, Музеј Војводине

D. Vajzović, *OSVRT NA IMPRESSO KULTURU U BOSNI I HERCEGOVINI POVODOM NOVOG NALAZA IMPRESSO KERAMIKE SA GRADINE TARAVOVAR U TRAVNIKU*

A. Јашаревић и А. Ђуричић, *БАКАРЕ НАД БРЕГОВИМА-НАСЕЉЕ СТАРЧЕВАЧКЕ КУЛТУРЕ У СЕВЕРНОЈ БОСНИ*

Д. Шљивар et al., *ПРОСТОРНА ОРГАНИЗАЦИЈА И ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈА АКТИВНОСТИ У НАСЕЉИМА ВИНЧАНСКЕ КУЛТУРЕ: СТУДИЈА СЛУЧАЈА*

Р. Балабан, *ПОКАЗАТЕЉИ СУКОБА ТОКОМ НЕОЛИТСКОГ ПЕРИОДА*

10,30-11h Дискусија / Discussion

К. Пенезић и Н.Н. Тасић, *СТРАТИГРАФСКА СОНДА И КАРОТАЖА НА ВИНЧИ 2011-2012*

Д. Милановић, *ДРУШТВЕНЕ И ЕКОНОМСКЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ ОБРАЗАЦА НАСЕЉАВАЊА НИШКО-АЛЕКСИНАЧКЕ КОТЛИНЕ У 5. МИЛЕНИЈУМУ ПРЕ Н. Е.*

Л. Балъ, *О ИГРАЧКАМА У ПРАИСТОРИЈИ – ПРИКАЗ ЗБИРКЕ ИЗ МУЗЕЈА ВОЈВОДИНЕ*

А. Sejfuli, *OSTAVA VELIKI MOŠUNJ I NOVI NALAZI MAŠEVA TИРА MOŠUNJ*

12-12,30h Дискусија / Discussion

М. Пековић, М. Јевтић и М. Христов, *СВЕТА МЕСТА НА ПЛАНИНИ МИРОЧ – НОВИ ПРИЛОЗИ ЗА КУЛТУРУ ТРИБАЛА*

М. Guštin, *THE CELTS IN MACEDONIA*

В. Филиповић и В.П. Петровић, *О ЈЕДНОМ УНИКАТНОМ КЕЛТСКОМ НАЛАЗУ ИЗ СВРЉИГА*

А.Н. Црнобрња, *ТРИ ФРАГМЕНТА ИЗ ПРАИСТОРИЈЕ НА ТЛУ БЕОГРАДА*

13,30h **Дискусија / Discussion**

СЕКЦИЈА ЗА КЛАСИЧНУ АРХЕОЛОГИЈУ

(секција, А. Црнобрња)

9h - Мала сала, Музеј Војводине

С.А. Петковић, *РИМСКА НЕКРОПОЛА СПАЉЕНИХ ПОКОЈНИКА У ДАВИДОВЦУ КОД ВРАЊА*

С. Стаменковић и В. Иванишевић, *НОВИ РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА РИМСКЕ НЕКРОПОЛЕ У МАЛОЈ КОПАШНИЦИ*

С. Богдановић и М. Јовичић, *САХРАНА ПСА СА ДВА ЖИШКА СА ЈУЖНЕ НЕКРОПОЛЕ ВИМИНАЦИЈУМА*

М. Вујовић и Р. Петровић, *ЧЕТИРИ ФРАГМЕНТА ИЗ ЗАВИЧАЈНОГ МУЗЕЈА У ЈАГОДИНИ*

А.Н. Црнобрња и Б. Племић, *НОВЕ ИКОНЕ ПОДУНАВСКИХ КОЊАНИКА ИЗ ПОСАВИНЕ – ПРОСТОРНИ КОНТЕКСТИ НАЛАЗА У ЈУГОИСТОЧНОМ ДЕЛУ ДОЊЕ ПАНОНИЈЕ*

10,15-10,45h **Дискусија / Discussion**

Р. Арсић, *РЕЗУЛТАТИ НОВИХ АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА УТВРЂЕЊА ЈЕРИНИН ГРАД, БРАНГОВИЋ*

В.П. Петровић и В. Филиповић, *НАЛАЗИ АНТИЧКИХ ИНГОТА НА ТЕРИТОРИЈИ СВРЉИГА*

Д. Рашковић, *РИМСКО НАСЕЉЕ НА ЛОКАЛИТЕТУ „ГРАБАК“ У СЕЛУ ПОЧЕКОВИНА КОД ТРСТЕНИКА-РИМЉАНИ У ДОЛИНИ ЗАПАДНЕ МОРАВЕ*

Р. Сремац, *ИЗВОРИ ЗА ПРОУЧАВАЊЕ АРХЕОЛОШКЕ БАШТИНЕ ОПШТИНЕ ШИД ИЗ XVIII И XIX ВЕКА*

11,45h **Дискусија / Discussion**

СЕКЦИЈА ЗА СРЕДЊОВЕКОВНУ АРХЕОЛОГИЈУ

(секција, Д. Радичевић)

9-12h - Збирка стране уметности, Музеј града Новог Сада

Д. Gjorgjievski, *EARLY BYZANTINE ROCK-CUT SETTLEMENTS IN THE PČINJA AND KRIVA REKA REGION*

Д. Веселинов, *ЗАШТИТНА АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА У НОВОМ САДУ*

В. Иванишевић, В. Бикић и И. Бугарски, *НОВИ РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА СРЕДЊОВЕКОВНЕ МОРАВЕ*

9,45-10,15h **Дискусија / Discussion**

Љ. Васиљевић и С. Рудић, *АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА ЛАЗАРЕВОГ ГРАДА У КРУШЕВЦУ - КАМПАЊА ИЗ 2010. ГОДИНЕ*

Г. Симоновић, *АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА ЛОКАЛИТЕТА ПРИЗРЕН 2011 – 2012.*

A.Ch. Antonaras and I. Motsianos, *THE “ARMÉE D’ORIENT” IN THE BALKANS: ARCHAEOLOGICAL EVIDENCE FOR A HOSPITAL IN THERMI/ SEDHÈS*

11-11,30h **Дискусија / Discussion**

СЕКЦИЈА ЗА БИОАРХЕОЛОГИЈУ

(секција, Н. Миладиновић-Радмиловић)

12-15h - Збирка стране уметности, Музеј града Новог Сада

Н. Миладиновић-Радмиловић, *СТАНДАРДИЗАЦИЈА АНТРОПОЛОШКИХ ЗАПИСНИКА – ИНЦИНЕРАЦИЈА И ИНХУМАЦИЈА*

Р. Radović, J. Lindal and M. Roksandić, *A RE-EXAMINATION OF THE HUMAN FOSSIL SPECIMEN FROM ВАЌКИ RETROVAC (SERBIA)*

А. Јановић, *РЕЗУЛТАТИ АНТРОПОЛОШКЕ АНАЛИЗЕ СПАЉЕНИХ СКЕЛЕТНИХ ОСТАКА СА ЛОКАЛИТЕТА ВАТИН, СТАРИ ЛУДОШ И ВРШАЦ АТ*

К. Ђукић, *ФИЗИЧКО-АНТРОПОЛОШКА АНАЛИЗА ОСТЕОЛОШКОГ МАЕРИЈАЛА ИЗ АВАРСКЕ НЕКРОПОЛЕ ПИОНИРСКА УЛИЦА У БЕЧЕЈУ*

Н. Марковић, *КРАТАК ПРЕГЛЕД РАЗВОЈА ПАЛЕОПАТОЛОГИЈЕ ЖИВОТИЊА И ПРВА ПАЛЕОПАТОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА У СРПСКОЈ АРХЕОЗОЛОГИЈИ*

Ј. Булатовић, А. Булатовић, *РИТУАЛНИ КАРАКТЕР ДЕПОЗИТА ЖИВОТИЊСКИХ ОСТАКА ИЗ ЈАМЕ НА ГВОЗДЕНОДОБНОМ НАЛАЗИШТУ РАНУТОВАЦ КОД ВРАЊА*

С. А. Петковић, *МИТОЛОШКА ПРЕДСТАВА НА КОШТАНОМ РЕЉЕФУ ИЗ ДАВИДОВЦА КОД ВРАЊА*

Дискусија /Discussion

СЕСИЈА АРХЕОТЕХНОЛОГИЈА: ПРОУЧАВАЊЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ ОД ПРАИСТОРИЈЕ ДО СРЕДЊЕГ ВЕКА

(сесија, С. Витезовић и Д. Антоновић)

9h - Кино сала, Музеј савремене уметности

С. Витезовић и Д. Антоновић, *ПРОУЧАВАЊЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ У АРХЕОЛОГИЈИ: ОД СТУДИЈА СЛУЧАЈА ДО ВИШЕСТРУКИХ ТЕХНОЛОГИЈА*

G. Carver, *ARCHAEOLOGY AND A METAPHYSICS OF TECHNOLOGY*

Д. Антоновић, *ТЕХНОЛОГИЈА ИЗРАДЕ НЕОЛИТСКИХ КАМЕННИХ СЕКИРА И ТЕСЛИ*

Д. Антоновић, *МЕТОДОЛОГИЈА ИСПИТИВАЊА ИНДУСТРИЈЕ ГЛАЧАНОГ КАМЕНА*

Р. Šošić Klindžić, *RAZLIKE U PROIZVODNJI CIJEPANOG KAMENOG ORUĐA TIJEKOM NEOLITIKA NA PROSTORU IZMEĐU DRAVE I SAVE*

9,50-10,10h **Дискусија / Discussion**

V. Dimitrovska, *FROM BOMB TO QUERN*

D. Rajković et al., *ANALIZA PROIZVODNOG POSTUPKA IZRADE KAMENOG GLAČANOG ORUĐA NA PRIMJERU KAMENIH IZRAĐEVINA S LOKALITETA ĐAKOVAČKI SELCI-KAZNICA-RUTAK*

С. Витезовић, *РОГОВИ У ВИНЧАНСКОЈ КУЛТУРИ: ОД ПРИКУПЉАЊА СИРОВИНЕ ДО ГОТОВОГ ПРОИЗВОДА*

C. Beldiman and D.-M. Sztancs, *BONE SPOONS DATED FROM STARČEVO-CRIȘ CULTURE DISCOVERED IN ROMANIA*

D.-M. Sztancs, C. Beldiman and C. Ilie, *STARČEVO-CRIȘ OSSEOUS MATERIALS INDUSTRY FROM SOUTHERN MOLDOVA, ROMANIA. THE NEGRILEȘTI SITE, GALAȚI COUNTY*

11,10-12h **Дискусија / Discussion**

И. Атанасова, *АНТРОПОМОРФНА ПЛАСТИКА ИЗ “СВЕТИ АТАНАС” КОД СПАНЧЕВА – КОЧАНИ. ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ТЕХНОЛОГИЈЕ ФИГУРИНА РАНОГ ЕНЕОЛИТА*

В. Бикић, *ИСПИТИВАЊЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ КЕРАМИКЕ У СРБИЈИ: ПРВА ИСКУСТВА*

I. Miloglav, *POLITIČKI, SOCIJALNI I EKONOMSKI OKVIR ORGANIZIRANE KERAMIČKE PROIZVODNJE UNUTAR VUČEDOLSKOG DRUŠTVA - NA PRIMJERU LOKALITETA IZ ISTOČNE SLAVONIJE*

Д. Јацановић, *ПРИЛОГ ТЕХНОЛОГИЈИ МЕТАЛУРШКЕ ОБРАДЕ БРОНЗЕ У ПРАИСТОРИЈИ*

M. Radivojević et al., *TAINTED ORES AND THE RISE OF TIN BRONZES IN EURASIA, C. 6500 YEARS AGO*

12,50-13,20h Дискусија / Discussion

Г. Јеремић, *О ТЕХНОЛОГИЈИ ИЗРАДЕ МОЗАЧИЧКИХ ПОДНИХ ПОДЛОГА У ПЕРИОДУ КАСНЕ АНТИКЕ У ЦЕНТРАЛНОБАЛКАНСКИМ РИМСКИМ ПРОВИНЦИЈАМА – НЕКОЛИКО ПРИМЕРА*

Д. Филиповић, *РАСВЕТЉАВАЊЕ ЗЕМЉОРАДНИЧКИХ ПРАКСИ И ТЕХНИКА ПУТЕМ АНАЛИЗЕ БИЉНИХ ОСТАКА НА ЛОКАЛИТЕТУ ЧАТАЛ ХИЈИК, ЦЕНТРАЛНА АНАДОЛИЈА*

И. Вранић, *БИОГРАФИЈА „ГРЧКИХ“ ЗИДОВА: ПРИМЕР ТЕХНОЛОГИЈЕ, КОРИШЋЕЊА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈЕ АРХИТЕКТУРЕ НА ЛОКАЛИТЕТУ „КАЛЕ“ У КРШЕВИЦИ*

Татјана Михаиловић, *ВОДОВОД РУДАРСКОГ ЦЕНТРА ПЛАНА – СРЕДЊОВЕКОВНИ ТЕХНИЧКИ ПОДУХВАТ*

А. Ђуричић, *ИЗРАДА РЕКОНСТРУКЦИЈЕ ПЕЋИ СА ЛОКАЛИТЕТА ВИНЧА – БЕЛО БРДО И ЊЕНО СТАЊЕ ПОСЛЕ ГОДИНУ ДАНА*

14,10h Дискусија / Discussion

- 17h **ОДРЖАВАЊЕ XXXVI РЕДОВНЕ СКУПШТИНЕ САД**
Кино сала, Музеј савремене уметности
- 20h Заједничка вечера

СУБОТА 01. ЈУН 2013.

- 10h Излети у договору са домаћином скупа

Екскурзија: Нови Сад - Раковац - Крушедол - Сремска Митровица

Раковац - ископавања Музеја Војводине, руководилац Небојша Станојев, манастирски комплекс ос 12. до 16. века

Крушедол - један од најпознатијих српских манастира на Фрушкој Гори.

Сремска Митровица - Сирмијум, обилазак царске палате, базилике СВ. Димитрија, и музејске поставке са колегама из Музеја Срема и Завода за заштиту споменика културе.

* Из Митровице се аутобус враћа у Нови Сад, а коме одговара путује из Митровице редовним линијама за Београд.

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ УПРАВНОГ ОДБОРА ОД ЈУНА 2012. ДО МАЈА 2013. ГОДИНЕ

Друга година рада Управног одбора Српског археолошког друштва у садашњем саставу протекла је у редовним активностима. Одржане су три седнице, а главне теме су биле издавање нових свезака Гласника САД и организација **XXXVI Годишњег скупа и Скупштине у Новом Саду**. Ове године навршава се 130 година од оснивања Српског археолошког друштва и 30 година од враћања оригиналног имена друштва након дугогодишњег назива смишљеног у деценијама после другог светског рата – Археолошко друштво Србије. Управни одбор је закључио да је својевремено обележавање 125 година постојања Друштва на скупу у Зајечару 2008. године било пропраћено одличном изложбом и пратећим програмима, те да након само пет година нема потребе за понављањем истих манифестација. Зато ће свој јубилеј Друштво обележити радно, скупом са великим бројем учесника из Србије, Црне Горе, Македоније, Грчке, Бугарске, Босне и Херцеговине, Хрватске, Словеније, Пољске, Немачке, Канаде, Велике Британије и Сједињених америчких држава, али и скромно, због тешке финансијске ситуације у којој се налазимо. И ове године на скупу ће доминирати младе снаге српске археологије и сродних наука - нови кустоси, конзерватори и докторанти – приказујући нове методе истраживања и нова размишљања о неким ранијим налазима. Велики удео у раду Друштва имају и они његови чланови који су припадници других струка и који потврђују интердисциплинарни карактер Друштва и скупа. Скуп у Новом Саду организован је захваљујући великом залагању сарадника Музеја Војводине који је домаћин овогодишњег скупа, посебно директорике др Агнеш Озер и колеге Станка Трифуновића, уз несребич-

ну помоћ Дивне Гачић из Музеја града Новог Сада, на чему им Управни одбор Српског археолошког друштва изражава велику захвалност.

Од прошлог скупа у Ваљево 2012. године Српско археолошко друштво је богатије за још једну секцију. Поред већ постојећих Праисторијске, Античке, Средњовековне и Секције за палеолит и мезолит, у Друштву сада делује и Секција за Биоархеологију којом председава Наташа Миладиновић-Радмиловић.

Управни одбор је одлучио да се за следећи скуп у 2014. години, али и све наредне, позив за пријављивање радова чланству упути знатно раније него до сада, како би комплетирали потребну документацију за тражење средстава за организацију скупу преко редовних конкурса надлежних министарстава. Такође је на првој седници УО у 2013. години одржаној 23. јануара одлучено да од ове године сви учесници скупа који нису чланови Српског археолошког друштва поред обавезне котизације плаћају и своје учешће у висини две чланарине за запослене (2.000 динара). Оваква одлука је оправдана праксом коју имају многе светске струковне асоцијације и које на овај начин штите своје чланство које редовно измирује своје финансијске обавезе. У том циљу чланство је крајем 2012. године позвано да измири своја заостала дуговања за 2011. и 2012. годину како не би додатно плаћали рад на скупу, али и да не би, према Статуту Друштва, били брисани из чланства. Висина чланарине за 2013. годину остала је иста као и за претходне две године и износи 1000 динара за запослене, односно 400 динара за пензионисане и незапослене чланове друштва.

Година између две скупштине обележена је великим финансијским проблемима које сада већ представљају велику сметњу у нормалном функционисању Српског археолошког друштва. Недостатак службених просторија, а пре свега места где би издања

САД била на једном месту, финансијска немогућност за ангажовањем техничког секретара Друштва, али исто тако и одсуство волонтерског духа код члановима Друштва, нарочито млађих, да преузму део административних обавеза (прикупљање чланарине, слање писама, ажурирање адреса итд.) довело је до посустајања у раду Друштва. Ипак највећи проблем представља вишегодишњи изостанак финансијске помоћи од надлежних Министарстава Републике Србије (Министарство културе и информисања и Министарство просвете, науке и технолошког развоја) чиме је доведено у питање редовно излагање нашег Гласника САД - водећег домаћег археолошког часописа (према категоризацији Министарства науке), листа који излази већ 30 година и који је за тај период најбољи извор информација о раду у археологији Србије. Српско археолошко друштво од својих скромних средстава може да изда свеску 27 Гласника САД, и то у смањеном тиражу од 250 примерака, док ће свеска 28, потпуно припремљена за штампу, вероватно морати да сачека нека боља времена. Без обзира на све ове тешкоће редакција Гласника САД је врло предано и професионално радила на припреми две поменуте свеске Гласника и без застоја наставља рад на припремању броја 29 нашег гласила.

Управни одбор Српског археолошког друштва најтоплије се захваљује домаћину и коорганизатору претходног XXXV скупа у Ваљеву, Заводу за заштиту споменика културе. Захваљујући њему учесници скупа су имали одличне радне услове и богат пратећи програм, те је највеће окупљање археолога у Србији у 2012. години протекло беспрекорно организовано на задовољство свих учесника скупа.

Драгана Антоновић
Председница Српског археолошког друштва

**ИЗВЕШТАЈ О ФИНАНСИЈСКОМ ПОСЛОВАЊУ САД
ЗА ПЕРИОД ОД 1.1. ДО 31.12.2012. год.**

Приходи:

1. Оприходована средства из ранијих година.....	69.717,31
2. Министарство културе.....	100.000,00
3. Приходи од камате.....	854,84
4. Чланарине.....	89.600,00
Укупно.....	260.172,15

Расходи:

1. Канцеларијски материјал.....	180,00
2. Штампa Гласник САД.....	114.480,00
3. Банкарска провизија.....	3.283,54
4. Путне дневнице	81.660,00
5. Ауторски хонорари	50.177,49
6. Остали ситни трошкови.....	10.391,12
Укупно.....	260.172,15

Подносилац извештаја
Маја Јовановић

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ СЕКЦИЈЕ ЗА ПАЛЕОЛИТ И МЕЗОЛИТ

Оснивање Секције за палеолит и мезолит подстакнуто је новијим истраживањима палеолита и мезолита на централном Балкану. У току су систематска ископавања Шалитрене пећине и пећинског комплекса Баланица у Сићеву и сондажна рекогносцирања у Чачанско-краљевачкој котлини, на подручју Мироча и Неготинске крајине, у средњем Поморављу и Понишављау, као и у Горњем и Средњем Тимоку. У истраживања су укључени су универзитети у Винипегу, Тусону, Кембриџу, Кардифу, Канзасу, Лондону, Келну, а успостављена је и тесна сарадња са институцијама које се баве истраживањима палеолита у мезолита у Црној Гори. Из ових разлога наметнула се потреба да се успостави комуникација између археолога и специјалиста ангажованих на различитим пројектима, да се резултати саопштавају и да се о њима расправља да домаћим и међународном скуповима, као и да се на организован начин приступи решавању отворених питања везаних за стручне, научне и образовне аспекте текућих и будућих истраживања.

Први састанак Секције одржан је 25. маја 2012. године, током XXXV Годишњег скупа Српског археолошког друшва у Ваљеву. За председника секције изабран је проф. др Душан Михаиловић. Разговарало се о циљевима и плану рада у наредној години и о издавачкој делатности. Подржани су предлози да Секција организује међународни скуп о истраживањима палеолита и мезолита на Балкану, и да се покрене међународни часопис у коме би се резултати ових истраживања редовно објављивали.

Душан Михаиловић
председник Секције за палеолит и мезолит САД

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ СЕКЦИЈЕ ЗА ПРАИСТОРИЈСКУ АРХЕОЛОГИЈУ

Редовни годишњи састанак Секције за праисторијску археологију одржан је током годишњег скупа САД у Ваљевоу 25. маја 2012. године. Том приликом представљено је девет реферата, од којих се осам бавило бројним питањима везаним за неолит централног Балкана, док је један рад пратио проблематику позног енеолита. Састанку секције присуствовало је око 30 колега. Након уводне речи председника секције, занимљиво излагање о старчевачкој сликаној керамици имала је О. Перић, а затим су Н. Тасић и М. Игњатовић у два рада представили методологију истраживања на Винчи и проблеме због клизишта на истом локалитету. Након тога, А. Црнобрња и М. Спасић су дали занимљиву интерпретацију винчанских здела са протомима, док је М. Порчић анализирао фрагментацију винчанских фигурина у односу на контексте њихових налаза. Након краће и корисне дискусије Д. Антоновић, М. Вукадиновић и А. Цицовић упознали су чланове секције са новим геофизичким истраживањима једног од раних рудника бакра на планини Рудник. Потом је В. Живанић упознала присутне са траговима деловања држаља на неолитске камене алате, а Р. Балабан о предметима од нефрита и/или јадеита у неолиту Србије. На крају је Д. Милановић изложио корекцију хронолошког позиционирања групе Бубањ-Хум Ib на основу истраживања локалитета Бубањ.

Као резултат рада наше Секције, а у сарадњи са Заводом за заштиту споменика културе Ваљево, може се навести и организација прошлогодишње пленарне сесије *Резултати нових археолошких истраживања у северозападној Србији и суседним територијама*, где је презентовано укупно 20 реферата домаћих и страних учесника. Посебно издање везано за ова саопштења је у завршној фази припреме.

Војислав Филиповић
председник Секције за праисторијску археологију САД

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ СЕКЦИЈЕ ЗА КЛАСИЧНУ АРХЕОЛОГИЈУ

Протекле године одржано је само једно окупљање Секције за класичну археологију, на редовном годишњем скупу у Ваљево. Том приликом је 16 учесника представило 13 радова. Најпре је о проблематици развоја дачких шоља и лонаца излагала М. Тапавички (Археолошки институт у Београду), а потом су Д. Рашковић и Г. Чађеновић (Народни музеј Крушевац) излагали о домородачким и раноримским налазиштима у околини Крушевца. С. Петковић (Археолошки институт у Београду) и Б. Илијић (Завичајни музеј Књажевац) су известили о до сада необјављеним истраживањима *Timacum Minus*-а, иза њих је Ј. Цвијетић (Филозофски факултет у Београду) излагала о новом тумачењу сигнала из оставе у Великој Крсни, док је реферат М. Вујовића (Филозофски факултет у Београду) био посвећен шлемовима типа *Intercisa* са Ђердапа. Потом је уследио низ радова о актуелним истраживањима античких локалитета. С. Петковић је излагала о великим заштитним истраживањима на локалитету Давидовац-Градиште код Врања, на коме су откривене две некрополе (II-III и IV-V век), више касноантичких грађевина, насеље III века, терме и остаци римског друма. Н. Радиновић (Београд) је излагао о керамици са претходно поменутих истраживања, а И. Грујић (Опово) се у свом реферату детаљније бавила касноантичком некрополом са истог локалитета. Реферат С. Трифуновића (Музеј Војводине, Нови Сад) је био посвећен познатолатенској-раноримској некрополи из Чуруга. Ј. Јованова (Музеј града Скопја, БЈР Македонија) је приказала комплекс некрополе колоније Скупи. Д. Радичевић (Филозофски факултет у Београду) и К. Дмитровић (Народни музеј Чачак) су известили о вишегодишњим истраживањима касноантичке некрополе у Чачку. О теоријском приступу проучавања гробних конструкција са Виминацијума излагали су Ј. Анђелковић, Е. Николић и Д. Росић (сви из Археолошког института у Београду).

Адам Н. Црнобрња
председник Секције за класичну археологију

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ СЕКЦИЈЕ ЗА СРЕДЊОВЕКОВНУ АРХЕОЛОГИЈУ

Редовни јесењи састанак Средњовековне секције одржан је 25. и 26. октобра 2012. године у Горњем Милановцу и на планини Рудник. Домаћин скупа био је Музеј рудничко-таковског краја у Горњем Милановцу Према раније установљеном програму, како је то већ уобичајено, предвиђено је да први дан буде посвећен стручним рефератима и радном састанку Секције, док је за други дан планиран обилазак налазишта на Рудник и средњовековних цркава и манастира у најближој околини. Састанак је окупио 30 колегиница и колега из различитих делова Србије.

Након поздравне речи домаћина и уводних реферата А. Цицковић (Музеј рудничко-таковског краја Горњи Милановац), посвећеног историјату истраживања средњовековних налазишта рудничко-таковског краја и Д. Радичевића (Филозофски факултет Универзитета у Београду) и Ј. Булатовић и Н. Марковић (Београд) посвећених резултатима нових археолошких и археозоолошких истраживања средњовековних налазишта на Руднику, приступило се рефератима посвећеним актуелним истраживањима на пољу средњовековне археологије у Србији. Први је наступио М. Грковић (Завод за Заштиту споменика културе Крагујевац) који је реферисао о истраживању цркве у Буковику код Аранђеловца. Потом је В. Миливојевић (Народни музеј Аранђеловац) упознао присутне са налазом надгробног споменика браће Живчић из Врбице код Аранђеловца, након чега је М. Каличанин-Крстић (Завод за заштиту споменика културе Крагујевац) говорила о истраживањима цркве у Борцима код Раче. Са резултатима ископавања поткапине код манастира Заступ у Полимљу упознала нас је М. Бунарцић (Републички завода за заштиту споменика културе Београд), након чега је И. Попадић (Београд) говорила о остави средњовековног новца из сремског Обрежа. На крају су уследиле презентације се актуелних заштитних радова на простору Бачке. Колега Д. Радојевић (Градски музеј Сомбор) реферисао је о от-

крићу раносредњовековних гробова у Чичовима код Сомбора, док је М. Аћимовић (Врњачка Бања) говорила о заштитним ископавањима на траси гасовода у Бачу, а С. Радовановић (Нови Сад) о истраживањима насеље 7–9. века код Оцака.

Након реферата је одржан радни састанак секције, уобичајено посвећен проблеми струке. Колеге из Завода за заштиту споменика културе у Крагујевцу изнели су актуелне проблеме које имају са археолозима аматерима и њиховим уништавањем познатог налазишта у Супској. Присутни су се сложили да је у последње време све очигледнија штета које тзв. удружење археолога аматера прави на археолошким локалитетима. Одлучено је да колеге о свему извести и управу Друштва, како би биле предузете одговарајуће мере код надлежног републичког министарства. На крају је договорено да се за следећи годишњи скуп САД у Новом Саду од стране Средњовековне секције организује сесија тематски посвећена хришћанству, како би се на тај начин обележи јубиларна година од доношења Миланског едикта.

У вечерњим састима присутни су се преселили на Рудник где је организована заједничка вечера и преноћиште. Наредног дана организована је посета археолошким налазиштима Дрење – Стационар и Дрење – Имање Никића, где се од 2009. године, у организацији Музеја рудничко-таковског краја, изводе археолошка ископавања која значајно доприносе разрешавању проблема убицације средњовековног Рудника. Потом се кренуло у обилазак манастира Враћевшнице и Петковице, као и средњовековне цркве у Рамаћи, након чега је састанак званично завршен.

Дејан Радичевић
председник Секције за средњовековну археологију САД

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ БИОАРХЕОЛОШКЕ СЕКЦИЈЕ

Главни мотив за формирање Биоархеолошке секције била је потреба стручњака који се баве специјалистичким студијама у археологији да представе своје радове и размењују искуства, без обзира на хронолошке оквире својих истраживања. Биоархеолошка секција формирана је на XXXV Годишњем скупу, који је одржан у Ваљеу, 24-26. маја 2012. године. Секција има за циљ да окупи, представи и промовише истраживања везана за биолошке остатке у археологији (хумане, биљне и животињске). За председницу секције изабрана је др Наташа Миладиновић-Радмиловић, антрополог са Археолошког института у Београду.

На скупу у Ваљеу одржано је и прво окупљање у оквиру секције, на тематској сесији „Биоархеологија на Балкану – биланс и перспективе“. На сесији су учествовали стручњаци и докторанти са Археолошког института у Београду, Филозофског и Медицинског факултета у Београду и Универзитета у Оксфорду, Народног музеја у Краљеву и Градског музеја у Суботици, као и гости из иностранства – из CNRS-а (Француска) и са Универзитета “Dimitrie Cantemir”, Christian University of Bucharest, Faculty of History (Румунија). У току је припрема зборника радова са овог скупа. Представљено је двадесет радова, који су обухватили антрополошке, археоботаничке и зооархеолошке анализе, затим анализе коштаних артефаката, као и један рад на тему односа животиња и људи. По свом типу, радови су били теоријски, методолошки и студије случаја.

Наташа Миладиновић-Радмиловић
председница Биоархеолошке секције САД

Селена Витезовић

**ОДБРАЊЕНИ РАДОВИ НА ОДЕЉЕЊУ ЗА
АРХЕОЛОГИЈУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
У БЕОГРАДУ У 2012. ГОДИНИ**

ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ И ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ

- Ангелина Раичковић – *Керамичке посуде из гробова Мала Копашница-Сасе*
- Марија Љуштина – *Стратиграфија насеља и периодизација ватинске културе у Војводини*
- Оливера Илић – *Пољопривредна производња у римским провинцијама на тлу Србије од I до V века*
- Јелена Цвијетић – *Винова лоза и вино у фунералној пракси и есхатолошким веровањима у југоисточном делу римске провинције Далмације*
- Иван Вранић – *Везе централног Балкана и Егеје у IV и III веку пре н. е: Пример локалитета “Кале” у Кршевици*
- Зорица Кузмановић – *Рефлективна природа археолошког закључивања: студија случаја корпуса хеленистичких налаза у Србији*

МАГИСТАРСКЕ ТЕЗЕ

- Неда Мирковић – *Керамичке светиљке са локалитета Диана/Занес (Караташ)*
- Славица Арсенијевић – *Појасне копче из млађе гвозденог доба на тлу западног и централног Балкана*

МАСТЕР СТУДИЈЕ

- Богдана Милић – *Просторна анализа и архитектура сакралних објеката у прекерамичком неолиту југоисточне Анадолије*
- Ана Ђуричић – *Експериментална археологија – анализа конструкције и градња пећи на основу налаза са локалитета Винча-Бело брдо*

- Милош Нешић – *Археолошка култура у еволуционистичкој перспективи: моделовање културне трансмисије у касном неолиту централног Балкана*
- Тамара Младеновић – *Остаци животиња у гробљима раног бронзаног доба на некролама у Мокрину и Остојићеву*
- Ненад Јончић – *Велике украсне игле бронзаног доба: делови накита или култни предмети*
- Александар Јашаревић – *Социо-економска и симболичка улога импортованих металних посуда на Гласиначкој висоравни током старијег гвозденог доба*
- Марија Аћимовић – *Представе негроида на територији Србије*
- Кристиан Мунђан – *Прилог познавању накита доњег Подунавља. Дачке фибуле на дунавско-карпатско-балканском простору. Покушај генезе*
- Бојана Марић – *Системи градње опидума код Источних Келта*
- Слободан Митић – *Метални налази келтске провениенције на територији западног Балкана – студија случаја некрополе у Гостиљу код Подгорице*
- Бојана Илијић – *Услови насељавања у протоисторији, антици и средњем веку на ширем подручју археолошког налазишта Титасит Минис у Равни код Књажевца*
- Милош Живановић – *Занатска производња у касноантичкој Доклеји. Примјер употребе лабораторијских налаза у археологији*
- Бојан Вујиновић – *Превентивна заштита средњовјековног насеља прњаворског краја и његове околине*
- Милош Арсић – *Египатске тврђаве на територији Нубије у времену средњег царства*

ДИПЛОМСКИ И ЗАВРШНИ РАДОВИ

- Александар Латас – *Природни и антропогени фактори акумулације седимената на палеолитским налазиштима Теопетра и Црвена стијена*

- Глигор Даковић – *Рат и насиље код праисторијских ловаца сакупљача*
- Радмила Гавриловић – *Насеља у старијем и средњем неолиту северне Грчке*
- Младен Бачлија – *Неолитска насеља и њихово природно окружење на подручју Лудашког језера*
- Дејан Миловановић – *Процес конзервације и његов допринос археолошкој анализи на примеру жрвња са рецепијентом из Црквина код Стублина*
- Милица Поповић – *Исхрана у винчанској култури*
- Теа Стаменковић – *Интерпретација резултата геофизичких истраживања неолитских налазишта*
- Ивана Јелача – *Пропорције винчанских фигурина: интерпретација варијабилности*
- Видан Димић – *Глчани камен из збирке Завичајног музеја у Врњачкој Бањи*
- Ђорђе Ђенић – *Типолошка анализа керамичког материјала Чернавода III – Болераз комплекса на тлу Србије*
- Маја Ђорђевић – *Разлике у керамичким посудама костолачке и Коцофени културе у североисточној Србији*
- Богдан Ломпар – *Рано бронзано доба на територији Боке Которске, на примјеру тумула Мале и Велике Груде*
- Миодраг Бешлин – *Налази бронзаног доба са локалитета Фењ из збирке Народног музеја у Зрењанину*
- Нина Мијаговић – *Средње бронзано доба у јужној Бачкој; Студија случаја локалитета у Пивницама*
- Јелена Котлајић – *Насеља бронзаног доба на локалитетима Бубањ и Велика хумска чука – упоредна анализа археолошког материјала*
- Ана Андријевић – *Сахрањивање у белегишкој култури – некрополе: Калуђерске ливаде-Белегиш-Стојића гумно-Карабурма*
- Оливера Филиповић – *Некрополе Барице-Гређани типа и култура поља са урнама у северној Босни*
- Владимир Стевановић – *Налазишта брњичке културе на територији јужног Поморавља*

- Марко Андрић – *Топографија насеља старијег гвозденог доба северозападне Србије*
- Борис Радић – *Далматска утврђења у југоисточној Босни и Херцеговини*
- Ивана Цветковић – *Оставе дерона на простору централног Балкана–деронска остава из Врања*
- Љубисав Панић – *Огрлице код Тауриска и Скордиска*
- Борислав Куга – *Историјат истраживања грчких сликаних ваза*
- Срђан Делић – *Медицина у војним логорима на горњомезијском лимесу*
- Марија Јовић – *Представе птица на античким фрескама са територије Србије*
- Милица Митић – *Североисточна кула на римском утврђењу *Horreum Margi**
- Ивана Косановић – *Римске војничке дипломе са територије Србије*
- Вања Жигић – *Римско наоружање у Босни*
- Тамара Хаднађев – *Сарматско наоружање у Бачкој*
- Немања Марковић – *Сахрана коња из Другог аварског каганата са касноантичке некрополе Уиће код Обреновца*
- Милош Динић – *Градина на Јелици – цркве и начин сахрањивања*
- Бојана Радосављевић – *Прероманичке цркве у Росама и Кутима у Боки Которској*
- Мила Перић – *Антрополошка анализа скелетних остатака одраслих индивидуа са средњовијековне некрополе Хумка-Радљево*
- Наташа Седлачек – *Примена молекуларно-биолошких метода на скелетима са археолошких налазишта*
- Александар Стаменковић – *Примена дигиталних технологија у савременим археолошким истраживањима*
- Аманда Дега – *Археолошки налази као критичка основа проучавања концепта уједињене монархије гвозденог доба Израела*
- Тамара Васић – *Колонизација и египтизација Нубије у новом Царству*

РЕЗИМЕИ

АРХЕОЛОГИЈА ВОЈВОДИНЕ (пленарна сесија)

Душан Михаиловић, Филозофски Факултет у Београду

КУЛТУРНЕ ПРОМЕНЕ И ДЕМОГРАФСКА КРЕТАЊА У ПАЛЕОЛИТУ ЈУЖНЕ ПАНОНИЈЕ

На основу новијих истраживања је установљено да палеолит јужне Паноније има велике сличности са палеолитом централних и северних делова Панонског басена. Ископавања Петроварадинске тврђаве су показала да се у раном средњем палеолиту на овом простору јављају таубахијенско-шарантијенске индустрије са построшкама са хрптом које имају бројне паралеле са истовременим индустријама на северу басена. Налази са Црвенке и Ата сведоче о томе да је на прелазу из средњег у горњи палеолит ово подручје захватало централни део “подунавског коридора” којим су се горњопалеолитске заједнице шириле према северу, док граветијен Шалитрене пећине готово у потпуности одговара вилендорфијену и другим граветијенским фацијесима у средњој Европи. На сличности у технолошком развоју могли су да утичу: а) клима и екологија региона, б) културни и друштвени контакти и в) миграциона померања на ширем географском простору. Улога ових фактора ће бити размотрена решавању питања: а) популационих кретања у средњем плеистоцену, б) узрока експанзије шарантијена ка средњој Европи, б) појаве микокијенских елемената у средњем палеолиту јужне Паноније, в) ширења анатомски модерног човека и његове материјалне културе из средњег ка горњем Подунављу и г) рефугијалног карактера Балкана у време максимума последњег лацијала.

Ђорђе Гачић, Музеј града Новог Сада

НЕОЛИТ И ЕНЕОЛИТ НА ТЕРИТОРИЈИ ВОЈВОДИНЕ

Релативно висок квантитативни ниво исражености налазишта неолита и енеолита на тлу данашње Војводине, даје могућност приказа у геоморфолошком, климатском и хидролошком контексту. Концентрација

је на четири морфолошке категорије: планине, лесне заравни, лесне терасе и алувијалне терасе. Цео неолит припада, у климатском погледу, периоду атлантика (веома топло и влажно), финални неолит и енеолит суббореалу (хладно и влажно). Период са највећим ритовима и барама захвата крај неолита и енеолит. Значајни су водотокови независни од сезонских климатских утицаја (Јегричка, Надела). За период енеолита потенцијално велика улога Фрушке Горе као минеролошког ресурса. У реферату ће бити дат и кратак преглед истраживања у последњих пет година на територији града Новог Сада.

Јован Коледин, Музеј Војводине, Нови Сад

О СТАЊУ ИСТРАЖИВАЊА БРОЗАНОГ ДОБА У ВОЈВОДИНИ

У реферату се даје приказ стања истраживања какво је данас, а које траје од почетка 90тих година прошлог века. Карактерише га крај (или прекид) великих систематских истраживања (Гомолава, Феудвар). Крај систематских истраживања нису пратиле публикације, тако да их сматрамо незавршеним. Поменућемо резултате рада у музејима, и систематских истраживања која су у току (Жидовар). Кратак приказ проблема у истраживању раног, средњег и касног бронзаног доба. Неки задаци су наслеђени из прошлости, и без њиховог решавања, немогућ је излазак из истраживачке кризе. Истраживања очуваних насеља, мултидисциплинарни приступ сакупљеној грађи су задаци за будућност. Неопходно је објављивање остава из овог периода са целокупним њиховим садржајем.

Марија Јовановић, Музеј Војводине, Нови Сад

ВОЈВОДИНА У СТАРИЈЕМ И МЛАЂЕМ ГВОЗДЕНОМ ДОБУ

(Халштат – Ла Тене или X век п.н.е. – II век н.е.)

У старијем гвозденом добу, које представља време стабилизације тадашњих прилика, најзначајнија културна група је *босутска*, која је раширена у Срему, југоисточној Бачкој, средњем и јужном Банату. На налазиштима у Војводини издвојене су три фазе на основу керамичких налаза.

У насељима Калакача код Бешке, Гомолава код Хртковаца, Градина на Босуту, Феудвар код Мошорина, Попов салаш код Новог Сада (Каћ), Батка код Перлеза, Леје код Арадца, Асфалтна база код Земуна и др., на којима су истраживања обављана у другој половини XX века, заступљена је рана фаза ове културне групе (←950←750. п.н.е.)

На налазишта Градина на Босуту, Гомолава код Хртковаца, Жидовар и Феудвар доминира развијена фаза (←750←550. п.н.е.). За ову фазу карактеристична је керамика тзв. *басараби стила*, на којој преовлађују жигосани „С” мотиви, урезане спирале у низу, али и други геометријски и фигурални украси.

Касна фаза (←550←400. п.н.е.) издвојена је у насељима Градина на Босуту, Гомолава код Хртковаца, Жидовар код Вршца, Градиште код Иђоша, Феудвар код Мошорина, Стубарлија и др.

На западу и северозападу Бачке егзистира *даљска група* (←750←450. п.н.е), која је најбоље представљена у некрополи Ђепфелд код Дорослова.

У овом културном кругу долази до формирања првих племенских заједница, о којима говоре антички извори: *Панони, Трибали, Бреуци, Амантини и др.*

Нешто касније, на историјску позорницу ступају *Келти* (←V п.н.е.←II н.е.). Седином V века пре н.е. започињу бројне миграције које ће их одвести у разне делове Европе, све до Мале Азије. У Подунавље и данашњу Војводину пристижу у таласима крајем IV века старе ере. Након пораза код Делфа (279. п.н.е.) келтска племена се уједињују у племенску *заједницу Скордиска* и трајно насељавају Подунавље – Срем и јужну Бачку. На овим просторима затичу аутохтоно илирско-панонско становништво, са којима граде нову материјалну културу.

Насељавањем Келта у Војводини мењају се социјално-економски услови, уводи се робноовчани промет са златним и сребрним монетама, оснивају се занатски центри за израду керамике и прераду метала, користе се ротационо витло и жрвњеви и др. Поред једнослојних насеља којих има највише у Срему и Бачкој, током II в. п.н.е. Скордисци подижу и утврђена насеља-опидуме (*oppida*) који су административно-економско-војни, али и занатски центри за одређене регије у Војводини: Гомолава, Градина на Босуту, Стари Сланкамен, Доњи Петровци, Плавна, Турски шанац код Бачке Паланке, Чарнок код Врбаса, Чуруг, Феудвар код Мошорина, Гардиновци, Жидовар, и др.

Станко Трифуновић, Музеј Војводине, Нови Сад

ТЕРИТОРИЈА ВОЈВОДИНЕ У АНТИЧКО ДОБА Археолошка сазнања

Римска освајања територије данашње Војводине почињу током последњег века старе ере, али дефинитивно установљење римских граница на Дунаву дешава се после гушења Панонског устанка 9. године Нове ере. Тако је физички раздвојен простор јединствене културе познотенског периода, тако да њени носиоци са десне обале Дунава, у Срему, бивају изложени притиску римске државе и културној асимилацији од стране римске културе, како се то у стручној литератури назива, процесу романизације. Са леве обале Дунава, њихови „рођаци“, убрзо по успостављању границе на Дунаву, бивају изложени притиску новопридошлог номадског народа, Сармата, али и сталном тежњом римске државе да од својих граница удаљи варваре.

На простору Срема археологија је углавном ишла у правцу истраживања споменика римске културе, пре свега доминантног Сирмијума, а знатно мање оних у залеђу, као што су вила рустика у Хртковцима или некрополе у Бешки и Свилошу, на пример. Откривена су и друга бројна налазишта римског доба, углавном кроз заштитна ископавања. Археолошки трагови „домородачке“ материјалне културе забележени су на локалитетима 1 – 2. века иако нажалост, руралне целине касноримског периода нису систематски истраживане, како би се процес романизације и његов степен могао сасвим археолошки испратити, као што је то било могуће на градским подручјима.

У Банату и Бачкој, после Панонског устанка увећавају се насеља која су ту заснована у последњим вековима старе ере. Једно такво насеље, које је достигло врло велике размере истражује се последњих 15 година у Чуругу. Насеља тог хоризонта, после неколико деценија, гасе се са доласком Сармата.

Према досадашњим сазнањима, све до напуштања римске Дакије, овај простор бива готово ненасељен. Врло су ретки археолошки налази који говоре о таквом насељавању.

По напуштању Дакије, на простору Баната и Бачке појављују се веома бројна и површином коју заузимају, велика насеља. Тек су у последњих двадесетак година обављена већа археолошка ископавања на неким од њих, као што су она Чуругу, Падеју и околини Суботице. Детаљним рекогносцирањима у неким деловима Баната сасвим је добро документована густина и величина насеља овог периода. Некрополе

овог периода слабије су истражене, у већем обиму само оне код Суботице и Панчева, али знатно раније, тако да је научни приступ њиховом истраживању био са мање могућности.

Сагледавајући седелачки, земљорадничко-сточарски карактер истраживаних насеља, њихову величину и густину, у последњим деценијама истраживања дошло је и до нових тумачења културе и догађаја овог периода на простору српског дела барбарикума. Оно што су општа историјска сазнања о сеобама из источне Европе у Панонску низију током римског периода, потврђено је конкретним аналогијама археолошких налаза са наших простора и неких налаза у Кијевској и Черњаховској култури.

Нажалост, будућност истраживања је тешко предвидети и усмерити с обзиром на непостојање било какве институционалне стратегије у том смислу.

Ивана Пашић, Покрајински завод за заштиту
споменика културе Петроварадин

РАНИ СРЕДЊИ ВЕК У ВОЈВОДИНИ нова истраживања

Период од почетка 5. до краја 9. века, односно од доласка Хуна па до доласка Мађара у Панонију, на територији Војводине је углавном био познат преко гробних налаза. Систематизујући доступну грађу из времена сеобе народа, Д. Мркобрад је 1980. год. забележио око 200 локалитета овог периода на простору Војводине. Сви локалитети су делимично истраживане некрополе или, у највећем броју случајева, случајни гробни налази. Истовремена насеља нису до тог доба ископавана (осим на локалитету Најева циглана у Панчеву 1947. године), а скоро да није било никаквих података о њима ни приликом рекогносцирања (осим за простор јужног Баната). У периоду од 1980. до 1990. године, приликом заштитних ископавања, истражено је 10 насеља из периода 5 – 9. века, углавном у малом обиму, на локалитетима Апатин – Циганска кичма, Бечеј – Ботра, Бољевци – Село, Дубовац – Кошићев брег, Земун – Шљункара, Кузмин, Лаћарак, Футог – Пашњак, Хоргош – Стуб 76 и Челарево. Након тог периода, до данас, археолошка ископавања су обављена на око 40 раносредњовековних насеља у Бачкој, Банату и Срему, а рекогносцирањем их је забележено још око стотинак. Што се

гробаља тиче, од 1980. год до сада археолошка ископавања су вршена на око петнаест некропола.

С обзиром да се степен истражености насеља знатно повећао, тежиште рада ће бити на њиховом приказу, као и на анализи структура насеља, врсти објеката, хронолошким и територијалним разликама у насеобинском археолошком материјалу. У складу са историјским приликама, издвојене су четири временске етапе – период 5 – 6. века, период друге половине 6 – 7. века, период од краја 7. до почетка 9. века и период 9. до почетка 10. века. У свакој етапи могу се уочити мање или веће територијалне разлике у облицима архитектуре и археолошком материјалу, које свакако упућују на различит етнички састав становништва.

Дејан Радичевић, Филозофски факултет у Београду

АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА НАЛАЗИШТА X – ПРВЕ ПОЛОВИНЕ XVI ВЕКА НА ТЕРИТОРИЈИ ВОЈВОДИНЕ

Археолошка истраживања налазишта зрелог и позног средњег века на територији данашње Војводине имају традицију дужу од једног столећа. Њихов развој у тако дугом периоду карактеришу две главне етапе, од којих првој одговара раздобље до Првог светског рата, а другој време након 1945. године. Реферат има за циљ да укаже на важније моменте у историјату истраживања, од аматерских подухвата у другој половини XIX века до савремених систематских радова који се реализују кроз вишегодишње истраживачке пројекате.

На другој страни, биће наглашен и степен истражености различитих категорија налазишта (насеља, некрополе, цркве и манастири), посматраних у овирима посебних раздобља обележених догађајима који су пресудно утицали на каснију историју и значајно допринели променама материјалне културе. На првом месту то је досељавање Мађара у Панонију, затим велика татарска најезда почетком пете деценије XIII века, као и турска освајања којима је омеђен завршетак средњег века на овом подручју.

СЕКЦИЈА ЗА ПАЛЕОЛИТ И МЕЗОЛИТ
(секција, Д. Михаиловић)

Душан Михаиловић, Филозофски факултет у Београду
Стефан Милошевић, Лабораторија за биоархеологију, ФФ у Београду
Предраг Радовић, Народни музеј Краљево

**НОВИ ДОКАЗИ О НАСЕЉАВАЊУ ЧАЧАНСКО-КРАЉЕВАЧКЕ
КОТЛИНЕ У ДОЊЕМ И СРЕДЊЕМ ПАЛЕОЛИТУ**

Приликом рекогносцирања између 2010. и 2012. године у Чачанско-краљевачкој котлини регистровано је више од тридесет доњопалеолитских и средњопалеолитских локалитета при чему се у археолошка налазишта (са сто до двеста налаза) могу сврстати Самаила, Виљуша, Жежевица и Косовска коса. Сва налазишта су откривена на десној обали Западне Мораве, на потезу од Краљева до Чачка, а лоцирана су на највишој речној тераси, на надморској висини око 250 m. То сведочи о томе да су речне долине на подручју централног Балкана биле интензивно насељаване још од најранијих фаза палеолита. На Косовској коси прикупљена је збирка у којој преовлађују чопери, полиедарска језгра, масивне построшке ретуширане Кина ретушем и назупчано оруђе, док се на већини других налазишта јављају прото-левалоа и левалуа језгра, левалуа одбици, одбици и језгра окресани комбева техником и различити типови средњопалеолитских артефаката. Паралеле за налазе из долине Западне Мораве постоје у доњем и средњем палеолиту Балкана, источне Европе и југозападне Азије.

Милица Лопичић, Филозофски факултет у Београду

**МАЈСТОРИ ОКРЕСИВАЊА – КАМЕНИ
АРТЕФАКТИ БЕЗ ГРЕШКЕ**

Уочавање вештине у археолошком материјалу омогућава посматрање појединаца и личних историја и њихово издвајање из скупа налаза заједнице. Истраживање је нарочито значајно за остатке ловачко-сакупљачких, пре-седентарних заједница, за које се сматра да представљају палимпсесте података и тиме смањују видљивост индивидуа. Сагледавање вештине на основу артефаката окресаног камена везано је већином за

анализу специфичних техничких компоненти у оквиру појединачних скупова, или утврђивање степена разликовања између производа искусног практиканта и новајлије након експерименталног окресивања.

Рад приступа препознавању степена искуства у окресивању кроз анализу количине отпадака која том приликом настаје. Отпаци окресаног камена сматрају се резултатом 1) употребе некавалитетне сировине, 2) неприлагођеног ударца услед а) неискуства или б) непознавања сировине. Према томе би смањено учешће квалитетних сировина било чинилац за повећану количину отпада на локалитету. Други чинилац за већу количину отпада биле би и радионичке активности на локалитету, нарочито у близини лежишта ресурса. Претпоставке су испитане статистичком анализом укупно 25 скупова артефаката који потичу са 7 локалитета касног горњег палеолита и мезолита из Црне Горе и Грчке, са објављеним одговарајућим подацима. Резултати анализе су, супротно очекивањима, показали да не постоји статистички значајна веза између заступљености квалитетних сировина и количине отпадака ($\tau = -217, p > .1$), нити да постоји статистички значајна разлика у количини отпадака између различитих типова локалитета ($H=3,02, p > .1$). Ови резултати показују да се отпаци окресивања са археолошких налазишта не могу једноставно интерпретирати. Вештина чланова заједнице остаје као могућ чинилац за количину отпадака иако се о томе не може извести сигуран закључак.

Тамара Доганџић, Макс Планк институт за
еволуциону антропологију, Лајпциг
Шенон Мекферон, Макс Планк институт за
еволуциону антропологију, Лајпциг
Дејвид Браун, Универзитет Џорџ Вашингтон, Вашингтон

ТАФОНОМИЈА ИЛИ УПОТРЕБА: ЕКСПЕРИМЕНТАЛНО ИСТРАЖИВАЊЕ ОШТЕЋЕЊА НА ИВИЦАМА КАМЕНИХ АРТЕФАКАТА

Претпоставља се да су, поред ретушираних алатки, и неретуширани артефакти били коришћени у праисторији. Због недостатка ретуша тешко је, међутим, проценити да ли су и који неретуширани одбици били коришћени. Проучавање оштећења на ивицама може допринети одговору на ова питања. Макроскопска оштећења, на жалост, није лако интерпретирати у смислу употребе алатки. Претходни експерименти су

показали да гажење на подлози на којој леже артефакти може произвести оштећења која наликују онима насталим услед употребе и на тај начин одређени артефакти погрешно се могу интерпретирати као употребљене алатке. Још увек није јасно које обрасце оставља гажење и овај рад је резултат експеримента који је покушао да одговори на ова питања. Артефакти израђени од две различите врсте сировина постављени су на подлоге од шљунка различите величине. Ниво оштећења зслед гажења је испитан у односу на подлогу, сировину, страну на којој артефакти леже и угао ивице артефакта. Испитали смо различите обрасце оштећења користећи дигитализоване фотографије и контуре ивица одбитака. Резултати показују да интензитет оштећења у највећој мери зависи од угла ивице и да се ова оштећења могу погрешно интерпретирати као употребна. Ово се нарочито односи на одбитке специфичне морфологије, као што су шилци, чији углови ивица показују одређени образац дуж ивице. Резултати ових истраживања доприносе одређивању утицаја тафономских фактора на артефакте и тако могу обезбедити основу за препознавање антропогених фактора, тј. употребних оштећења.

Душан Борић, Cardiff University, UK

Emanuela Cristiani, University of Cambridge, UK

Звездана Вушовић-Лучић, Народни музеј, Никшић, Црна Гора

Душан Михаиловић, Филозофски факултет у Београду

ГОРЊЕПАЛЕОЛИТСКИ ЛОВ НА МРМОТЕ У ДИНАРСКИМ АЛПИМА: КАСНОГЛАЦИЈАЛНА РЕКОЛОНИЗАЦИЈА ЦРНОГОРСКИХ ПЛАНИНА

Балкан се често сматра рефугијумом европских ловачко-сакупљачких заједница током максимума глацијације (*Last Glacial Maximum* – LGM, пре око 26,000 до 19,000 година по калибрираној ¹⁴Ц хронологији), а у вези са могућим значајем севернојадранске низије као зоне у којој су могли бити концентрисани како ресурси тако и људске заједнице током овог периода. Топографију великог дела западног Балкана одликују планински венци познати као Динарски Алпи са многим високопланинским подручјима. Одлике људских насеља пре, током и после максимума глацијације у овој области остају недовољно проучене у поређењу са италијанским Алпима и околним подручјима, где су досадашња истраживања довела до великог броја информација о људским адаптацијама на променљиве климатске услове током касног плесито-

цена и раног холоцена. Скорија археолошка истраживања у планинским областима западне Црне Горе идентификовала су локалитет Врбичка пећина са доминантним присуством остатака мрмота чије кости често носе трагове сечења. Овај локалитет је на основу одлика кремене индустрије датовао у период епиграветијена. Ово ново налазиште по свему судећи пружа информације које говоре о процесу реколонијације планинских подручја у периоду након завршетка LGM-а. По први пут забележен специјализован лов на мрмоте у јужним подручјима Динарских Алпа по свему судећи сличан је низу других истовремених локалитета који су претходно истраживани у италијанским и француским Алпима.

SEKCIJA ZA PRAISTORIJSKU ARHEOLOGIJU

(sekcija, V. Filipoviћ)

Dina Vajzović, Kantonalni Zavod za urbanizam, prostorno planiranje
i zaštitu kulturno-historijskog naslijeđau Bugojnu

OSVRT NA IMPRESSO KULTURU U BOSNI I HERCEGOVINI POVODOM NOVOG NALAZA IMPRESSO KERAMIKE SA GRADINE TARABOVAC U TRAVNIKU

Impresso kultura predstavlja najstariju neolitsku manifestaciju u Hercegovini i jedna je od ukupno dvije komponente najstarije neolitske pojave u centralnoj Bosni, gdje je kombinovana sa starčevačkom kulturom. Do sada je u Bosni i Hercegovini ukupno registrovano 10 lokaliteta koji pripadaju ovoj kulturi: *Zelena pećina* kod Mostara, *Ravlića pećina* kod Gruda, *Žukovička pećina*, *Vukove njive*, *Ilčinova lazina* i *Prataruše* kod Posušja, *Jejinovača*, *Čairi* i *Hatelska pećina* kod Stoca, kao i već spomenuta impresso-starčevačka kultura u naselju *Obre I* u centralnoj Bosni.

Impresso kultura prema svojim stilskim i tipološkim karakteristikama pripada širokoj mediteranskoj pojavi starijeg neolita istočne jadranske obale. Specifičnost impresso kulture bosanskohercegovačkog područja je nedostatak ornamenata izvedenih utiskivanjem ruba školjke *cardium*, što se može objasniti udaljenošću ovih krajeva od obale mora, ali ne treba isključiti ni mogućnost postojanja jedne regionalne varijante impresso kulture na ovom području.

Prilikom iskopavanja gradine iz kasnog brončanog doba na lokalitetu Tarabovac u Travniku u ljeto 2012. godine pronađeno je 6 fragmenata impresso keramike. S obzirom da se radi o erodiranom materijalu, nažalost ne postoje nikakvi stratigrafski podaci koji bi omogućili jasnije razvrstavanje mnogobrojnih nalaza. Keramika je izrađena u tzv. gruboj tehnici od nepročišćene zemlje sa mnogo krupnih primjesa kamena i vapnenca i pečena u pretežno tamnosmeđoj i mrkoj nijansi, dok je jedan fragment, vidno deblji od ostalih, crvenkaste boje. Svi fragmenti su ukrašeni utiskivanjem prije pečenja, vrlo moguće nokta, ili nekog drugog zaobljenog instrumenta pomoću kojeg su se mogli izvoditi kružni isjeći. Ukraš je izveden u obliku dosta pravilno horizontalno poredanih polukružnih žigova, koji se ponavljaju i prekrivali su čitavu posudu. Oblik posude je kuglast, bez ikakvih profilacija, kakav je inače prisutan na svim lokalitetima impresso kulture na Jadranu i njegovom zaleđu.

S obzirom da se radi o gradinskom naselju srednjobosanske kulturne grupe kasnog brončanog doba među čijom keramografijom nije zabilježen

ни приближно сличан вид украшавања керамике, овај налаз представља доста необичну појаву, јер су се локалитети импресо културе углавном налазили у пећинама, или на отвореном, на максималној надморској висини од 200m, какав је случај и у Босни и Херцеговини. Иако ово није први налаз импресо керамике на насељима смјеštenим на узвилинама, у широкој зони распрострањања ове културе, они до сада у литератури нису били адекватно вредновани и приписивани су случајним налазима који су ту доспјели под непознатим околностима. Међутим, не треба искључити могућност стварног присуства носилаца импресо културе у централној Босни, поготово када се узме у обзир, да се на ужем подручју Травника налази више неолитских локалитета који су припадали butмирској култури: Небо-Брајковићи и Мујевине у долини Биле и Црквине код Турбета, од којих је Црквине такођер локалитет градинског типа. Осим тога, на основу типолошке анализе материјала и украсног репертоара евидентирани су налази који би могли припадати неолиту, као и раном и средњем брончаном добу tzv. прелазне зоне, чиме би се употпунила слика присуства људских популација на овом подручју и успоставио континуитет насељаванја. Такођер, не треба занемарити ни налаз мале керамичке посуднице са изливком из истог слоја, које су карактеристичне за неолит. Надамо се да ће будућа археолошка истраживања на овом локалитету омогућити детаљнији увид у процесе насељаванја подручја централне Босне, и помјерити доњу границу присуства људских популација ове регије на знатно ранији период.

Александар Јашаревић, Музеј у Добоју
Ана Ђуричић, Филозофски факултет у Београду

БАКАРЕ НАД БРЕГОВИМА-НАСЕЉЕ СТАРЧЕВАЧКЕ КУЛТУРЕ У СЕВЕРНОЈ БОСНИ

У раду ће бити представљени непубликовани резултати заштитних археолошких ископавања на старчевачком локалитету Бакаре над Бреговима код Босанског Брода. Локалитет је регистрован 1974. године приликом узимања земље за градњу насипа на траси пута Босански Брод-Оцак. Том приликом уништен је највећи део неолитског насеља, укључујући и његов централни део са највећом површинском концентрацијом материјала. Заштитна археолошка истраживања вршена су током 1976. године у преосталом северозападном делу насеља. Истражена је укупна површина од 128 m².

Насеље је формирано на издуженој греди уз реку Саву, данас исушени меандар реке, који се назива Бакаре. Читава микро-регија део је

мочварног подручја уз реку Саву, док су тзв. *Брегови* једини делови који нису захваћени плавењем и на којима је формирано неолитско насеље. Културни слој је танак и указује на једнослојно насеље, што је пак и карактеристика старчевачких насеља на западном Балкану. У оквиру истражене целине дефинисан је само један објекат, највероватније земунца са бројним пратећим материјалом. Најбројнији покретни археолошки материјал чини керамика. Јављају се карактеристичне форме старчевачке керамике од којих су најбројнији лоптасти лонци и зделе на стопама. Орнаментика је изведена у барботин и импресо техници, док се код здела често јавља и црвени премаз. Култна керамика заступљена је са већим бројем жртвеника и једним примерком стубасте фигурине. Литичка индустрија, с обзиром на малу истражену површину, је доста бројна, и као сировина доминирају локални ресурси, рожнац и радиоларит.

Оквирно, насеље се може датовати у период средњег неолита. На подручју Босне познат је мало број локалитета старчевачке културе и заједно са овим локалитетом тај број износи четири. Презентовање материјалне културе са овог локалитета доприноси бољем познавању процеса формирања сталних насеља и седелачког начина живота. Бакаре над Бреговима налази се на 5 km удаљености од концентрације старчевачких насеља у Бродском Посављу и локалитета Галово и Задубравље. С тога потребно је рачунати и на локалну мрежу размене и матрицу формирања насеља током средњег неолита.

Душко Шљивар, Народни музеј у Београду
Брајан Хенкс, University of Pittsburgh, USA
Роџер Дунан, University of Sheffield, UK
Мирослав Кочић, University of Pittsburgh, USA
Душан Борић, Cardiff University, UK

ПРОСТОРНА ОРГАНИЗАЦИЈА И ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈА АКТИВНОСТИ У НАСЕЉИМА ВИНЧАНСКЕ КУЛТУРЕ: СТУДИЈА СЛУЧАЈА

Рад презентује прелиминарне резултате истраживања која обухватају примену савремених методолошких приступа у проучавању друштвене, технолошке и економске организације домаћинства као и на специјализацију занатских активности у неолитским друштвима централног Балкана. У раду се фокусирамо на просторну дистрибуцију грађевинских целина у реконструкцији друштвене еволуције насеља винчанске

културе током периода средњег и позног неолита (5400–4600 п.н.е), као и на просторну специјализацију активности, у првом реду по питању најранијих металуршких активности. Студија случаја везана је за локалитет Беловоде у источној Србији где су установљени веома рани трагови археометалуршких активности у близини рудоносних подручја. У оквиру пројекта *Винчанска археологија и металургија* који се реализује кроз међународну сарадњу Народног музеја у Београду, два британска и једног америчког универзитета, до сада примењене методе истраживања обухватиле су више неинвазивних техника: геофизичка проспекција магнетометром, геохемијска проспекција *pXRF*-ом, систематска анализа површинске дистрибуције артефаката и геоинформативна статистичка анализа. Поређење резултата добијених различитим методама истраживања потврђује нека од претходних сазнања о карактеру насеља винчанских заједница и откривају друге до сада непознате одлике организације ових насеља.

Радмила Балабан, Филозофски факултет, Београд

ПОКАЗАТЕЉИ СУКОБА ТОКОМ НЕОЛИТСКОГ ПЕРИОДА

Када се говори или пише о неолитском периоду у први план се истичу велике друштвене промене које ово време карактеришу – седентаран начин живота, култивација биљних врста, дometикација животиња, процеси размене и трговине. Међутим, сукоб – као важан друштвени феномен, упркос томе што је проучаван у оквиру других хуманистичких наука, доста дуго је био занемариван у археолошким интерпретацијама о начину живота током неолита. Од средине деведесетих година XX века, почела су проучавања постојања показатеља сукоба током неолитског периода, али углавном у земљама западне Европе. У литератури која се тиче истог временског периода праисторије на простору централног Балкана, постојање индикатора сукоба је спорадично спомињано, али без дубљих залажења у сам проблем овог облика друштвеног понашања. Важно је и узети у обзир да је последице сукоба током неолитског периода у археолошком материјалу понекад доста тешко поуздано утврдити, посебно када је реч о територији централног Балкана. Неопходно је и напоменути да упркос употреби савременог термина *сукоб*, његово значење у савременом друштву није могуће (а ни препоручљиво) директно транспоновати у животе људи током неолитског периода.

У раду ће бити представљени релевантни аспекти кроз које је феномен сукоба током неолита на простиру централног Балкана могуће сагледати. Такође, биће проблематизована тема сукоба у неолиту, која је доста дуго била на маргинама проучавања и која се везивала за оне временске периоде у прошлости који су имали јасно препознатљиве „ратне показатеље“.

Кристина Пенезић, Institut für Ur- und Frühgeschichte, Uni-Heidelberg
Ненад Н. Тасић, Филозофски факултет у Београду

СТРАТИГРАФСКА СОНДА И КАРОТАЖА НА ВИНЧИ 2011-2012

Поред системаских и заштитних ископавања која се на локалитету Винча - Бело брдо одвијају од 1998. године, у протекле две године посебна пажња посвећена је и провери вериткалне стратиграфије овог праисторијског насеља.

На овом месту биће представљени прелиминарни резултати истраживања дела профила који је настао као последица клизишта чији ожилјак тече паралелно са током Дунава и старим профилем на удаљености од тридесетак метара од њега. Циљ овог подухвата био је провера стратиграфије налазишта, која је иначе позната од времена првих ископавања М.М. Васића и стратиграфије отклизалог дела добијене геоелектричном томографијом.

У делу налазишта које је захваћено клизиштем дошло је до смицања терена те је део налазишта отклизао и потонуо тако да између некадашњег нивоа (који представља непокрену део терена) и садашње површине проклизалог дела постоји висинска разлика од преко 4 метара. На месту где се налази и највиша висинска разлика између два дела терена направљена је пробна сонда ширине 1 метар. Пратећи и пажљиво бележечи ахреолошке слојеве и хоризонте сонда је спуштена до дубине од преко 6 метара, тачније, до археолошки стерилног слоја хумуса на коме је формирано насеље. Овом приликом је добијена слика комплетног профила на делу који није захваћен и поремећен клизиштем.

Током 2012. године начињен је још један корак ка разумевању хоризонталне дистрибуције археолошких слојева на Белом брду. Под руководством К. Пенезић организована је кампања бушења у околини заштићеног дела локалитета у насељу Винча. Ручном бушилицом је начињено 15 бушотина, а основни циљ ове кампање је био да пружи одговоре на три питања: границе простирања праисторијског насеља,

ниво ранохолоценског хумуса на ком је локалитет формиран и да ли се испод хумуса може пратити делувијални лес.

Резултати ових истраживања показују да је неолитско налазиште у Винчи знатно већих димензија но што се то раније претпостављало као и да је неопходно направити још анализа које ће са већим степеном детаљности приказати дистрибуцију налазишта у појединим фазама живота. Ови прелиминарни резултати су такође показали да постоји прилично моћан културни слој (дебљине 3-5 метара) на местима за која се веровало да представљају крајње ивице неолитских насеља. Из бушотина су узети и узорци за различите анализе које ће дати још елемената за реконструкцију крајолика пре формирања насеља.

Драган Милановић, Археолошки институт, Београд

ДРУШТВЕНЕ И ЕКОНОМСКЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ ОБРАЗАЦА НАСЕЉАВАЊА НИШКО-АЛЕКСИНАЧКЕ КОТЛИНЕ У 5. МИЛЕНИЈУМУ ПРЕ Н. Е.

Досадашњим истраживањима насеља централног Балкана у 5. миленијуму пре н. е. недовољно пажње је посвећено проучавању образаца насељавања и значају драстичне промене у критеријумима за одабир места за изградњу насеља у раном енеолиту. Такви критеријуми директно су повезани са топографским, геолошким, педолошким и хидролошким карактеристикама локалитета и њихове шире околине. Интеграција географских и општих археолошких података непосредно указују на сличности и разлике у друштвеним и економским активностима каснонеолитских и раноенеолитских заједница на локалитетима Нишко-алексиначке котлине.

Лидија Баљ, Музеј Војводине

О ИГРАЧКАМА У ПРАИСТОРИЈИ – ПРИКАЗ ЗБИРКЕ ИЗ МУ- ЗЕЈА ВОЈВОДИНЕ

У Музеју Војводине се чува око 250 минијатурних предмета од керамике који се могу протумачити као дечије играчке. Најчешће су то невешто израђене копије предмета за свакодневну употребу попут кућињског посуђа, разних калемова, точкова, плочица и кугли. Међу њима

има људских и животињских фигура и звечки, али и предмета којима се приписује ратуални карактер попут фигурина и жртвеника.

Играчке су заступљене у свим периодима праисторије – од неолита до гвозденог доба, а највише их има у културама са разноврсном и богатом керамичком продукцијом. Збирку Музеја Војводине чине предмети који већином потичу са два велика археолошка налазишта у Војводини, а то су Гомолава у близини Руме и Феудвар у близини села Мошорин. Минијатурни предмети су пронађени и на великом броју других налазишта и они чине саставни део многих музејских збирки. Међутим, овакви предмети се најчешће наводе као предмети непознате намене или им се неоправдано приписује култно значење. Веома мали број археолога сматра да су у питању дечије играчке.

Разлога због којих је дошло до оваквог становишта има више, а чини се да је основни уврежено мишљење да су играчке само предмети за дечију разоноду. Неадекватно сагледавање појма и функције дечије играчке учврстило је становиште да су играчке по својој природи неважне, па их самим тим није ни могло бити током праисторије – бар не у овом облику. Са друге стране, ни свест о потреби за изучавањем ове теме у археологији није довољно развијена.

Изучавање играчака пружа највише података уколико их анализирамо у оквиру свих расположивих података са археолошких истраживања. Осим археолошког контекста и анализа самих предмета пружа низ различитих информација. Могуће је установити шта је послужило као инспирација за њихову израду, какав је квалитет глине од које су направљене, који је поступак примењиван приликом њихове израде, на који начин су употребљаване, односно какву су улогу имале.

У овој презентацији ће бити представљене дечије играчке из различитих периода праисторије, са циљем да се прикаже разноврсност њихових облика, да се укаже на бројне могућности њиховог истраживања као и да се скрене пажња на богатство информација које нам оне могу пружити.

Ajla Sejfuli, Zavičajni muzej Travnik, BiH

OSTAVA VELIKI MOŠUNJ I NOVI NALAZI MAČEVA TIPA MOŠUNJ

Iako je ostava Veliki Mošunj, otkrivena sada već davne 1913. godine, i danas pobuđuje veliku pažnju kako domaćih, tako i inozemnih stručnjaka iz

oblasti prehistorijske arheologije. Raznovrsnost nalaza unutar ostave i poseban manir ukrašavanja pojedinih predmeta je ono što ovu ostavu svrstava među najznačajnije nalaze brončanog doba na području Bosne i Hercegovine. Premda je nebrojeno puta bila predmetom proučavanja neka pitanja vezana za porijeklo i vremensku opredijeljenost pojedinih objekata unutar ostave ostala su bez adekvatnog odgovora. Obzirom da je malo predmeta unutar ostave hronološki osjetljivo, poseban problem predstavljala je datacija ostave kao zatvorenog nalaza. Drugi problem predstavljala je namjena pojedinih predmeta, pa je tako kompletna ostava pogrešno interpretirana kao ostava ratničke opreme, iako se unutar nje većinom nalaze predmeti koji su imali isključivo ukrasnu namjenu. Posebnu problematiku predstavlja nalaz „umba štita“, za koji se, nakon detaljne analize može reći da predstavlja veliku pojašnu kopču srodnu pojasnim kopčama pronađenim u tumulima na Glasincu, a koje vremenski odgovaraju periodu kasnog brončanog doba. Zasiurno naj-reprezentativniji nalaz unutar ostave jeste kratki brončani mač, s njemu pripadajućim koricama, za koji se do nedavno smatralo da je jedinstven nalaz na području Bosne i Hercegovine. Otkriće nova dva primjerka mača ovog tipa, u mjestu Kuprešani u blizini Jajca, baca novo svjetlo na problematiku mačeva ovog tipa. Do sada su poznata još dva primjerka mača ovog tipa, a svi su pronađeni na području središnje Bosne, gdje je u periodu kasnog brončanog doba formirana srednjobosanska kulturna grupa, čiji razvoj se može pratiti u nekoliko faza, počev od kasnog brončanog doba pa sve do početka rimskih osvajanja ovih prostora.

Obrađujući mačeve s područja bivše Jugoslavije A. Harding izdvaja primjerak mača iz ove ostave kao poseban oblik i naziva ga mač tipa Veliki Mošunj s punolivenom drškom. B.Čović ovaj mač svrstava u tip mačeva s jezičastom drškom čija oplata je na primjerku iz Mošunja izrađena od bronce, čime je dokumentiran njen stvarni oblik. Ovom tipu mača bi, po Čoviću, pripadali i primjerci iz Paklina kod Bugojna i Klimente kod Donjeg Vakufa, dok Harding primjerak iz Klimente svrstava u tip Kostel koji je po svojim odlikama srodan tipu Veliki Mošunj. Mač iz Velikog Mošunja odlikuje se manjim dimezijama, po čemu spada u skupinu kratkih mačeva/bodeža, s kratkom, ravnom i jakom oštricom, koja ima široko, plosnato središnje rebro koje seže do prelaska pločice u rukohvat mača.

Nalazi nova dva mača tipa Veliki Mošunj, pronađena prilikom amaterskih iskopavanja u okolini Jajca, uveliko doprinose tipološkom i stilskom proučavanju mačeva ovog i srodnih tipova. Mačevi su pronađeni u plitkoj jami, u blizini rijeke, dok ostali detalji vezani za pronalazak nažalost nisu bili dostupni. Oba primjerka mača imaju pripadajuće korice, potpuno istog oblika kao i primjerak iz Velikog Mošunja. Ukrašene su u maniru zapadno-

balkanskog geometrijskog stila, karakterističnog načina ukrašavanja srednjobosanske kulturne skupine, dominantne pojave kasnog brončanog doba središnje Bosne. Primjerci mačeva iz Jajca nalaze se u privatnom posjedu čime je onemogućeno njihovo daljnje proučavanje i analiza, što ne umanjuje njihov značaj reprezentativnih nalaza mačeva tipa Mošunj, posebno zbog brončanih korica mačeva, čiji broj se, zaključno s primjerkom iz Mošunja, popeo na tri primjerka pronađena na području Bosne i Hercegovine.

Мирко Пековић, Војни музеј, Београд
Милош Јевтић, Филозофски факултет у Београду
Милица Христов, Београд

СВЕТА МЕСТА НА ПЛАНИНИ МИРОЧ – НОВИ ПРИЛОЗИ ЗА КУЛТУРУ ТРИБАЛА

Локалитет Михајлов понор на Мирочу откривен је крајем 2004. године, током детаљног археолошког рекогносцирања ширег залеђа Ђердапа. Налази се на приближно 13 km североисточно од села Мироч. На том простору регистровано је преко тридесет камених конструкција. Периферни прстени састављени су од природних стена и ломљеног камена, а унутар њега је мањи прстен формиран од ситније ломљеног камена. Пречник камених конструкција креће се од 4 m до 12 m, док висина варира од 0,5 m до 1,3 m. У две мање кампање, током 2005–2006. године, истражене су две конструкције као и сухозид који се налази приближно 400 m југоистично од Михајловог понора. У кампањи 2007. године истражене су још три конструкције, а у потрази за њиховим градитељима, на платоу око 70 m од првих конструкција на Михајловом понору, отворена је и мања пробна сонда. Током октобра 2009. године на месту под именом Добре воде – Мојсорске баре изведено је истраживање једне очуване камене конструкције, потом је извршено ископавање мање пробне сонде на месту званом Копана главица–Голубиња глава.

Септембра 2012. године, настављена су истраживања налазишта Михајлов понор. У овој кампањи наставили смо са истраживањем конструкција у централном делу налазишта. Испитали смо две конструкције, једну поред друге, а које је делила благо уздигнута стена која је послужила за формирање зида обе конструкције.

Након седам истражених камених кружних конструкција на локалитету Михајлов понор и конструкције са налазишта Добре вода–Мојсорске баре као и још неколико евидентираних локација са идентичним

конструкцијама на планини Мироч, уверени смо да су управо у питању посебна култна места, у оквиру отворених шумских светилишта. Као етничке носиоце овог комплекса, посматрано територијално и културно, сигурно можемо идентификовати Трибале.

Mitja Guštin, University of Primorska, Institute for Mediterranean Heritage

THE CELTS IN MACEDONIA

Since Philipp II of Macedonia died by the “Celtic machaira” in 336 BC (Diodorus 16, 94, 39), and his son Alexander the Great met the representatives of the “Adriatic Celts” a year later in 335 during his campaign against the Tribali tribe (Ptolemy I, 138 J fr. 2; Strabon VII, 3, 8, Arian I, 4, 6-8), the presence of Celts has been quite well documented with numerous objects in the area of the southern Balkans, before their invasion to Greece and Delphi.

Mostly we can connect the finds from the Illyrian, Macedonian and Greek milieu with characteristic Celtic *militaria*, e.g. swords, lances, helmets, etc. One of the well documented Celtic finds from the central Macedonian world are the numerous finds from warrior graves in Ohrid (ancient *Lychnidos*), which could perhaps be linked to early Celtic mercenaries.

The Celtic tribes (Tavrisci, Scordisci) in South Eastern Europe are usually connected with the invasion of Celtic tribes into Western and Central Balkans and further to Greece (the legend of Delphi, 279 BC), and some of them having even crossed the Hellespont to Asia. With a comparison of the archaeological finds and the historical sources, we can recognize the imports and even the presence of Celts much earlier, even earlier than the identified typical La Tène style in the Communities of the Late Early Iron Age period in the Illyrian and Thracian lands.

Војислав Филиповић, Археолошки институт, Београд
Владимир П. Петровић, Балканолошки институт САНУ

О ЈЕДНОМ УНИКАТНОМ КЕЛТСКОМ НАЛАЗУ ИЗ СВРЉИГА

У пролеће 2011. године, у подножју Сврљиг-града, на месту где ерозивни процеси нагомилавају материјал са утврђења, откривен је несвакидашњи археолошки налаз. Наиме, у једној природној ниши, у живој стени, откривен је изломљен гвоздени предмет који се састојао из већег

гвозденог тулца занитованог на плићи реципијент, на који су опет биле занитоване три шипке од тањег гвозденог лима, међусобно фиксиране гвозденим прстеном. На врховима гвоздених шипкица налазе се стилизовани прикази глава бикова, са полулоптасто моделованим завршецима рогова. Након осмомесечне конзервације, предмет је реконструисан у потпуности и његове оригиналне димензије износе 33,7 x 11,9 cm.

Према изгледу налаза вероватно се ради о примерку бакље, иако нису пронађене ближе аналогије, не само везане за Келте, већ и за доцније периоде. Другим речима, трагање за античким или византијским/средњовековним предметима исте намене није дало готово никаквог резултата. Отуда је хронолошко опредељење извршено на основу протома у облику стилизованих глава бикова, какви се по правилу јављају на свим просторима које су у периоду II и I века п.н.е. насељавала племена келтског порекла. Најчешће су то представе глава бикова или коња на гвозденим „столовима“ и прекладима, мада сличне, додуше раскошније иконографије има и на мањим бронзаним предметима.

Током претходних година, истраживањима у области Сврљига регистровани су бројни налази који се могу везати за Скордиске и њихово присуство на овом простору, попут гвоздених мамуза, фибула, повијених ножева, појасне копче типа Ламинци и латенских посуда рађених на витлу.

Адам Н. Црнобрња, Музеј града Београда

ТРИ ФРАГМЕНТА ИЗ ПРАИСТОРИЈЕ НА ТЛУ БЕОГРАДА

У времену када се култура и заштита културне баштине налазе на маргинама интересовања и државе и јавног мњења, изостанак финансијске потпоре за те делатности само је тужна последица. На жалост, када нема средстава за заштиту археолошког наслеђа последице које настају његовим уништавањем никада се не могу надокнадити.

Музеј града Београда је, делујући у оквиру својих могућности, током протекле године дошао до три интересантне информације, различитог „квалитета“, о праисторији на тлу Београда које ћу овом приликом изложити.

Прва је и буквално само информација. Ради се о налазу велике оставе тетрадрахми Филипа II (400 комада) у Ушћу код Обреновца, до које су дошли дивљи трагачи, и која је нажалост отуђена. Посредно сам дошао у посед фотографија неколико новчића што је било довољно за

одређивање хронолошке припадности налаза.

Друга се односи на један атипичан глинени предмет (жртвеник?) са постољем на коме су метопе украшене геометријским мотивима и седластим горњим крајем. Пронађен је након орања на локалитету Соко Салаш код Сурчина и у поступку је откупа за Музеј. Тај локалитет је од раније познат по римским и латенским налазима. Поменути предмет пронађен је у зони са латенском керамиком, а у непосредној близини налажени су и новци Аполоније и Дирахиона.

Трећи случај је евидентирање вишеслојног локалитета Бршљан (површински нлази старчевачке, винчанске, енеолитске, римске и позно-средњовековне керамике) између Сурчина и Новог Београда. У излагању ћу посебну пажњу посветити начину на који сам до њега дошао – од успутне прибелешке Антуна Потурчића из 1902. године, преко картографске грађе с краја 19. века до лоцирања локалитета на сателитским снимцима и потврде тако добијених индиција на терену.

СЕКЦИЈА ЗА КЛАСИЧНУ АРХЕОЛОГИЈУ

(секција, А. Црнобрња)

Софија А. Петковић, Археолошки институт, Београд

РИМСКА НЕКРОПОЛА СПАЉЕНИХ ПОКОЈНИКА У ДАВИДОВЦУ КОД ВРАЊА

Приликом систематских заштитних ископавања локалитета Давидовац – Градиште на траси аутопута Е75, Коридор 10 – јужни крак, југозападно од села Давидовац, на потесу Ново насеље са леве стране регионалног пута Врање – Бујановац, откривена је римска некропола спаљених покојника. У првој фази археолошких ископавања у пет пробних сонди откривен је по један гроб са кремацијом – у сонди 6 гроб G. 1, у сонди 7 гроб G. 2, у сонди 5 гроб G. 3, у сонди 14 гроб G. 4 и у сонди 5 гроб G. 5. На основу ових налаза у другој фази ископавања отворено је шест сонди, правца северозапад – југоисток, приближних димензија 25 x 5 m (сонде 41 – 46), у зони експроприације на потесу Ново насеље, да би се утврдиле границе простирања некрополе, као и њене типолошко-хронолошке карактеристике. На простору пет сонди (сонде 41 – 45) констатовано је постојање римске некрополе спаљених покојника, изнад које је формиран културни слој с краја 3. и из 4. века, затворен алувијалним наносом глиновите пескуше, просечне дебљине од 1, 5 m, који је настао у једној или више катастрофалних поплава, проузрокованих изливањем Јужне Мораве у касној антици.

Границе некрополе су утврђене на североистоку, у сонди 41, где су констатовани гробови испод најстаријег пода касноантичке грађевине – објекта 2, и на југозападу, на простору између сонди 45 и 46, с обзиром да у потоњој није нађен ниједан гроб.

Укупно је истражено 45 гробова, који се могу разврстати у четири типа према облику гробне јаме и начину полагања остатака спаљених индивидуа у гроб: 1. овална гробна јама запечених страна са полагањем остатака покојника директно у јаму, 2. бачваста гробна јама запечених страна са полагањем покојника директно у јаму, 3. бачваста гробна јама запечених страна са вертикалном или хоризонталном поделом јаме на простор за остатке покојника и простор за гробне прилоге и 4. кружна гробна јама са остацима покојника положеним директно у јаму или похрањеним у урну. Између гробова констатоване су жртвене површине – кулина, а изнад неких гробних јама откривени сун трагови посмртне даће.

Хронологија некрополе је утврђена са великом прецизношћу: у сонди 41, гробови спаљених покојника су старији од настанка касноантичке грађевине, генерално датоване у 4. век, а у осталим сондама (сонде 42 – 45), некропола је покривена слојем из друге половине 3 – прве половине 4. века. Изнад овог слоја налази се моћан слој речног наноса, у коме је у сонди 45 откривен укопан рановизантијски ратнички гроб из прве половине 7. века. Прелиминарно датовање гробова спаљених покојника, пре конзервације и обраде гробних налаза, је у оквиру од почетка 2. до средине 3. века, с могућношћу да су најстарије сахране још с краја 1. века.

Гробни прилози састоје се, углавном, од керамичких посуда у којима је у гроб ритуално полагана храна и пиће за покојника и духове његових предака. Остали гробни налази састоје се од личних предмета појника, често са траговима горења. Ово сведочи да се ради о некрополи слабо романизованог и социо-економски инфериорног становништва јужног дела Горње Мезије.

Соња Стаменковић, Археолошки институт, Београд
Вујадин Иванишевић, Археолошки институт, Београд

НОВИ РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА РИМСКЕ НЕКРОПОЛЕ У МАЛОЈ КОПАШНИЦИ

На локалитету Каменица у Малој Копашници, на простору угроженом изградњом нове трасе аутопута Е-75 на Коридору 10, у периоду од 1. маја до 15. јула и од 26. августа до 22. новембра 2012. године вршена су заштитна археолошка ископавања. Том приликом је истражена површина приближне дужине од 300 м и ширине око 35 м, на којој су откривени остаци велике римске некрополе са три меморије, 349 гробова – 313 са спаљеним и 36 са скелетно сахрањеним покојницима, делови оградног зида некрополе и римског пута, очуваног у сегментима, који се пружао дуж јужне стране некрополе. Гробови са спаљеним покојницима представљају гробове типа Мала Копашница – Сасе I и II који се одликују гробном раком у виду једног или два етажа што је најчешћи тип сахране. Дужим странама су оријентисани у правцу северозапад-југоисток, а ређе север-југ, уз различита одступања. Овај тип сахрањивања, датован од 2. до 4. века, везује се за аутохтоно становништво. Гробови са инхумираним покојницима припадају млађем хоризонту који је, на основу покретних археолошких налаза, опредељен у прву и делом у другу половину 4. века. Скелети покојника су најчешће полагани у једностав-

не раке укопане у здравицу. Гробне раке су ретко озидане каменом, опекама, тегулама, а каткад и имбрексима. Ови материјали су коришћени такође за попличавање, односно за покривање гробова.

Постојање гробова са спаљеним и инхумираним покојницима на једном месту и њихово преклапање уз богат и добро датован археолошки материјал омогућава сагледавање преласка са једног начина сахрањивања (инцинерација) на други (инхумација). Овај процес се може јасно датовати у крај 3. и почетак 4. века. Највећа концентрација гробова са скелетним сахрањивањем забележена око меморије II, где је откривено 16 гробова. Они су најгушће распоређени источно од меморије. У једном од њих, испод лобање скелета откривено је 175 примерака бронзаног новца из друге половине 4. века. Истраживања некрополе у Малој Копашници омогућавају изучавање очуваности аутохтоног супстрата на овом простору и сагледавање процеса романизације, који се у овој области одвијао слабијим интензитетом.

Соња Богдановић, Лабораторија за биоархеологију, ФФ у Београду
Младен Јовичић, Археолошки институт, Београд

САХРАНА ПСА СА ДВА ЖИШКА СА ЈУЖНЕ НЕКРОПОЛЕ ВИМИНАЦИЈУМА

Током истраживања виминацијумских некропола откривен је већи број сахрана паса. Скелети паса пронађени су у оквиру различитих целина, као појединачне сахране, уз људске гробове, као и у гробовима бунарима. Због присуства гробних прилога, издваја се скелет пса, који је сахрањен са два жишка. Овај гроб пронађен је испод гроба спаљеног покојника, који се на основу налаза датује у прву половину другог века. Археозоолошком анализом закључено је да је у питању јувенилни пас, који по својој величини и пропорцијама удова одговара ситнијим расама, које су живеле у римском периоду. Док су жишци често полагани у људске гробове, како би осветлили покојнику пут у загробни живот, пракса сахрањивања животиња са лампама није до сада била позната. Сахрана пса из Виминацијума је јединствена на простору Римског царства, а овакав гробни прилог указује да је псу посвећена посебна пажња приликом сахрањивања. У раду се, на основу археозоолошке анализе, услова налаза, као и историјских извора и других података, који се баве ритуалним улогама паса у римском периоду, расправља о симболичким значењима ове сахране.

Мирослав Вујовић, Филозофски факултет у Београду
Радован Петровић, Завичајни музеј, Јагодина

ЧЕТИРИ ФРАГМЕНТА ИЗ ЗАВИЧАЈНОГ МУЗЕЈА У ЈАГОДИНИ

У раду су издвојена четири предмета од бакарне легуре који се чувају у Завичајном музеју у Јагодина. И поред чињенице да се ради о случајним и фрагментованим налазима са непознатих локалитета из шире области (Виминацијум – Пинкум – Хореум Марги) за сваки од разматраних предмета аутори нуде одговарајуће типолошко и хронолошко опредељење. Прва три налаза: мамуза, ушица каније са лунуластим украсом и појасна фалера, представљају на тлу Србије јединствене делове римске војне опреме, од којих се потоњи издваја као пулуфабрикат на основу чега је претпостављена локална израда у некој горњомезијској радионици. Четврти, такође изузетан налаз, представља угаони фрагмент шупље ливеног додекаедра са кружним отворима на петоугаоним странама и украсима у виду концентричних кругова. Слични налази (преко 90 до сада познатих примерака), потврђени су углавном у римским провинцијама северно од Алпа (Галија, Британија, Германија) док у приобалним областима Медитерана готово потпуно изостају. Налажени су у оквиру војних логора, некропола, вила рустика, термалних објеката и светилишта. Опширна научна расправа и интересовање аутора разноврсних истраживачких области (археолога, астронома, математичара) до данас нису дали коначно разрешење њихове намене. Опредељивани су различито, најчешће као свећњаци, мерни, геодетски или астрономски инструменти али и као делови комплета за игру, украсни или култни објекти са симболичним приказом универзума.

Адам Н. Црнобрња, Музеј града Београда
Бојана Племић, Београд

НОВЕ ИКОНЕ ПОДУНАВСКИХ КОЊАНИКА ИЗ ПОСАВИНЕ – ПРОСТОРНИ КОНТЕКСТИ НАЛАЗА У ЈУГОИСТОЧНОМ ДЕЛУ ДОЊЕ ПАНОНИЈЕ

У излагању ће бити презентовано осам до сада непубликованих случајних налаза оловних икона подунавских коњаника. Сви потичу из Посавине, то јест околине Обреновца, а нађени су на већ познатим ло-

калитетима Ушће (municipium Spodent...), Маринковића куће и Нурча у Звечкој, те Црквине у Рватима. Пажњу ћемо усмерити ка ређе сагледаваним аспектима везаним за ове предмете: просторном контексту налаза и начину на који су ове иконе коришћене.

До сада су публиковане 63 оловне иконе подунавских коњаника које потичу из југоисточног дела провинције Доње Паноније, односно области Срема, Мачве и доње Посавине (агери колонија Сирмијума и Басијана и муниципијума Сподент...), што са новим налазима чини корпус од укупно 71 примерка, од којих је за 52 иконе позната ближа локација налаза. Покушаћемо да на основу постојећих сазнања о другим археолошким траговима и одређеним зонама у оквиру тих локалитета, одредимо ужи контекст у којима су се ове иконе налазиле (некропола, стамбена зона, рурална средина, урбана средина).

Посебна пажња биће поклоњена налазу једне од икона из Ушћа код Обреновца. Ради се о пажљиво одсеченој четвртини иконе (доња лева четвртина), која има пробушену рупицу за качење, те изгледа да је била предвиђена за ношење попут амајлије. Овакво прилагођавање иконе је јединствено и представља редак путоказ за разматрање начина коришћења тих предмета у антици.

Радивоје Арсић, Завод за заштиту споменика културе Ваљево

РЕЗУЛТАТИ НОВИХ АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА УТВРЂЕЊА ЈЕРИНИН ГРАД, БРАНГОВИЋ

Током 2012. године истражено је са две нове сонде укупно око 200 m² површине. Истраживања су била усмерена на југозападни угао фортификације непосредно уз истражену цркву 2003. године и на простор где се претпостављало постојање улазне капије. Са северне стране цркве из VI века откривен је анекс од 2 просторије који је накнадно дозидан. Спољне димензије износиле су 3,4 x 10 m. Зидови ширине 0.65 m најбоље су очувани на источној страни и делу северног зида до висине од 1.8 m. У остатку анекса, круна зидова је очувана у нивоу пода. Под чине супструкција од набијене земље и камена преко кога је био нанесен танак слој малтера очуван само парцијално у централном делу просторије. У основи пода откривена је зидана засведена гробница.

Гробница се налази у југозападном углу анекса цркве у оквиру западне просторије, директно је наслоњена уз северни зид цркве и западни зид анекса. Била је накнадно укопана у под објекта тако да горња по-

вршина гробнице налази ок око 10 cm изнад пода. Спољашње димензије гробнице су 230 x 130 cm. Гробница је озидана тесаницима сиге и ситним комадима опеке, а њена унутрашњост је омалтерисана кречним малтером дебљине око 2 cm. Оштећена је и опљачкана пре урушавања зидова храма. Током пражњења, у гробници су регистровани скелетни остаци 4 индивидуе. Два скелета са делимично дислоцираним костима била су положена на банак, док су остаци друге две индивидуе лежале дислоциране у каналу поред банка. Гробица је са западне стране била наслоњена на подзид. На основу изгледа подзида изгледа да су покојници у гробницу уношени разградњом камена у подзиду. Након обављене сахране зид је поново затваран.

Капија је откривена на 44 m бедема гледано од куле 4 ка североистоку. Капија предстаља левкасти пролаз у бедуу који је судећи по остацима отесаних комада сводара од сиге и пешчара био засведен. Ширина улаза на западном лицу бедема износи 3.7 m, а на источном лицу 5.2 m. Бедем је сличне конструкције као код куле 4, ширине од 2,2 m али је знатно оштећен ерозијом поготову са западне стране. Бедем није основан на стени већ на жутом компактном земљишту са ситном дробином. Са унутрашње стране бедема откривена су два зида, управно постављена на бедем. За сада је њихова функција нејасна пошто нису у потпуности истражени. Откривена капија представља једини колски улаз у фортификацију под јако великим нагибом.

Прошлогодишње назнаке о постојању праисторијског слоја су ове године потврђене великим бројем налаза. Тек на простору сонде 5 документован је слој са бројним налазима из предримског периода. Налази типолошки највише одговарају периоду старијег гвозденог доба, али због појаве неких неуобичајних форми за сада остаје отворено питање прецизнијег датовања овог слоја. Са спољне стране бедема није документована ширење овог и античког слоја, тако да није искључено постојање неке врсте бедема и у предримском периоду који је омогућио формирање културног слоја у истој линији.

Најстарији антички објекти били су подигнути од бондручних конструкција облепљених блатом и малтером. Објекти су настрадали у пожару крајем IV или у првој половини V века. Након нивелације терена преко остатака ових објеката подигнута је најпре црква, а мало касније и анекс. О функцији ових трошних грађевина не може се још увек прецизније говорити. Налази шљаке упућују на економски карактер. Сличан објекат, настао вероватно у средњем веку, био је саграђен уз северни зид анекса. Датовање овог другог објекта још увек није потврђено налазима.

Владимир П. Петровић, Балканолошки институт САНУ, Београд
Војислав Филиповић, Археолошки институт, Београд

НАЛАЗИ АНТИЧКИХ ИНГОТА НА ТЕРИТОРИЈИ СВРЉИГА

Налази античких ингота од неплеменитих метала на територији данашње Србије до сада су регистровани на само неколицини локалитета, иако је ова територија у периоду антике била позната као изразито рударски регион. Током последњих пет година систематских истраживања и рекогносцирања области Сврљига у источној Србији, регистровано је укупно 10 целих или делимично очуваних гвоздених, као и један потпуно очуван оловни ингот.

Сви налази гвоздених ингота потичу са позноантичких утврђења подигнутих на доминантним тачкама током 2/2 III и почетком IV века наше ере. Једини цели инготи, тј. полуге, регистровани су на локалитету Грамада, утврђењу које је током позне антике контролисало римску комуникацију *Naissus-Ratiaria*, на значајном планинском превоју између долина Нишаве и Тимока. Реч је о четири цела ингота облика неправилног квадрата и масе 4750 g, што одговара вредности од 14,5 римских либри. Пети ингот неправилног је облика, а његова маса око 4000 g. Са локалитета Градац – Грбавче потиче комад неправилног облика масе 950 g. На основу нумизматичких налаза живот на овом утврђењу одвија се од средине III века и траје до средине VI века. Са локалитета Баљина става, близу села Галибабинац потичу четири ингота. Два су неправилног облика и маса 1200 и 1000 g, док су друга два делимично оштећена и вероватно припадају типу налик правоугаоним шипкама који се јављају на западном Медитерану. Њихове масе износе 193 и 150 g. На основу нумизматичких налаза утврђење на Баљиној стави може се датовати у период IV века.

Оловни ингот откривен је на простору подграђа Сврљиг-града, а реч је о полузи троугаоног пресека, тежине 15000 g, тј. 46 римских либри, без ознака. Ово утврђење добро је познато из литературе, а живот на њему почиње од енеолита и траје кроз све периоде до почетка XIX века.

С обзиром на чињеницу да област Сврљига нема регистроване појаве руда или сулфидних минерала, тешко је повезати налазе ових ингота са примарном производњом и прерадом гвожђа или олова. Налаз оловне полуге на Сврљиг-граду, тј. утврђењу римског цивилног насеља *Timacum Maius*, може указати на занатску производњу мањих предмета од овог метала, које у већем броју и налазимо на овом потесу. Са друге стране, гвоздени инготи потичу са утврђења постављених на доми-

нантним стратешким тачкама током периода позне антике, те би њихову појаву могли окарактерисати као део инвентара војних посада. Већина гвоздених ингота није сачувана у свом изворном облику и уочава се да су са њих узимане одређене количине овог метала. Четири целе полуге регистроване на утврђењу на превоју Грамада, уједно су и једини гвоздени инготи откривени на римској комуникацији *Naissus-Ratiaria* и можда могу указати на трговачке токове руде током позне антике, или на неку врсту локалног дистрибутивног центра.

Душан Рашковић, Народни музеј Крушевац

РИМСКО НАСЕЉЕ НА ЛОКАЛИТЕТУ „ГРАБАК“ У СЕЛУ ПОЧЕКОВИНА КОД ТРСТЕНИКА-РИМЉАНИ У ДОЛИНИ ЗАПАДНЕ МОРАВЕ

У доњем делу долине Западне Мораве, у подручју од Трстеничког до Мрзеничког тесанца, ретко су подузимана археолошка истраживања. Што се тиче античке материјалне културе, археолошка ископавања у ширем подручју Западног Поморавља, вршена су на малом броју локалитета, локалитетима у селу Чукојевац, и локалитету „Конопљара“ у селу Читлук. У овом раду истичемо да се захваљујући збирци Ненада Митровића из села Почековина, као најинтересантније налазиште показује локалитет „Грабак“, смештен на размеђи села Почековина и Рибник код Трстеника. Ненада Митровића, и његових 28 комада римског новца, поменули смо као седамнаестогодишњака, још 2001. године. Након 12 година када смо поново били његови гости у Почековини установили смо, не само да је један од водећих пољопривредних произвођача повртарских култура у долини Западне Мораве, него да се његова збирка знатно увећала.

Збирка прикупљена на његовим парцелама и парцелама његових суседа говори да је реч о вишеслојном налазишту насеља са континуитетом од млађег гвозденог доба до раног средњег века. Најбројнији су налази из времена касне антике. Тако у збирци Ненада Митровића, која се данас налази у поседу Народног музеја Крушевац, бележимо неких 680 комада новца од 2. до 4. века, са изнимком једним налазом, ковањем Дирахiona, са приказом краве и телета из 1. века пре Христа. Налазима новца одговара и датовање бројних одломака керамке које је Митровић сакупио на подручју налазишта насеља у Почековини-Рибнику. Најзанимљивији су налази римских фибула. Митровић је на подручју где се

састају Рибник и Почековина, на речном платоу којег ограничавају Црнишавска река, Лопашка река и Западна Морава, прикупио педесетак римских фибула, од 1. до 4. века. Можемо рећи да су заступљене све врсте римских фибула, од каснолатенских, тзв. римских војничких фибула, Ауциса фибуле, коленастих фибула, изразито профилисаних фибула, плочастих фибула, до крстастих фибула којих има тек неколико фрагментарних одломака. Користимо прилику за рећи да се преко подручја села Почековина и долине Западне Мораве, планира трасирање регионалног ауто пута Појате-Прељина. Надамо се да приликом изградње ове важне саобраћајнице неће бити уништена позната археолошка налазишта у долини Западне Мораве, у Читлуку, Стопањи, Старом Трстенику и у Почековини.

Радован Сремац, Галерија слика „Сава Шумановић“ Шид

ИЗВОРИ ЗА ПРОУЧАВАЊЕ АРХЕОЛОШКЕ БАШТИНЕ ОПШТИНЕ ШИД ИЗ XVIII И XIX ВЕКА

Рекогносцирање терена у циљу откривања археолошких локалитета у нашим крајевима започело је релативно рано. Најстарији помен једног локалитета на територији општине Шид је у делу грофа Марсилија (1726.). Он је описао средњевековно утврђење Беркасово (Деспотовац). Мештани околних села су по званичном одобрењу аустријских власти вадили опеку са овог локалитета.

Недостатак камена за градњу у равничарском делу Срема довео је до потпуног уништења старих објеката. На сеоским гробљима се често срећу профилисане греде кориштене као сполија. Као последицу овакве праксе данас су потпуно непознати остаци објеката који су забележени током XVIII и XIX в. У селу Бачинци 1702. налазили су се темељи утврђења и цркве. Исте године је за село Моловин забележено да се у њему виде темељи цркве. У близини истог села налазио се један римски саркофаг који се данас чува у Музеју Славоније у Осиеку. Најдуже је опстао грађевински комплекс у атару села Илинци. На карти Вуковарског властелинства грофа Елца из 1733, на овој локацији је уцртана црква Св. Илије, а на картама из наредног периода рушевине или утврђење Св. Илије. Занимљиво је да су у другој половини XIX в. ови грађевински остаци били још толико сачувани да су неки тадашњи аутори на овој локацији убицирали римски мансио Улмо. Данас на овом локалитету, осим ретког површинског шута, ништа не указује на раније постојање

грађевина. У атару Илинаца су забележени и остаци цркве Блажене дјевнице Марије у расељеном селу Маринци. За њу је 1729. забележено да је била велика зидана црква а да је те године била скоро потпуно порушена. Ј. Бруншмид 1888. наводи податак свог колеге У. Ђурића да у Илинцима постоји неколико праисторијских хумки. Овде се вероватно ради о локалитету Џомбуља. Недалеко од Ердевика 1798. постојали су остаци грађевинског комплекса који је окарактерисан као римски. Поред села Сот 1857. забележена су два праисторијска локалитета - Град и Градац.

Један од најзначајнијих археолошких локалитета на простору Војводине је Градина на Босуту (атар Вашице). Постоје два описа локалитета, из 1859. када је Градина први пут забележена као локалитет, и 1880. године. Мора се поменути и једно откриће са самог краја XIX в. Приликом градње пута Шид-Адашевци 1891. откривен је праисторијски гроб са скелетом и прилозима.

Не улазећи у тачност података које су горе поменути аутори износили, сумирали смо податке о археолошкој баштини на територији општине Шид током периода XVIII и XIX в. Већи део ових локалитета је данас непознат струци, па овде изнета грађа може да помогне у неким будућим истраживањима.

СЕСИЈА ПРВИ МИЛЕНИЈУМ ХРИШЋАНСТВА -
АРХЕОЛОШКА САЗНАЊА
(сесија, Д. Радичевић)

Јелена Љ. Цвијетић, Филозофски факултет у Београду

VINUM - AD IMITATIONEM SANGUINIS -
Вино у паганској и хришћанској религији и умјетности

Обичај употребе вина у религиозне сврхе у медитеранским културама усталио се током праисторије, а у римско доба се пренио и до најудаљенијих дијелова *античког свијета*. О томе, поред историјских извора, свједоче посвете, епитафи и рељефи на фунерарним споменицима као и бројни гробни прилози у виду винских рецепијената. Његова употреба у паганским култовима и религиозним обредима може се објаснити чињеницом што се на њега, гледало као на супституцију крви и симбол живота, а самим тим и пиће бесмртности *par exelence*, те није случајно узето као замјена крвној жртви (*ad sanguinis imitationem, in quo est sedes animae*). Нарочито важно мјесто вино је имало у паганским погребним обичајима, који су се у нешто измијењеном облику посредством хришћанства очували до данас. Хришћанство као антитеза паганских култова, на првом мјесту Дионисовог и Силвановог (Пановом), у коме су неоплатоничари и хришћански филозофи видјели синтезу паганства, усваја њихов симбол, вино, које постаје неизоставн сегмент у сакралним обредима, на првом мјесту тајни еухаристије.

Овом приликом посебно ћемо се осврнути на налазе једног специфичног типа римских надгробних споменика из Потарја, Подриња и Полимља, који су без изузетка декорисани винским мотивима, а који су, како су показала скорашња археолошка истраживања, секундарно искоришћени у декорацији ранохришћанских објеката. Том приликом желимо да укажемо и на поједине представе које су произашле из званичних царских радионица позноримског периода у којима се уочава нека врста паганско-хришћанског синкретизма.

Тони Чершков, Завод за заштиту споменика културе Ниш
Гордана Јеремић, Археолошки институт, Београд

РЕЗУЛТАТИ НАЈНОВИЈИХ ИСТРАЖИВАЊА КАСНОАНТИЧКЕ ГРАДСКЕ НЕКРОПОЛЕ У ЈАГОДИН МАЛИ (*NAISSUS*)

Касноантички Наисус, захваљујући изванредном положају на чворишту најзначајнијих трансбалканских путева и чињеницама да је у граду рођен Константин I, који је град свог рођења „ботато украсио“ и да су у њему одседали бројни цареви IV века, доживљавао је значајан друштвени и економски процват, видљив у свим сферама живота града. У таквим околностима развијала се хришћанска заједница, са историјски потврђеним епископима - учесницима Васељенских сабора. Материјални остаци раног хришћанства огледају се у налазу бројних црквених грађевина, хришћанских гробова и гробница, регистрованих на територији града.

Највећи број становника касноантичког Наисуса сахрањивао је своје покојнике на некрополи на месту данашњег насеља Јагодин Мала, на лесном платоу источно од тврђаве, дуж пута за Рацијарију. Некропола, регистрована крајем XIX века, систематски испитивана 30-их, а потом и 50-их и 60-их година XX века, нарочито је добро документована резултатима истраживања спроведеним 2009-2010 и 2012. године. Ископавањима, као и случајним налазима, регистровано је преко 65 зиданих гробница, већи број зиданих гробова, око 300 гробова слободно укопаних покојника, као и пет црквених грађевина, од којих је једна највероватније била повезана са гробом мученика – мартиријумом. Истраживањима је утврђено да се некропола простирала у правцу исток-запад око 2 km, а у правцу север-југ око 600 m. Сахрањивање на некополи вршено је током пуна три века, од IV до краја VI-почетка VII века.

У Јагодин Мали је забележен већи број сахрана у породичним или појединачним гробницама, гробовима, зиданим од опеке, камена и кречног малтера, често малтерисаних унутрашњости. Међу њима се издвајају полуоблично засведене гробнице, најчешће са зиданим улазним делом на истоку и различито обликованом нишом на западном зиду. Регистровано је и пет гробница са аркосолијама, са једном или две калоте. О богатству становника, раних хришћана Наиса, најбоље сведоче гробнице украшене фреско сликарством (гробница са представом крста, раја и апстрактних појава, ликова светих Петра и Павла и гробница са Христовим монограмом на своду).

Археолошка истраживања 2012. године на простору данашње фабрике „Benetton Serbia“ (некадашњи „Нитекс“) - објекат 1А, која су предмет овог рада, била су заштитног карактера, али спровођена на систематски начин. Овим ископавањима обухваћен је источни део ове велике некрополе. Добијени су драгоцене подаци о гробној архитектури и погребном ритусу касноантичких становника Наисуса, нарочито у периоду IV и прве половине V века, како је највећи број од укупно 70 гробних целина са ових истраживања датован. Готово половина гробних целина припада зиданим гробовима и гробницама. Може се претпоставити да су на овом делу некрополе, која се налази у непосредној близини раније регистрованих базилика, сахрањивани имућнији становници Наисуса, највероватније хришћанске вероисповести, чији су гробови оријентисани запад-исток, али где постоје јаке паганске традиције, које се огледају у богатству гробног инвентара (лична опрема покојника: накит од племенитих метала, бронзе, стакла, ћилибара; као и у прилозима у облику керамичких и стаклених посуда). Оваква слика луксуза свакако се уклапа у описе Јована Златоустог, цариградског патријарха 397-402. године, који је критиковао претерану раскош и екстраваганцију својих савременика у свакодневном животу, а која се очито рефлектовала и у сфери погребне праксе, што је најновијим археолошким радовима у кругу фабрике „Benetton“ јасно и потврђено.

Гордана Гаврић, Завод за заштиту споменика културе Краљево
Душан Рашковић, Народни музеј Крушевац

СВЕДОЧАНСТВА РАНОГ ХРИШЋАЊСТВА НА ИСТОЧНИМ ПАДИНАМА КОПАОНИКА

Полазећи од резултата археолошких истраживања три кључна ранохришћанска локалитета, на источним падинама Копаника, *Небеских Столица на врху планине, Дуба* у Малој Врбници и лок. *Градац* у Горњим Левићима, аутори покушавају да сагледају процес насељавања и утемељења хришћанства на овом подручју. На сва три налазишта откривене су ранохришћанске базилике, од којих она на *Небеским столицама* (1800 м надморске висине) има подни мозаик, док она на *Дубу*, у самој подгорини Копаника, има камену декоративну пластику. Подни мозаик се по својим карактеристикама, уклапа у ранохришћанску мозаичку продукцију са територија Дарданије, Македоније и Новог Епира (5/6 век), док фрагменти са *Дуба* представљају локалну варијанту ра-

нохришћанске пластике која се стварала на простору Дачке дијецезе, али и на територији римске провинције Далмације.

У Горњим Левићима (над. висина 1089 м) у оквиру утврђења које је контролисало путне правце који су пресецали планински масив Копаоника, односно подручје изворишног дела Топлице и ширу зону ка Прокупљу и Куршумлији, хришћанску фазу живљења, осим темељних остатка базилике, потврђује и налаз византијске фибуле са посувраћеном ногом.

Посматрајући наведене локалитете у ширем археолошком и историјском контексту касноантичког доба, аутори указују на њихову повезаност са развојем рударства у римској провинцији Дарданији и миграцијом становништва, током романизације ових крајева.

Станко Трифуновић, Музеј Војводине

ПРИКРИВЕНО ХРИШЋАНСТВО

Археолошка сведочанства о хришћанству римског и раносредњовековног доба на подручју Војводине

Током римског периода, простор Војводине треба двојако посматрати. Са једне стране као део римске државе на простору данашњег Срема, а са друге као мали део подунавског Барбарикума на простору данашњег Баната и Бачке. У оба културна контекста хришћанство остаје прикривено, а на територији Царства до признавања 313. године, они који га прихватају, бивају и експлицитно прогоњени. Током рановизантијског периода, на територији Царства, на простору Срема, хришћанство се слободно исповеда, док на простору Баната и Бачке, међу тада још некрштеним Словенима и другим, германским и номадским народима, остаје прикривено све до масовног покрштавања Словена у 9. веку.

Рановизантијски Сирмијум као један од хришћанских центара оног времена, неће бити тема овог реферата. У овом раду биће приказани археолошки налази (предмети и цели контексти) који указују на присуство и исповедање хришћанства у нехришћанском окружењу. Неки од њих по први пут ће бити посматрани у оваквом контексту. Тако се постављају и нова питања у сагледавању археолошких култура римског и раносредњовековног периода на подручју данашње Војводине.

Ђорђе Јанковић, Београд

ТРАДИЦИОНАЛНИ ОБЛИК СРПСКИХ ХРАМОВА ДО 10. СТОЛЕЋА

Храмови такозване Рашке школе сачували су неке особине из античког доба, што указује на континуитет Цркве. Део тих особина види се у сачуваним темељима, а друге произилазе из реконструкција надземних делова. Просторно, такве цркве су у античко доба подизане на тлу провинције Далмације, а у Средњем веку на источној страни исте провинције, односно претежно у Рашкој, и зато утичу на градитељство Немањића. Њихова особеност су бочне просторије, које постепено постају параклиси. Треба имати у виду да је низ цркава античког доба служио до турског освајања. Подизање базилика није било уобичајено.

Пре Велике сеобе народа цркве су имале крстолик унутрашњи простор (укључујући триконхосе и оне са попречним трансептом), биле су и споља крстолике, и чини се надвишене четвороугаоном куполом; бочне просторије немају апсиде ни сачуване олтаре. После Велике сеобе народа грађене су једнобродне цркве са бочним просторијама, које могу бити прави параклиси са апсидом, па и удвојене цркве, а апсиде су често уписане у четвороугао. Цркве сада често имају богат камени украс на олтарским преградама и капителима, инспирисан у Цариграду. У 7-9. столећу подижу се и крстолике и подужне цркве, али преовлађују и устаљују се једнобродне цркве са бочним просторијама, са три апсиде, које су споља личиле на базилике. Новине у градитељство уводе се после Светих Тирила и Методија, поновним подизањем цркава триконхалне основе. Једина црква за коју се зна да је подигнута убрзо после пада и обнове Србије 924-927. године је Свети Петар у Расу.

Прва задужбина Стефана Немање, Пресвета Богородица у Топлици, класична је српска црква са бочним просторијама 6-9. столећа. Жича је подударна најстаријим храмовима са бочним просторијама, а на крају тог развојног пута је Бањска, чији спољни облик подражава најстарије узоре – саборни храм Петро-Павловог манастира.

СЕКЦИЈА ЗА СРЕДЊОВЕКОВНУ АРХЕОЛОГИЈУ

(секција, Д. Радичевић)

Dejan Gjorgjievski, National Institution Museum of Kumanovo –
R. of Macedonia

EARLY BYZANTINE ROCK-CUT SETTLEMENTS IN THE PČINJA AND KRIVA REKA REGION

Valleys of Pčinja and Kriva Reka occupies the region of north – east R. Macedonia, which, in the Late Antique period was a border zone between the Roman provinces of Dardania, Dacia Mediteranea and Macedonia Secunda. Therefore, lots of small fortresses, mostly from the reign of Justinian have been erected for controlling the ancient roads that were connecting Naissus, Scupi, Pautalia, Stobi and Thessaloniki. Few of those fortresses (like Kostoperska Karpa, Konjuh, Pešter, Opila etc.) are, however, very different from the typical late antique ones. Namely, all of them have rock – cut features with different practical and utilitarian use. The findings from the sites suggest that some of them were regional Episcopal or administrative centers. With this paper, we will try to elaborate their functions, point the period when they were probably carved and raise the question on the ethnicity of the settlers who build those monuments.

Душанка Веселинов, Завод за заштиту споменика културе
града Новог Сада

ЗАШТИТНА АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА У НОВОМ САДУ

Последњих година у Новом Саду су обављана заштитна археолошка истраживања већег обима. Током 2010. године, пре изградње III деонице Булеvara Европе, најпре на потесу Сајлово на рубном северозападном подручју Града.

Археолошки локалитет (број 5) на Сајлову у Новом Саду се простира на уздигнутој тераси, на самом рубу високе старе обале Дунава, која се из правца југозапада пружа ка северу и североистоку у дужини од преко 1000 m. Блага падина у два висинска нивоа (од 82,5 до 80.00 mпv), окренута је ка југу и југоистоку, ка ниском барском терену на 78.00 mпv. У тим старим, сада забареним и затрпаним водотоковима, инундационој равни, а између савремених канала и инфраструктуре, постоје мањи

уздигнути и оцедити простори – старе речне аде, које су у прошлости такође биле настањиване.

Ради се о вишеслојном археолошком локалитету хоризонталне стратиграфије. У до сада ископаним узорцима, условљеним грађевинским пројектима и радовима, пронађени су непокретни и покретни археолошки налази који се скоро континуирано могу пратити од раног неолита до позног средњег и новог века.

У хронолошкој слици, налазима су потврђени остаци насељавања из неолита Старчево – Kőrös и Винчанске културе, затим остаци материјалне културе бакарног доба са одликама Tiszapolgar - Bodrogkeresztúr и Cerna voda III - Voleras групе. Бронзано доба је документовано у својој раној и позној фази на преласку у гвоздено доба. Највећи број налаза припада насељу из времена доминације Сармата у касноантичком периоду III – IV века. Пронађени су и остаци настањивања из раносредњовековног периода, у време превласти Авара, и најпосле позносредњовековни и нововековни налази.

2012. године, због изградње IV деонице Булеvara Европе и новог енергетског коридора око Новог Сада (нафтовода и гасовода у зони Аутопута Е-75), вршена су заштитна истраживања на 9 локалитета са археолошким садржајем.

У том контролном рову, дугом ~ 13 km и широком од 20 – 40 m, ископавања су извршена на око 52.200 m². Пронађено је, истражено и документовано 1114 непокретних археолошких објеката (460 насеобинских и 654 гробних) и ископана је велика количина покретних налаза.

Забележили смо појаву једнослојних и вишеслојних зона хоризонталне стратиграфије, лоцираних на старој високој обали Дунава и у њеном залеђу, у дубини атара.

Хронолошка слика истраживаних локалитета током 2012. се креће у распону од неолита до позног средњег века. Међу пронађеним остацима материјалне културе, највише налаза припада раносредњовековном периоду од VIII – X века, а потом праисторијским културама бакарног и бронзаног доба.

У раду ће бити презентовани прелиминарни резултати теренских заштитних истраживања 2010-2012. године и досадашњег процеса рада на заштити археолошког наслеђа у Новом Саду.

Вујадин Иванишевић, Археолошки институт, Београд
Весна Бикић, Археолошки институт, Београд
Иван Бугарски, Археолошки институт, Београд

НОВИ РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА СРЕДЊОВЕКОВНЕ МОРАВЕ

У последње време дошло је до великих помака у нашим сазнањима о средњовековном насељу Морави, која је била подигнута на месту римског града Маргума, на ушћу Велике Мораве у Дунав. Нова мултидисциплинарна истраживања дала су прве одговоре на неколико истраживачких питања. Најпре смо се суочили са проблемом утврђивања тачне позиције и очуваног габарита тешко оштећеног налазишта које се, уз то, налази под шумом. Ово је урађено уз интерпретацију постојеће картографске и путописне грађе, анализу доступних сателитских снимака шире зоне ушћа две реке и израду нових аерофотографија. Ипак, одлучујући продор у нашим сазнањима пружио је примена лидар технологије ласерског скенирања терена, чиме је добијен крајње прецизан и геореференциран 3Д дигитални модел терена (ДТМ), који показује очувани габарит средњовековног насеља. Уз то, анализа ДТМ-а нас упућује да најизразитији чинилац рељефа на терену, велики канал којег је описао још Феликс Каниц, одредимо као ров средњовековног насеља. Исходи наших анализа већ су објављени, као и комплементарни резултати геомагнетских истраживања терена која су уследила. Уз представу о сачуваном габариту насеља, добили смо и увид у просторни распоред објеката Мораве.

Сви ти подаци добијају на вредности кад се укрсте с резултатима старих, али нарочито нових археолошких ископавања на локалитету. Истраживачка кампања 2011. године трајала је шест месеци. Кад је реч о средњовековној оставштини на овом вишеслојном локалитету, најважнији резултати потичу из широког ископа, површине 20 x 10 м. Установљено је постојање два врло богата културна хоризонта из времена средњег века, из времена 10-11. и 12. века. Оба хоризонта указују на врло интензивно насељавање, с тим што се старији средњовековни хоризонт одликује бројним јамама, од којих је једна датована новцем цара Василија II. Највероватније средином 11. века, терен је нивелисан, да би потом на том месту биле укопаване куће. У 12. веку, ситуација се поново мења, и на овом простору се поново уочавају углавном јаме. Оба хоризонта карактерише обиље покретног археолошког материјала, пре свега керамичког, чија би специјалистичка обрада тек требало да уследи.

Љубиша Васиљевић, Народни музеј Крушевац
Сања Рудић, Народни музеј Крушевац

АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА ЛАЗАРЕВОГ ГРАДА У КРУШЕВЦУ - КАМПАЊА ИЗ 2010. ГОДИНЕ

Пре велике кампање археолошких истраживања Лазаревог града у Крушевцу, спроведеног током седме деценије XX века, од некадашње српске престонице били су познати само црква Лазарица и остаци Донжон куле са траговима бедема. Архитекта Александар Дероко је покушао да реконструише изглед средњовековног утврђења, али је, због оскудности података, успео да изнесе само покушај реконструкције Донжон куле. Археолошка истраживања омогућила су да се сагледа престони град српског кнеза, одреди правац пружања бедема и констатује постојање четрдесет грађевинских објеката унутар бедема, у литератури означених као палата, коњушница, ковачница, цистерна, занатска радионица... Покретни археолошки материјал пружио је увид у свакодневни живот дворјана кнеза Лазара, преко налаза керамике, накита, стакла, занатског алата, оруђа и оружја.

Ископавања су показала да је локалитет први пут настањен у периоду неолита, а да је континуитет насељавања ретко када био прекинут потврђују налази из бронзаног и гвозденог доба, трагови из античког и рановизантијског периода, а озбиљне индикације указују на постојање средњовековног насеља временски старијег од великог грађевинског подухвата кнеза Лазара.

Утврђене су две грађевинске етапе изградње Лазаревог града. Прво је утврђен Мали град, заштићен ровом и Донжон кулом, а потом је, бедемима саграђеним од ломљеног камена, заштићен читав плато и формирано утврђење оријентисано у правцу северозапад – југоисток, приближних димензија од 300 x 200 метара. Грађевине, подигнуте у оквиру утврђења, нису биле органски повезане са бедемима, него су самостално стајале у простору, што представља још један показатељ новог времена које, и поред непрестаних положаја да се повеже са славном епохом Немањића, представља први чин последње драме српског средњег века, познатом под именом Моравска Србија.

Кампања археолошких истраживања Лазаревог града изведена је 2010. године, у оквиру припремних радова за извођење пројекта реконструкције и адаптације централне зграде Народног музеја Крушевац. Наведени разлози условили су да ископавање буде усмерено на простор у непосредном окружењу зграде Музеја. Истраживања су спроведена

у оквиру пројекта подржаног од стране Министарства културе. Током истраживања потврђен је континуитет насељавања у праисторијском периоду, од старчевачке културе, преко налаза из енеолита, бронзаног и гвозденог добу. На истраженом простору нису констатовани трагови или налази одређени у антички или рановизантијски период. Утврђено је постојање мањих грађевинских објеката из XIV века, као и слојева временски одређених у XV и XVI век.

Пажњу привлачи необичан налаз три скелета коња, пажљиво положених на тачној удаљености од пет метара између скелета. Покретни археолошки материјал, откривен у близини скелета, датује су у XV и XVI век. Најкарактеристичнији су налази камених ђулади и великих комада металних одливака. Налази крупнијих комада метала могли би представљати остатке активности везаних за ливење топова, што представља типичан поступак за тај временски период. Овај налаз сигурно има везе са неким историјским догађајем, везаним за простор Крушевца, било да је реч о ратним дешавањима, боравку неког владара, великаша или црквеног великодостојника, при чему се догодило нешто неочекивано, што је довело до сахрањивања скелета коња на описани начин.

Горан Симоновић, Музеј Републике Српске, Бањалука

АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА ЛОКАЛИТЕТА ПРИЗРЕН 2011 – 2012.

У раду ће бити представљени резултати археолошких истраживања на локалитету Призрен код Мркоњић Града, која је реализовала археолошка екипа Музеја Републике Српске из Бањалуке у току двије краће кампање 2011. и 2012. године.

Локалитет се налази на западној граници општине Мркоњић Град. Смјештен је на врху издвојеног стјеновитог масива, високо изнад кањона Сане, на надморској висини од 570m и заузима површину од око 700m². Централним дијелом доминира кречњачка стијена, са три стране опасана заравњеним терасама, по чијим ивицама се, протежу остаци зидава.

Призрен се током средњег вијека налазио на јужној граници жупе Бањице, једној од жупа Доњих Краја, Крајине средњовјековне босанске државе. Од првог пада под Турке 1463. године па до коначног пада под турску управу, крајем XV вијека Призрен се налазио у склопу Јајачке бановине. Утврђење Призрен помиње се под истим именом као разрушена

тврђавица у чувеном Курипешићевом путопису из 1530. године. Међу околним становништвом локалитет је познат као мјесто гдје се налазио средњовјековни град у коме је живјела легендарна Црна краљица.

У раду ће бити анализирани резултати до којих се дошло након истраживања површине од 50m², која је отворена на сјеверном и југоисточном крају западне грађевинске цјелине, цјелине II, како се радно назива један од дијелова овог локалитета.

Биће изнесене чињенице на основу којих се може закључити да је архитектонски комплекс подигнут током касног средњег вијека на локалитету Призрен, претрпио девастацију, која се манифестовала спаљивањем и рушењем грађевина које су чиниле овај комплекс, највјероватније око половине XV вијека, када су Турци дефинитивно заузели већи дио босанског краљевства. Такође ће бити показано да је кратко након девастације комплекса дошло до обнове живота на локалитету. То су илустровали и потврдили налази касносредњовјековне грнчарије, гвоздених врхова стрела за самостреле, топовских кугли, потковица, гвоздених клинова, као и многобројних животињских костију. Сви ови налази пронађени су у културном слоју чији садржај је свједочио о интензивном животу, највјероватније војника, који су на остацима порушеног и девестираног комплекса организовали живот, а како се чини и одбрану.

Боравак војничке посаде на локалитету повезује се са формирањем Јајачке бановине, тампон зоне између Угарске и Турске царевине, која је функционисала у периоду између 1463. и 1528. године, што би могао да буде временски оквир за формирање овог културног слоја.

На крају се констатује да презентовано истраживање још увијек није дало одговоре на питања ко је и када подигао овај архитектонски комплекс. Наравно и на питања са којом намјером је то учињено, као и да ли је то била мања фортификација, властелински двор или можда чак монашки скит.

Поред овога у раду ће бити истакнуто и посебно мјесто које Призрен заузима на карти археолошких локалитета Општине Мркоњић Град, као и економска вриједност у коју би се могао претворити изузетан потенцијал који посједује што би био значајан допринос побољшању квалитета живота локалне заједнице која га окружује.

Anastassios Ch. Antonaras, Museum of Byzantine Culture, Thessaloniki
Ioannis Moutsianos, Museum of Byzantine Culture, Thessaloniki

**THE “ARMÉE D’ORIENT” IN THE BALKANS:
ARCHAEOLOGICAL EVIDENCE FOR A HOSPITAL
IN THERMI/ SEDHÈS**

A Temporary Exhibition in the Museum of Byzantine Culture shedding light among the others to aspects of the life of Serbian soldiers in the region of Thessaloniki during the I World War

Museum of Byzantine Culture in collaboration with the 16th Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities and the French Consulate in Thessaloniki organized this temporary exhibition, presented from December 2012 to March 2013. A rescue excavation conducted in the area, among ancient Greek tombs unearthed a damping pit of a I WW French military hospital, east of Thessaloniki in the village of Thermi, in the time still known by its medieval name, *Sedes*. The interpretation of these finds presented the core of the exhibition, where archeological finds supplemented with objects from private collections from Thessaloniki and Paris highlighted a human side of the Great War in Southeast Europe, and in particular the Thessaloniki front.

The glass, porcelain, metal, and leather finds illuminate an unknown and unexplored facet of this historical period with the objectivity of archaeological evidence. These remains of hospital treatment of the soldiers are largely unknown, since they have been overlooked by the history of medicine and to date have not formed the subject of research by historians and archaeologists. In addition, the provenance of some finds attests to the continuous movement of equipment among foreign soldiers and rival military camps. The photographic material of the Armée d’orient made it possible to connect the finds with a specific hospital that grew up partly in tents in the Thermi area, as well as the manner of preparation and distribution of pharmaceuticals in the (primarily) glass finds from the excavation.

The findings of the excavation in Thermi, associated mainly with the pain and effort to cure the wounded, in many cases inevitably refer to the decisive changes that occurred in the city of Thessaloniki due to the presence of thousands of soldiers there, whose number was twice the number of the city’s inhabitants, but also thanks to the peaceful work of the scientific staff of the army, which was an integral part of the French army of the East.

СЕСИЈА АРХЕОТЕХНОЛОГИЈА: ПРОУЧАВАЊЕ
ТЕХНОЛОГИЈЕ ОД ПРАИСТОРИЈЕ ДО СРЕДЊЕГ ВЕКА
(сесија, Селена Витезовић и Драгана Антоновић)

Основу археолошких проучавања чине анализе материјалне културе – од ситних артефаката па до природне околине која је човековим дејством измењена. Артефакта се најчешће проучавају са формалне стране – стил, хронолошки развој, културни утицаји. Циљ ове сесије, међутим, јесте да у средиште проучавања постави технолошки аспект, односно, анализе не само форме предмета, већ и читавог низа технолошких фактора, од одабира сировине, преко начина употребе, па све до разлога за престанак коришћења. Полазећи од основног значења технологије као науке о вештини, и дефиниције „низа поступака и међусобних веза: од саме производње, до организације производног процеса, па све до целог културног система процеса и поступака повезаних с производњом и потрошњом“ (Х. Милер), желели бисмо да подстакнемо истраживања у правцу питања као што су организација производње, набавка и располагање сировинама, анализе одређених технологије (керамичке, камене, коштане, металуршке, али и техника земљорадње, итд.), и општа питања улоге и значаја одређене технологије у друштвеном и културном контексту, као и питања технолошких система, односно међусобних односа различитих технологија.

Сесија није ограничена хронолошки, и такође позивамо да се пријаве радови који се баве како методолошким и теоријским аспектима, тако и појединачним студијама случаја.

Селена Витезовић, Археолошки институт, Београд
Драгана Антоновић, Археолошки институт, Београд

Селена Витезовић, Археолошки институт, Београд
Драгана Антоновић, Археолошки институт, Београд

ПРОУЧАВАЊЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ У АРХЕОЛОГИЈИ: ОД СТУДИЈА СЛУЧАЈА ДО ВИШЕСТРУКИХ ТЕХНОЛОГИЈА

Основу археолошких проучавања чине анализе материјалне културе – од ситних артефаката па до природне околине која је човековим дејством измењена. Артефакта се најчешће проучавају са формалне стране – стил, хронолошки развој, културни утицаји. Међутим, анализа технолошких фактора, доноси нове правце у истраживању и нове аспекте у анализама како праисторијских, тако и историјских друштава.

Најраспрострањенији концепт за проучавање технологије, истовремено и са највећим могућностима у интерпретацији, јесте концепт оперативног ланца или низа (*chaîne opératoire*), који је Андре Леруа-Гуран осмислио средином 20. века пре свега за анализу камених артефаката. Концепт подразумева реконструисање операција у процесу не само производње, него и употребе предмета, од набавке и одабира сировине, преко техника израде, коначних форми, па све до етапа преправки и коначног одбацивања неког предмета. Анализа истовремено подразумева технолошке одабире – зашто је одабрана једна а не нека друга сировина, зашто се користи једна техника, а не нека друга.

Пажљива анализа ових аспеката, као и упоређивање доступних и искоришћених ресурса, омогућиће анализе питања као што су располагање сировинама, размена на макро и микро скали, технолошки ниво одређене заједнице, питање занатске производње и специјализације и многа друга.

Geoff Carver, SUNY Buffalo

ARCHAEOLOGY AND A METAPHYSICS OF TECHNOLOGY

Archaeology and technology are bound together by a complex network of relations.

On the one hand, many histories of archaeology refer to the role the first major schema for classifying prehistoric artifacts – the 3-age system – played in founding the discipline. And, although we generally recognize the social consequences the use of pottery, bronze and eventually iron had for – among other things – the creation of social hierarchies, archaeologists seem to be

generally unaware of the role technology in general and changes in computer technology in particular have in shaping archaeology as a modern discipline. There are exceptions, and many archaeologists attend conferences where they discuss the databases, GIS, digital photography and other applications, but their work generally tends not to be “reflexive” (not taking into account issues like archaeological theory or the history of archaeology), and is rarely integrated back into the archaeological “mainstream.”

It might also be argued that archaeologists themselves have a strained relationship(s) with technology; archaeology in some sense being a rejection of – a turning away from – a world increasingly dominated by modern technology.

This paper explores use of a metaphysical framework based on Aristotle’s “four causes” as a means for addressing some of these relations.

Aristotle identified four kinds of causes: material, formal, efficient and final. As an example, imagine someone wants to make a statue of Aristotle. The “material cause” is simply the material something is made of: marble and bronze both need to be worked differently in order to make a statue, and the results will differ accordingly. The “formal cause” is the form that material comes in: a marble block differs from a bronze ingot – meaning that the processes for transforming the raw material into a finished product differs – and seems to include considerations of whether a given depiction shall be, say, “realistic” or “abstract.” The “efficient cause” is the force that changes something; in this case the sculptor (Michelangelo or Picasso?) applying skills and knowledge to transform these materials in order to achieve a goal, which is the statue or “final cause.”

A more archaeological example would include the different types of tools or buildings that can be made from a given material (i.e. stone, bronze or iron). The “material” cause of any archaeological deposit should be fairly easy to comprehend. Just as sarsen stones might be perfectly suited to building megalithic circles like Stonehenge but are wholly unsuitable for bridging the span required when building an aircraft hangar or high-level railway bridge, the eventual form of archaeological features will in some way depend on or be constrained by whether they consist of sand, clay, gravel or concrete; and – as with any act of *bricolage* – the “material” cause may or may not be perfectly suited to the intended “final” cause and may only reflect the materials at hand. The “effective” cause is whatever process led to the deposit’s formation. In geology this would be discussed in terms of a “transport medium,” but in archaeology the transport medium is often – and often wrongly – assumed to be human intervention (“anthropic” or “anthropogenic”).

Similarly, the results of archaeological research will be different if the documentation is recorded on paper than if it is recorded digitally (i.e. “the medium is the message”).

This paper examines historical and archaeological evidence showing that, if one of those causes changes, then the whole metaphysical framework of the discipline changes accordingly.

Драгана Антоновић, Археолошки институт, Београд

ТЕХНОЛОГИЈА ИЗРАДЕ НЕОЛИТСКИХ КАМЕНИХ СЕКИРА И ТЕСЛИ

Камене секире и тесле сматрају се, после керамике и domestikованих биљака и животиња, једним од главних обележја неолита и седелачког начина живота. Реконструкцији израде глачаног каменог оруђа а посебно оних са сечицом није посвећена велика пажња у нашој археологији зато што до сада није откривена јасно дефинисана радионица овог оруђа на неком неолитском и енеолитском налазишту код нас. Подаци о производњи ових предмета постоје на многим локалитетима те је сабирањем свих њих данас могуће приказати процес израде оруђа од глачаног камена, а посебно секира и тесли. Процес израде овог оруђа започињао је доношењем сировине у насеље. Она се доносила претходно већ обликована у мање комаде, односно блокове, негде ван насеља, вероватно на самом извору где је прикупљана. За сада још нису нађена места или рудници на којима је сировина за израду алатки са сечицом од глачаног камена узимана, али је познато из каквих геолошких формација и са којих територија она долази. Од тако припремљеног блока одбијали су се велики одбици од којих се даљим окресивањем, а затим и ретуширањем добијао полуфабрикат алатке са сечицом. Секире, тесле и длета на макродобацима су одлика индустрије глачаног камена старчевачко-винчанског технокомплекса. Овакав начин израде дао је специфичан изглед алаткама са сечицом из неолитских култура Централног Балкана који их битно разликује од оруђа исте врсте са околних територија. Глачањем алатке су добијале свој финални облик. Током старчевачке и старије фазе винчанске културе глачање је рађено врло темељно те су површине биле скоро савршено углачане. Током градачке и нарочито плочничке фазе винчанске културе долази до девалвације у изради алатки са сечицом што се огледа како у избору сировина, тако и у обради алатке. Бројно оруђе за обраду камена (ретушери, наковњи, глачалице,

брусев и радне плоче), полуфабриката, као и одбици настали у процесу производње алатки од глачаног камена, сви пронађени на неолитским и енеолитским локалитетима на целој територији Србије, сведоче о активној изради каменог оруђа у оквиру самих насеља, понекад чак и унутар стамбених објеката.

Драгана Антоновић, Археолошки институт, Београд

МЕТОДОЛОГИЈА ИСПИТИВАЊА ИНДУСТРИЈЕ ГЛАЧАНОГ КАМЕНА

Анализа каменог оруђа, оног масивног и израђеног од глачаног камена, врши се по методологији која је установљена на винчанском материјалу. У Србија је до данас по тој методи анализиран материјал са бројних локалитета. Реч је о преко 15 000 примерака индустрије глачаног камена са територије Србије.

Материјал се анализира петролошки, типолошки и трасолошки. Оваковом анализом могуће је, уз помоћ статистичке обраде, доћи до веома занимљивих података о индустрији глачаног камена са једног локалитета, али исто тако и са територије целе једне културе:

1. Статистичком обрадом вредности дужина алатки може да се установи о каквом облику сировине се ради – о валутку или стенском блоку извађеном из основног лежишта.

2. Попречни пресек такође може да укаже на врсту сировине. Веза попречног пресека и сировине проверена је на узорку од неколико хиљада прегледаних примерака индустрије глачаног камена у Србији.

3. Учесталост типова може да укаже да ли на неком локалитету постоји серијска производња оруђа од глачаног камена.

4. Степен обраде каменог оруђа од глачаног камена указује какав је био однос према каменом алату.

5. Процент алатки насталих преправљањем оштећених и поломљених већих алатки указује на мањак камених сировина, односно њихову слабу доступност. Ова појава (својеврсна праисторијска рециклажа) је врло уочљива у завршној фази винчанске културе.

6. Процентуална заступљеност појединих стена у каменој индустрији свакако наговештава организовано набављање сировина. Тако су у винчанској култури, за израду алатки са сечицом коришћене две групе стена, финозрне метаморфне и седиментне стене и „лаке беле стене“, које показују да су носиоци винчанске културе тежили истом типу каме-

на. Организована набавка пешчара за израду великих абразивних алатки примећена је на многим неолитским и енеолитским локалитетима у Србији.

7. Проучавање трагова употребе и њихова статистичка обрада свакако може да пружи веома важне податке о производним радњама и занатима који су се обављали у једном насељу.

Могуће је правити и многе друге корелације – да ли постоји правило у употреби одређене сировине за одређену врсту алата, да ли постоји разлика у употребљавању оруђа израђеног од различитих врста стена итд. Само оваквим начином испитивања може да се установи степен развијености индустрије глачаног камена на неком локалитету и у оквиру једне културе, затим начин израде и коришћења алатки, кретање сировина, могући трговачки контакти између насеља и културних група, па и да укаже на процесе који се одвијају у оквиру неке културе, а које остали материјални остаци не региструју.

Rajna Šošić Klindžić, Odsjek za arheologiju, Filozofski fakultet Zagreb

RAZLIKE U PROIZVODNJI CIJEPANOG KAMENOG ORUĐA TIJEKOM NEOLITIKA NA PROSTORU IZMEĐU DRAVE I SAVE

Razdoblje neolitika na prostoru između Save i Drave obilježeno je s dvije kulture – starčevačkom i sopotskom kulturom. Razlika između te dvije kulture je utemeljena na oblicima i načinima ukrašavanja keramičkih posuda. Ovaj rad se bavi razlikama utvrđenim u jednom drugom aspektu svakodnevnog života, a to je tehnologija izrade cijepanog kamenog oruđa. Na temelju dosadašnjih istraživanja mogu se uočiti bitno različiti obrasci procesa odabira i pribavljanja sirovine, kao i same proizvodnje između starčevačke i sopotske kulture. Dok u starčevačkoj kulturi možemo pratiti veću selektivnost pri odabiru sirovine te sustav proizvodnje i razmjene između lokaliteta, nosioci sopotske kulture su koristili sirovine dostupne u bližoj okolini i velik broj naselja je proizvodio oruđe za svoje potrebe. U ovom radu će se prezentirati ta dva modela i predložiti moguće razloge navedenih razlika.

Vasilka Dimitrovska, HAEMUS - Center for scientific
research and promotion of culture

FROM BOMB TO QUERN

This paper will present the results of both field investigations in the Kratovo-Zletovo area, a volcanic region where large amounts of pyroclastic material, such as volcanic bombs, can be found, and of wear-use analyses of these same ecofacts. Due to their symmetrical rounded and oval forms these ecofacts were incorporated/articulated/amalgamated into the architecture as decorative elements, and were apart from this probably used in other ways in everyday life of the prehistoric societies that settled this area. Volcanic bombs are actually pebbles with very good abrasive qualities. Consisting of andesite, a very solid and strong rock, they can be used in the process of making and shaping chipped, polished or abrasive tools. On the basis of stone material such as volcanic bombs that are very specific and characteristic for the RM, an attempt was made to investigate the possible anthropologic use(s) of these natural phenomena and the technological methods of manufacturing stone tools.

Dragana Rajković, Arheološki odjel, Muzej Slavonije Osijek
Tomislav Hršak, Arheološki odjel, Muzej Slavonije Osijek
Hrvoje Posilović, Hrvatski geološki institut, Zagreb
Katarina Kos, Hrvatski geološki institut, Zagreb

ANALIZA PROIZVODNOG POSTUPKA IZRADE KAMENOG GLAČANOG ORUĐA NA PRIMJERU KAMENIH IZRAĐEVINA S LOKALITETA ĐAKOVAČKI SELCI-KAZNICA-RUTAK

Godine 2005. i 2006. na trasi autoceste Beli Manastir – Osijek – Svilaj, dionica Đakovo –Sredanci, Muzej Đakovštine proveo je zaštitna arheološka istraživanja na položaju Kaznica –Rutak u blizini Selaca Đakovačkih pored Đakova. Lokalitet je smješten na uzvisini (gredi) koja se pruža u smjeru ju-goistok – sjeverozapad.

Istraženo je oko 25 000 m², a pronađeni objekti mogu se interpretirati kao zemunice ili poluukopani jamski objekti, otpadne jame raznih oblika, bunari, stupovi i rovovi dok je u zapunama objekata pronađena velika količina arheološkoga materijala. Na temelju materijalnih ostataka uočljivo je postojanje naselja završne faze starčevačke kulture te dvije faze sopske kulture.

Iznimno velika količina kamenih nalaza prikupljenih na lokalitetu Đakovački Selci-Kaznica-Rutak, omogućuje nam uvid u tehnološke postupke prisutne prilikom izrade kamenih glačanih alatki ali i njihove uporabe. Stoga će se u radu pokušati utvrditi „životni vijek“ koji kamena alatka prolazi, od prikupljanja sirovine, izrade alatki, uporabe, odbacivanja iste, te ponovnog korištenja sa sasvim novim funkcionalnim karakteristikama s posebnim naglaskom na tragove koje određena faza proizvodnje ostavlja na pojedinom primjerku.

Od tehnoloških tipova kao produkata pojedinih stadija proizvodnje glačanih alatki, pronađena je vrlo velika količina sirovinskih komada kamena bez vidljivih tragova uporabe i obrade, potom poluproizvoda, cjelovitih alatki, neodredivih ulomaka, krhotina, ali i sekundarno upotrijebljenih alatki što ukazuje na vrlo veliku vrijednost kamena za ovu populaciju. Među cjelovitim nalazima sa sječivom dominiraju tesle, a slijede ih dljeta i sjekire. Od alatki s abrazivnim svojstvima dominiraju glačalice i žrvnjevi.

Vrijednost ovog materijala nalazi se u jasno vidljivim tragovima obrade i uporabe. Na alatkama je napravljena analiza tragova primarne izrade, trošenja zbog upotrebe te popravka već istrošenih alatki. Promatrani su i mjereni urezi i ogrebotine metodom mikroskopije velike dubine. Pri interpretaciji funkcije alatki uzete su u obzir i tehničko-petrografske karakteristike kamena. Na ovaj način nastojalo se uočiti postojanje i razlikovanje određenih obrazaca ponašanja promatrane neolitičke populacije, kao što su proizvodnja i konzumacija pojedinih tipova izrađevina. Zbog velike količine materijala, rad je ograničen na izdvojene stambene objekte koji pripadaju sopotskoj kulturi.

Селена Витезовић, Археолошки институт, Београд

РОГОВИ У ВИНЧАНСКОЈ КУЛТУРИ: ОД ПРИКУПЉАЊА СИРОВИНЕ ДО ГОТОВОГ ПРОИЗВОДА

Рог спада у једну од основних сировина за израду употребних и декоративних предмета не само у пре-металним друштвима, већ задржава битну улогу и у каснијим периодима. У овом раду биће анализирана технологија обраде рога у познеолитском и раноенеолитском периоду, тачније у винчанској култури.

Мада би се могло претпоставити да се ради о лако доступној сировини, заступљеност рогова варира од локалитета до локалитета, што указује на разлике у прикупљању и располагању сировинама, али и економске разлике, и могуће показује одређени ниво регионалне специја-

лизације. Тако је, на пример, уочена богата индустрија рога на Дивости-ну, док су на оближњим локалитетима, као што су Гривац или Кусовац, предмети од рога ретки.

Сама техника обраде указује на веште мајсторе, и за реконструкцију оперативног следа посебно је важно откриће радионице за прераду ро-гова на Јаково-Кормадину.

Од рогова су углавном прављене масивне алатке за сечење и разни перкутери (секире, длета, чекићи, комбиноване секире-чекићи, итд.), што показује добро познавање механичких својстава ове сировине. По-негде се налазе и појединачни предмети необичне форме и веште изра-де, у чију су израду посебно уложени време и труд. Уопште, винчанска индустрија рога била је добро развијена, показује висок технолошки ниво и добро познавање сировина, и могуће указује на одређени степен специјализације.

Corneliu Beldiman, «Dimitrie Cantemir» Christian University, Faculty of History, Splaiul Unirii Nr. 176, Sector 4, 040042 Bucharest 53, Romania
Diana-Maria Sztancs, «Dimitrie Cantemir» Christian University, Faculty of History, Splaiul Unirii Nr. 176, Sector 4, 040042 Bucharest 53, Romania

BONE SPOONS DATED FROM STARČEVO-CRIȘ CULTURE DISCOVERED IN ROMANIA

The paper presents the results of the analysis of an assemblage of 39 artefacts recently discovered in Romania and manufactured on animal skeletal materials. They are usually designed by the term spoons. Quite recently has been proposed the use of the more appropriate composite term spoons-spatulas (cuiller-spatules) (Camps-Fabrer 1993).

The pieces represent ones of the oldest artefacts of this type known in Romania; they have been discovered intact or as fragments during excavations from past decade in several sites belonging to the earliest phases (I – II) of Starčevo-Criș culture – first farmers' communities from Northern Danube.

As we well know the bone artefacts of this type are specific for first farmers' communities in the Near East, Anatolia, Aegean and Balkan Peninsula and have a real role of cultural markers. The bone spoons-spatulas illustrate the new practices, attitudes and concepts about the New (Neolithic) Way of life: use of domestic raw materials for the bone industry; consumption of food cooked from boiled wheat in ceramic vessels etc. (Camps-Fabrer 1987).

The bone spoons-spatulas belonging to Starčevo-Criş culture (all phases) from Romania have been published in significant number (117 pieces, recuperated from excavations between 1950 and 1990) and included in a recent repertory (Beldiman 2007). The artefacts presented on this occasion have been discovered during 1998-2007 field archaeological research in well definite stratigraphic contexts: complexes (pits, dwellings, pit-houses); precise archaeological Early Neolithic levels out of complexes. One of them (piece MSP/I 10) was discovered in Pit-house nr. 10, dated to 7050±50 B.P. (GrN 28550).

The artefacts (N total = 39) were recuperated from three archaeological sites; two of them are situated in intra-Carpathian region of the country – Transylvania: village Cerisor, comm. Lelese-“Pestera Cauce” (“Cauce Cave”), Hunedoara County (CRC) – researches 1998-1999, staff led by Sabin Adrian Luca (ULB Sibiu), Cristian Roman and Dragoş Diaconescu (Corvins Castle, Hunedoara); comm. Miercurea Sibiului-“Petris” (“Gravel Place”), Sibiu County (MSP) – researches 2002-2005, staff led by Sabin Adrian Luca, Cosmin Suci (University “Lucian Blaga” Sibiu) and Dragoş Diaconescu (Corvins Castle, Hunedoara). Another site is located in extra-Carpathian area – the Romanian Plain (comm. Magura-“Buduiasca-Boldul lui Mos Ivanus” – “Buduiasca-Mos Ivanus Hill”), Teleorman County (MGR) – researches 2006-2007, staff led by Radian Romus Andreescu (History National Museum, Bucharest) and Pavel Mirea (Teleorman County Museum, Alexandria).

We have adopted the methodology of analysis proposed by Henriette Camps-Fabrer and collaborators (1993). The different aspects regarding the typology, the morphology-morphometry, the manufacture, the analysis of wear traces and the functional hypotheses proposed by this model have been adapted and completed after the parameters of analyzed artefacts.

The raw materials used for the spoon-spatulas are represented by fragments of cattle metapodia (N = 14) and fragments of cattle ribs (N = 25).

The typology proposed take into consideration the morphology of different parts of the pieces: distal and proximal ends, middle part, and distal part. In the assemblage analyzed we can distinguish three major groups of types and variants: pieces with cylindrical proximal part (handle) and large circular or ellipsoidal distal part, and middle part profiled in V-shape or U-shape; pieces with cylindrical proximal part (handle) and large trapezoidal distal part, and middle part flat or profiled in V-shape or U-shape; pieces with narrow trapezoidal shape or having parallel margins and convex ends.

The phases of the “manufacture chain” of spoon-spatulas discussed are almost standardized and they are reconstituted firstly by studying the preserved macro- and micro traces. The data collected from direct examination

of artefacts have been completed by the conclusions of some examples of experimental manufacture of bone spoons and the debitage of cattle ribs (Camps-Fabrer 1990; Camps-Fabrer, Choi 1993; Nandris 1972).

For the pieces made on cattle metapodia, the debitage phase include longitudinal splitting of the metapod, axial groove or intense surface abrasion (or the combinations of minimum two of this operations) in order to join the medullar cavity and split the bone; the remove of proximal and distal epiphysis by fracture or transversal cutting. For the pieces made on fragments of cattle ribs, the debitage phase include longitudinal splitting of the raw material by percussion; the remove of ends by fracture or transversal cutting. The faconnage of the pieces affect almost entirely the surfaces, both anatomical and technical; the traces were observed on almost all objects and are represented by intense abrasion and scraping; the scrapping had been made for obtaining the cavity of distal part; final phase of manufacture was the polishing using a soft material (tissue-textile, hide) in order to eliminate the well-marked striations of faconnage, operation that offered a specific glossy aspect of all surfaces. The wear traces preserved are: rare and hazardous placed superficial striations on the both faces of the distal part; the crossed and oblique compact striations placed on the distal end, the small traces of impact (retouches) placed on the same part; polish; modification by use of the shape of distal end by intense abrasion of use and pressure on an abrasive plan (probably internal part of ceramic vessels); the distal end became often asymmetrical on right or left margin that indicates the utilization of the piece with right or left hand and the motion during using – right to left side or left to right side.

As a functional hypothesis, we consider that the bone artefacts were used generally as spoons for eating boiled food made by wheat. Other contexts of discovery suggest the association with rectangular large and flat stones for moulding wheat or other cereals (for collecting flour?). Of course, other ways of use are possible, but they are difficult to prove. The archaeological context for the piece CRC/I 5, preserved entire and precious in that period (as today too...), suggest that the artefact had been intentionally deposited probably during a ritual when the site was abandoned.

The early Starčevo-Criş culture bone spoons-spatulas recent discovered allowed us to include in the repertory and database some new types/variants for the territory of Romania (that are rare or unique and have a well-definite context dated by the radiometric method). We also had check up with success the reliability of typological system recently proposed for the prehistoric bone and antler industry from Romania (Beldiman 2007).

The spoon-spatulas offer significant cultural-chronological and paleo-technological reference points for complex and comprehensive approach of

the earliest Neolithic manifestations of first farmers' civilization in the regions from Central-East Europe.

Diana-Maria Sztancs, «Dimitrie Cantemir» Christian University, Faculty of History, Splaiul Unirii Nr. 176, Sector 4, 040042 Bucharest 53, Romania
Corneliu Beldiman, «Dimitrie Cantemir» Christian University, Faculty of History, Splaiul Unirii Nr. 176, Sector 4, 040042 Bucharest 53, Romania
Costel Ilie, History Museum of Galați, 2, Major Iancu Fotea Street, 800017 Galați, Romania

STARČEVO-CRIȘ OSSEOUS MATERIALS INDUSTRY FROM SOUTHERN MOLDOVA, ROMANIA. THE NEGRILEȘTI SITE, GALAȚI COUNTY

The paper presents the data issued from the analysis regarding a collection comprising 9 artefacts made of osseous materials (bone, red deer antler). These belong to the Starčevo-Criș. The artefacts were recovered during the 2012 excavation campaign in Negrilești comm., Vaslui County – Curtea Școlii (Schoolyard) site (NGS).

The typological distribution of the assemblage was presented according to Beldiman 2007 Typology. The quantitative distribution of the typological groups and types across cultures is the following: pieces dated from Starčevo-Criș culture are exclusively tools (I A – Awls, N = 6; I F – Bone spoons, N = 3). With respect to raw materials used, the Starčevo-Criș assemblage comprises pieces made from sheep and cattle long bones (N = 9).

The analysis of the artefacts discovered during 2012 archaeological campaign used a series of optical means of study (optic microscope, zoom x10 – x40; digital microscope, zoom x10 – x400); complete sets of photos (microscopic, inclusive) at various scales were taken.

All the pieces parameters were taken and allowed the initiation of a database containing osseous materials industry from NGS. Our approach facilitated the highlight of some characteristic elements of the technological environment in which the artefacts were used (and probably, done too). In this respect, the pieces NGS/I 1-9 from hut no. 2 (L2) inventory are very important (Starčevo-Criș culture). As technical procedures identified while analyzing the Early Neolithic artefacts, we may mention: débitage using direct percussion/splitting probably with the help of a lithic axe or a lithic blade; the axial grooving and the abrasion were probably also applied. The shaping techniques were: multidirectional abrasion (axial, oblique, transversal),

perforation, grooving and rotation. Due to the local procurement of the raw materials, all the pieces were produced in site, probably during some household activities. The observations mentioned above prove the practice of some household activities like: osseous materials and hides manufacture; clothes manufacture; use of the vegetal and animal fibers for knitting; preparing flour and eating food with bone spoons etc. The sites of NGS and the one of Trestiana – “Stroe Beloescu” (Vaslui County) are very important for Moldova in terms of osseous materials artefacts discovered there. Other similar pieces were discovered at Munteni, Galati County.

The typological analysis of osseous materials artefacts discovered at Negrileşti – „Curtea Şcolii” allowed us to: mention some benchmarks regarding the typology of osseous materials artefacts dated from Starčevo-Criş and Noua cultures from Southern Moldova; identify for the first time some household activities practiced in the site illustrated through specific artefacts related to osseous materials industry (case of red deer antler pieces), hides/vegetal and animal fibers manufacture etc.; use of bone spoons, specific for Starčevo-Criş culture. This is the first analysis of all the artefacts recovered from the inventory of a Starčevo-Criş hut that was entirely excavated.

The studied assemblage offers new typological, palaeo-technological and chrono-cultural markers important for a complex and extensive approach of Early Neolithic cultural manifestations from Southern part of Moldova.

Илинка Атанасова, Музеј на Македонија, Музејска збирка Кочани

АНТРОПОМОРФНА ПЛАСТИКА ИЗ “СВЕТИ АТАНАС“ КОД СПАНЧЕВА – КОЧАНИ. ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ТЕХНОЛОГИЈЕ ФИГУРИНА РАНОГ ЕНЕОЛИТА

На Светилишту „Свети Атанас“ код села Спанчева, кочанска регија, откривена је највећа, засад позната, збирка глинених антропоморфних фигурина на једном налазишту, из периода раног енеолита у Републици Македонији.

Ка проучавању откривеног материјала може се приступити са неколико различитих углова. У основи наших проучавања постављамо један комплекс, састављен из четири аспекта проучавања, веома лако препознатљива на откривеном материјалу. У овом случају са задршком на технолошки аспект. А то су:

1. Квантитативни аспект (бројчана заступљеност фигурина и осталих наода са култном наменом);

2. Технолошки аспект (одабир сировина, начин производње);
3. Квалитативни аспект (пропорција, стил и декоративни елементи);
4. Симболички аспект (престанак коришћења или ширење њихове апотропејске моћи и након ломљења. Сагледано кроз паралеле повезане са етнолошким обичајним и славским елементима сачуваних све до данас на ширем подручју централног Балкана).

Весна Бикић, Археолошки институт, Београд

ИСПИТИВАЊЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ КЕРАМИКЕ У СРБИЈИ: ПРВА ИСКУСТВА

У саопштењу ће бити предочени програми археометријских испитивања керамике који су до сада спроведени под окриљем пројекта *Процеси урбанизације и развоја средњовековног друштва* (бр. 177021) Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Истраживања се спроводе у сарадњи са колегама из неколико београдских институција, пре свега Факултета за физичку хемију и Рударско-геолошког факултета, затим и Народног музеја и Нуклеарног института Винча. Циљ ових испитивања је карактеризација керамике из различитих епоха средњег века са технолошког становишта, тј. састав сировине (глине и непластичних додатака), затим препознавање алата и техника израде, као и утврђивање узајамних утицаја на релацији састав керамике, начин обликовања и температуре печења.

До сада су урађене укупно три сета археометријских анализа – прва два, чији су резултати публиковани, за циљ су имала карактеризацију сграфито керамике средњевизантијског доба из тврђаве Рас и из Браничева, док је анализа састава и производних карактеристика рановизантијске керамике са Царичиног града у припреми за публикување. Испитивање минеролошког и хемијског састава керамичког тела и глазура је вршено према утврђеној методологији, при чему су тестиране све расположиве методе: петрографска, XRPD, FTIR спектроскопија, SEM-EDS, ICP-MS и микро-раманска спектроскопија.

Досадашњи резултати несумњиво потврђују, да у Србији постоји адекватан истраживачки кадар, као и одговарајућа опрема за археометријске анализе керамике, што јесу основни предуслови за темељне програме истраживања технологије керамике. Међутим, за један дугорочан и свеобухватан пројекат о технологији керамике, и стварање домаће базе археометријских података, потребно је истраживаче из свих дисциплина

(pre svega arheologe, zatim geologe, fizicare, hemičare) usmeriti na изучавање технологије и, у том смислу, профилисати истраживачке тимове. Наиме, досадашња пракса је показала, да су за изучавање технологије керамике најбољи резултати добијени управо у оним програмима у којима су комбинована археолошка, етнолошка и етноантрополошка истраживања са геолошко-петролошким и физичко-хемијским анализама.

Ina Miloglav, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za arheologiju

POLITIČKI, SOCIJALNI I EKONOMSKI OKVIR ORGANIZIRANE KERAMIČKE PROIZVODNJE UNUTAR VUČEDOLSKOG DRUŠTVA - NA PRIMJERU LOKALITETA IZ ISTOČNE SLAVONIJE

Keramičke posude, baš kao i svi ostali proizvodi koji su dio ljudske aktivnosti, producirane su i upotrebljavane u društvenom kontekstu. One nam otkrivaju socijalni kontekst čovjeka u prošlosti, njegovo ponašanje i aktivnosti, te socijalnu, ekonomsku i političku uvjetovanost tih aktivnosti. Organizacija proizvodnje i specijalizacija zanata samo su jedan od segmenata tih aktivnosti, a prikazani rezultati u ovom radu odnose se na definiranje tog procesa. Multidisciplinarni pristup koji uključuje nekoliko analitičkih tehnika i metoda omogućio je sažimanje i interpretaciju podataka u širem kontekstu.

Za definiranje i prepoznavanje organizirane proizvodnje i specijalizacije zanata većina autora slaže se da je prvo potrebno stvoriti okvir koji je nužan za njihovo nastajanje. Taj okvir uključuje socio-ekonomske, političke i krajobrazne faktore koji utječu na razvoj i funkcioniranje određene društvene zajednice. Neka od ovih pitanja obrađena su na osnovu analize keramičkog materijala s dva vučedolska lokaliteta u istočnoj Slavoniji. Rekonstrukcija organizirane produkcije omogućena je pomoću indirektnih dokaza koji su vrlo uobičajeni u arheološkom okruženju. Njih čine više ili manje standardizirani proizvodi koji se mogu prepoznati na više načina ili analitičkih tehnika. Standardizacija keramičkog materijala uočena je na oba obrađena lokaliteta, a posebno je vidljiva na određenom tipu posuda.

U definiranju proizvodnog procesa i njegove uvjetovanosti razmatrana je također i relativna regionalna koncentracija produkcijskih jedinica, zatim kontekst produkcije (koji definira prirodu kontrole nad proizvodnjom i distribucijom), te sistem ponude i potražnje. Poseban naglasak stavljen je na komponentu potražnje u okviru koje su obrađene tri analitičke tehnike: **a)** identifikacija konteksta u kojem su proizvodi nađeni, **b)** kvantitativni i kva-

litativni podaci, c) морфолошка анализа керамике како би се утврдила функција посуде (која је укључила анализу органских остатака у керамичким улومцима помоћу методе плинске хроматографије - масене спектрометрије, те анализу глине и njenih примјеса помоћу минералошко-петрографске анализе и рендгенске дифракције на праху).

Анализа и интерпретација свих добијених података сасвим сигурно указује на постојање организоване керамичке производње унутар вућедолског друштва. Она се вјероватно одвијала још увијек унутар домаћинства, али је већина производње оријентирана на потребе изван њега, односно трговину и разmjenu изван потрошње домаћинстава. Узрокована је моделом понуде и потражње, а подразумијеваља би већу керамичку производњу која је увјетована већим господарским активностима, порастом становништва, те социјалном организацијом у којој се види раслојавање друштва и стварање хијерархијских односа. Социјална неједнакост унутар вућедолског друштва јасно је видљива у издвајању једног богатијег слоја појединаца/породица који контролира одређене друштвене и економске активности у заједници. Организирана и интензивирана керамичка производња тако постаје само одраз новонасталих socio-економских промјена које вућедолско друштво проживљава пред сам крај бакреног доба.

Драган Јацановић, Народни музеј Пожаревац

ПРИЛОГ ТЕХНОЛОГИЈИ МЕТАЛУРШКЕ ОБРАДЕ БРОНЗЕ У ПРАИСТОРИЈИ

Бронзу као материјал, односно легуру бакра и калаја, одликује добра ливност која омогућава израду предмета техником ливења у калупима у великим серијама. На основу неколико хиљада до сада пронађених бронзаних предмета овог периода на тлу Србије веома се лако може закључити да човек тог периода познаје све технике ливења бронзе: ливење у дводелним калупима, ливење у вишedelним композитним калупима, као и ливење техником изгубљеног воска.

По својим физичко-техничким карактеристикама ливена бронза је лако ломљив и веома крт материјал, и као такав веома неподесан за израду оруђа и оружја. Такви предмети би се сасвим извесно приликом употребе ломили. На великом броју пронађених фрагмената ове врсте материјала запажено је да су они намерно ломљени вишеструким наизменичним савијањем сечива на истом месту на једну и другу страну. То недвосмислено указује на знатно побољшање еластичности бронзе која је могла настати само накнадном обрадом. Тај поступак се у мета-

лургији назива пластична деформација материјала. Само на тај начин су могла бити добијена квалитетна, еластична и довољно оштра сечива на оруђу и оружју.

Велики број металних предмета у оставама прелазног периода рађен је од бронзане жице најчешће кружног пресека, пречника од 0,2 до 4 мм. Најчешће је реч о спиралним фибулама, привесцима, минђушама, витичаркама, наруквицама и другом позамантеријском накиту рађеном техником савијања и увијања жице дужине од неколико десетина центиметара, до неколико метара. Ту жицу одликује тачно одређен пресек, добра савитљивост и еластичност и уједначен профил целом дужином жице. Жица таквих карактеристика, као полупроизвод од ког се израђује накит, морала је бити направљена сложеним технолошким поступком.

Читав низ металних предмета у оставама рађен је од веома квалитетних лимова дебљине испод једног милиметра. Од таквог полупроизвода израђују се појасеви, дијадеме, посуде, шлемови, штитови и слично. Такви предмети су скоро редовно украшавани искуцавањем, пунктирањем и искуцавањем на матрици, што подразумева одређену пластичност лима која се не може добити ливењем. Добра очуваност лимова веома мале дебљине, која је често мања од дебљине слоја корозије на ливеним предметима, као и веома танак слој племените патине на њима убедљиво говоре о квалитету самог лима, који је уједначене дебљине. Лим има идеално равне површине, на којој човек касног бронзаног дова оштром иглом исцртава веома сложене геометријске мотиве. Такви лимови се нису могли добити само ковањем чекићем на наковњу. Производња таквих лимова била је могућа само уз поступак ваљања лимова помоћу глатких ваљака, или ваљка на равној плочи.

Циљ овог рада је да укаже на неке нове технолошке поступке приликом обраде бронзе у праисторији, да их препозна на конкретном археолошком материјалу и покуша да их на основу и савремене и традиционалне технологије реконструише.

Miljana Radivojević, UCL Institute of Archaeology and Centre for Research of Archaeological Materials, Faculty of Philosophy, Belgrade
Thilo Rehren, UCL Qatar, Hamad bin Khalifa University, Qatar
Julka Kuzmanović-Cvetković, Museum of Toplica, Prokuplje, Serbia;
Marija Jovanović, Museum of Vojvodina, Novi Sad, Serbia

TAINTED ORES AND THE RISE OF TIN BRONZES IN EURASIA, C. 6500 YEARS AGO

The earliest tin bronze artefacts in Eurasia appear c. 5000 years ago, and their production has been tentatively linked to the emergence of copper alloying in the Near East. Although most archaeologists agree that tin ores for alloying were probably coming from Afghanistan, the widely established model of early bronze making by alloying only remains fundamental and still challenging issue in the evolution of Eurasian metallurgy.

The recent excavations in Pločnik, a Vinča culture site in south Serbia, yielded a tin bronze metal sheet in the vicinity of a copper workshop at the site. This object is securely dated to c. 4650 BC, which makes it the earliest tin bronze object to date. Here we present results of compositional analysis which indicate its origins from a complex tin ore, stannite, while microstructural examination demonstrates craftsman's awareness of material properties of the newly acquired metal. We suggest that decisions on selecting complex copper and tin ores for bronze making were based on the appeal of black and green ores, a visual aspect already confirmed as decisive for ores smelted to extract copper, c. 5000 BC. Moreover, this discovery prompted revisiting of fourteen insufficiently contextualised Chalcolithic tin bronze artefacts from the Balkans, which set them analytically firmly into the 5th millennium BC. Bronze artefacts from the 5th millennium BC Balkans extend the record of bronze making by nearly two millennia, challenging the conventional narrative of the evolution of metallurgy.

Гордана Јеремић, Археолошки институт, Београд

О ТЕХНОЛОГИЈИ ИЗРАДЕ МОЗАЧИЧКИХ ПОДНИХ ПОДЛОГА У ПЕРИОДУ КАСНЕ АНТИКЕ У ЦЕНТРАЛНОБАЛКАНСКИМ РИМСКИМ ПРОВИНЦИЈАМА – НЕКОЛИКО ПРИМЕРА

Основу сваког квалитетног римског мозаика чини његова подлога. О изгледу и начину постављања мозаичких подова располажемо пода-

цима из античких извора, а међу најисцрпније спада Витрувије, дворски архитекта Августовог времена. Да би се мозаик поставио, морала се најпре добити чврстоћа тла, копањем и поравнавањем, а потом су преко такве подлоге (*statumen*) постављани облуди као дренажни слој, након чега је постављан слој од употребљаваног камена и кречног малтера (*rudus*). На њега се наслојавао *nucleus* од млевеног праха од опека или тегула и креча, док је завршни део подлоге чинио тањи слој финог влажног малтера за исцртавање мотива и постављање мозаичких коцкица од различитих материјала.

У касној антици, када се анализују подлоге бројних мозаика из централнобалкаских провинција (*Pannonia Secunda*, *Moesia Prima*, *Dacia Ripensis*, *Dacia Mediterranea*, *Dardania*), закључује се да се Витрувијеве препоруке углавном нису поштовале, и да су уместо на подлогама дебљине око 30 cm, мозаици су почивали на основи од свега 10-12 cm.

Најбрижљивије припремљене подлоге имају геометријски мозаици из вила у Монтани и Костинброду у провинцији Средоземној Дакији (*Dacia Mediterranea*). У Монтани су забележена сва четири слоја подлоге, са извесним модификацијама. Мозаичари из Монтане користили су практична знања и искуства у употреби везивних средстава код кречног малтера, где су употребили животињску крв, мешајући је са кречом и песком, како би се добила што чвршћа подлога за мозаик. Код мозаика из Костинброда, уместо рудуса постојала су два слоја нуклеуса, најпре од малтера и мрвљене опеке, и потом реда опека уроњених у малтер. Слично овом мозаику, и мозаици из грађевине са октогоном из Наиса су имали трослојну подлогу.

Творци мозаика у грађевини у Галатину, нису водили рачуна о правилном постављању подлога. Изоставивши статумен и рудус, на тло су директно поставили нуклеус неуједначене дебљине 4-8 cm, преко ког су нанели танки слој креча и песка за урањање тесера. Најдрастичнији пример у овом смислу – непоштовање технике прављења чврсте подлоге за мозаик налазимо код малог мозаичког поља на месту амбона цркве-капеле на Медијани, где су у танку малтерну кошуљицу директно полагање секундарно сакупљене крупније мозаичке коцкице у облику Христовог монограма. Мозаик се датује у период након 378/380. године и везује се за насељавање западноготског становништва на овом месту.

Драгана Филиповић, School of Archaeology, Oxford University, UK

РАСВЕТЉАВАЊЕ ЗЕМЉОРАДНИЧКИХ ПРАКСИ И ТЕХНИКА ПУТЕМ АНАЛИЗЕ БИЉНИХ ОСТАКА НА НЕОЛИТСКОМ ЛОКАЛИТЕТУ ЧАТАЛ ХИЈИК, ЦЕНТРАЛНА АНАДОЛИЈА

Реконструкције пољопривредних техника – методе обраде земље, сејања, жетве, одвајање плеве од зрна и „жита од кукоља“ после жетве – примењиваних у прошлости махом се заснивају на етнографским аналогијама, подацима добијеним анализама алатки из археолошких слојева, потом (посебно приликом разматрања начина припреме земље за сетву) резултатима анализа остатака крупне стоке (нпр. присуство трагова вуче) и подацима о типу и саставу земљишта, затим на закључцима експерименталних студија и, често, „здравом разуму“. Несумњиво је да су поједина запажања – етнографска, експериментална, археолошка – кључна за разумевање техника и метода коришћених у пољопривреди у прошлости, иако не представљају директан „доказ“ о начину на који су обављане различите активности у оквиру пољопривредног циклуса. Са друге стране, интуитивна објашњења, као и она базирана на савременим природним условима и искуствима индустријске земљорадње (нпр. погодност различитих типова земљишта за обраду и њихова модерна дистрибуција) морају остати на нивоу претпоставки и бити критички размотрена у светлу резултата одговарајућих анализа нпр. природних услова у прошлости (палеопедолошке, геоморфолошке, палеоеколошке анализе итд) или намене алатки и других предмета (анализе трагова употребе или садржаја).

Трагови пољопривредних усева очувани у виду микро- или макро-биљних остатака (фитолити, скробна зрна, делови сламе и плеве, семена житарица и корова) у археолошким слојевима и у или на предметима попут алатки и посуда су, између осталог, непосредан показатељ: форме у којој су пожњевени усеви допремани у насеље, делова жетве који су похрањивани и конзумирани као храна, те нус-производа – делова који су одбацивани или коришћени у друге сврхе (нпр. као грађевински материјал, гориво, храна за животиње). Морфолошке, биолошке и еколошке карактеристике корова који прате усеве, а чији су остаци регистровани у археолошким слојевима, пружају солидну основу за разматрања техника примењиваних у разним фазама земљорадничког процеса, почев од сетве, преко жетве, до „обраде“ житарица након жетве и припреме за употребу, као и аспеката култивације биљака попут термина сетве, периода коришћења њива, интензитета и обима пољопривредне производње.

Овај рад представиће резултате археоботаничких анализа на неолитском локалитету Чатал Хијик у централној Анадолији, који су, у комбинацији са резултатима релевантних експерименталних студија и етнографским запажањима, а уз коришћење мултиваријабилног статистичког приступа, омогућили реконструкцију пољопривредних пракси примењиваних током ране и средње фазе насељавања (с. 7400/7100 - 6600/6400 cal BC) овог дуговечног локалитета.

Иван Вранић, Археолошки институт, Београд

БИОГРАФИЈА „ГРЧКИХ“ ЗИДОВА: ПРИМЕР ТЕХНОЛОГИЈЕ, КОРИШЋЕЊА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈЕ АРХИТЕКТУРЕ НА ЛОКАЛИТЕТУ „КАЛЕ“ У КРШЕВИЦИ

Сваки предмет има одређени „животни“ век током кога пролази многобројне фазе и игра различите активне улоге у животима људи и заједница које материјалну културу користе. Почевши од одабира сировина и технологије израде, преко потрошње у изворном контексту, одбацивања и уласка у археолошки запис, све до ископавања, интерпретације и презентације, материјална култура је имала јасно и препознатљиво значење. Данашња археологија покушава да појединачно истражи и дешифрује сваки стадијум овако постављене „биографије“ предмета, што укључује како технологију израде и услове коришћења, тако и друштвену улогу материјала у изградњи идентитета. Истраживања се подједнако односе како на заједнице из прошлости, које су материјалну културу производиле и користиле, тако и на модерно доба и значење које иста материјална култура, сада као део наслеђа, добија у новом контексту.

Архитектура на локалитету „Кале“ у Кршевици, као и на многим сличним насељима у унутрашњости Балкана, изграђена је применом медитеранских техника хеленистичког периода и представља занимљив материјал са сложеном биографијом. Комплексна технологија градње подразумева вађење камена (најчешће туфа) и обликовање масивних тесаника, њихово транспортовање и уградњу у основе и доње делове зидова, најчешће у тзв. емплектон техници. У следећем кораку виши делови зидова граде се од ћерпича – цигле сушене на сунцу, који се поставља у претходно формиране оквири од дрвених греда. Коначно, горња површина прекрива се кровним опекама. Присуство оваквих облика градње у континенталном залеђу Медитерана најчешће се тумачи као резултат рада грчких мајстора.

Поред сложене технологије, само присуство „грчких“ зидова на многобројним насељима дубоко у унутрашњости Балкана представља веома занимљиво питање везано за улогу материјалне културе у изградњи нових облика идентитета у варварском свету гвозденог доба – тзв. хеленизацију. У том смислу, фазе коришћења и локалног значења представљају тему којом се данас баве многи истраживачи који покушавају да одговоре на питање шта доводи до широко распрострањене појаве сличне медитеранске материјалне културе у залеђу. Последња фаза – интерпретација и презентација – једнако је занимљива због различитих и често супротстављених етничких тумачења у археолошким праксама данашњих балканских земаља.

Татјана Михаиловић, Народни музеј Краљево

ВОДОВОД РУДАРСКОГ ЦЕНТРА ПЛАНА – СРЕДЊОВЕКОВНИ ТЕХНИЧКИ ПОДУХВАТ

Плана, непромењеног имена од средњег века, била је од XIII до краја XV века, центар копаоничког рударства са рударским тргом. Око ње су била три велика рудна ревира у дужини од 20 км. Око града су била и насеља топионичара и ковача. Плана је била и ковница новца и у њој су ковали Никола Алтомановић и кнез Лазар. У самом граду је било око 500 кућа густо распоређених једна уз другу дуж улица и рударска кула. Постоје остаци две мале цркве, као и трагови средњовековног пута који је водио ка Цеовишту, главном рудном ревиру. Снимљено је 2700 рударских радова, што је преко 20% свих радова на Копаонику и тиме Плана надмашује Трепчу или Бело Брдо. До сада је потврђено 58 топионица, а производило се: злато у праху, обично и гламско сребро, олово, бакар и гвожђе. Златоносни терени су били на већим надморским висинама од 730-1100 м на којима су организована испиралишта.

Али оно што представља задивљујући технички подухват, то је велико хидраулично постројење за питку и индустријску воду. Вода из Колске реке је глиненим цевима доведена у град једним краком водова, док је други ишао поред рудних ревира ка испиралиштима злата, где је пунио резерваре и базене за испирање. Паралелно са цевоводом је постојала вада за индустријску воду која је била потребна при раду топионица које нису биле поред река. Њихова заједничка укупна дужина је око 50 км, а процењује се да је употребљено 65 000 глинених цеви (дужина једне цеви је између 40-50 цм). Овакав број цеви је морао

бити произведен у неком од великих керамичких центара средњовековне државе.

На месту *Пробијено брдо* 2011. године, при прављењу локалног шумског пута, булдожером су пробили трасу планског водовода у близини њеног изворишта на Колској реци. У новембру 2012. одлучили смо да сондирамо водовод, како бисмо га открили у дужини од 2 м. Након ископавања три цеви са заштитним плаштом су пренете музеј. Ове године се наставља истраживање хидрауличног постројења са циљем да се открије што више елемената средњовековне технологије водоснабдевања, неопходне у процесу високо организоване рударско-металуршке активности и занатске производње, која је са њом везана. Са друге стране водовод је сам град, који је био живо трговачко средиште са цариним, снабдевао пијаћом водом.

Ана Ђуричић, Филозофски факултет, Београд

ИЗРАДА РЕКОНСТРУКЦИЈЕ ПЕЋИ СА ЛОКАЛИТЕТА ВИНЧА – БЕЛО БРДО И ЊЕНО СТАЊЕ ПОСЛЕ ГОДИНУ ДАНА

Током Васићевих, ископавања локалитета Винча, пронађени су најбоље очувани примерци пећи у винчанској култури. Посебно је интересантна пећ из „другог кућишта“, пронађена 1911. године, која је послужила као модел за експерименталну израду реплике. Поменута пећ је најбоље документована пећ са старих ископавања – описана је у теренским дневницима, монографијама, а приказана је и на скицама и фотографијама. Била од глине, имала је заравњену калоту, а подница је била под нагибом, где је нижа страна била ка отвору пећи. Пре израде реконструкције пећи, прикупљени су и анализирани подаци о пећима са локалитета Винча – Бело брдо, као и подаци са других винчанских локалитета, али и описи из етнолошке и ентоархеолошке литературе. Такође, с обзиром на мали број етнолошких података, било је неопходно спровести ново ентоархеолошко истраживање. Из тог разлога, посетили смо село Гостуша на Старој планини, где смо интервјуисали мештанке села и присуствовали процесу печења хлеба, на неколико начина. Сам експеримент је спроведен током јуна и јула месеца 2012. године, на локалитету Винча, а коришћене су локалне сировине.

Након експеримента у јулу, пећ је коришћена и касније, током јесени. Временски услови и честе кише, онемогућили су њену употребу од новембра до марта, будући да је направљена на отвореном простору.

Током зиме, имала је само заклон од лаког материјала, те је једним делом повукла влагу. Због тога ће бити приказани трагови употребе, стање пећи после годину дана, и евентуалне поправке, уколико буде потребе за њима.

Овај тип пећи са заравњеном калотом није до сада реконструисан и представља један од првих покушаја експерименталне археологије у Србији, а резултати добијени том приликом су веома значајни, како за српску, тако и за светску археологију. Питања супструкције поднице, примеса у глини, дрвене констукције, времена потребног глини да се осуши, представљају кључ за интерпретацију процеса градње и употребе пећи.

СЕКЦИЈА ЗА БИОАРХЕОЛОГИЈУ
(секција, Н. Миладиновић-Радмиловић)

Наташа Миладиновић-Радмиловић, Археолошки институт, Београд

**СТАНДАРДИЗАЦИЈА АНТРОПОЛОШКИХ ЗАПИСНИКА –
ИНЦИНЕРАЦИЈА И ИНХУМАЦИЈА**

Пре више од пола века формулисани су гробни записници коју су, нажалост, и даље у употреби. Са друге стране антрополошки записници никада нису званично дефинисани и као такви употребљавани. Постоји неколико неформалних који су у употреби и које, у недостатку других, користе стручњаци. Широј стручној јавности постојећи записници вероватно изгледају претерано захтевни, можда чак и опширни, међутим, они често не задовољавају ни елементарне потребе антрополога. У циљу осавремењивања српске антропологије, а самим тим и археологије, појавила се потреба за новим стандардизованим антрополошким записницима. Записницима, који ће сваком антропологу, иако није директно учествовао у обради самог материјала, дати увид у анализу и обезбедити му минимум релевантних података на основу којих ће моћи да изводи одређене закључке и прави компаративне студије.

Тим поводом смо у Археолошком институту у Београду израдили нове антрополошке записнике како за дечије, тако и за јувенилне и одрасле индивидуе (посебно за спаљене и инхумиране индивидуе), који су већ дали одличне резултате, о чему сведоче бројни научни радови и публикације, и који су, само у последњих пет година тестирани на преко 3000 индивидуа.

Predrag Radović, National museum Kraljevo

Joshua Lindal, Department of Anthropology, University of Winnipeg

Mirjana Roksandić, Department of Anthropology, University of Winnipeg

**A RE-EXAMINATION OF THE HUMAN FOSSIL SPECIMEN
FROM VAČKI PETROVAC (SERBIA)**

A fragmented human calotte was discovered during the early 1950' near Vački Petrovac (Serbia), in association with Palaeolithic stone tools. After its initial publication, the fossil specimen remained largely unknown outside of the Serbian academe and no detailed comparative study has ever been car-

ried out. Since the whereabouts of the fossil itself are currently unknown, and given its potential significance for the Pleistocene human evolution, we re-examine the data published by Živanović (1966, 1975). Using the original measurements, mostly taken on the frontal bone, and a wide comparative sample of 68 fossil specimens, the fossil was compared and analyzed by statistical multivariate methods. We also conducted a visual examination of the morphology based on the available photographic material. Our analysis reveals phenetic similarity with Middle Pleistocene archaic *Homo* from Africa and anatomically modern *Homo sapiens*. However, the absence of primitive cranial traits in Bački Petrovac indicates a clear modern *Homo sapiens* designation. Although lost at the moment, there is a chance for the re-discovery of the fossil in the years to come. This would give us an opportunity to acquire absolute dates and to study the specimen in a more detailed manner.

Алекса Јановић, Центар за радиолошку дијагностику, Стоматолошки факултет, и Лабораторија за антропологију, Институт за Анатомију, Медицински факултет, Универзитет у Београду

РЕЗУЛТАТИ АНТРОПОЛОШКЕ АНАЛИЗЕ СПАЉЕНИХ СКЕЛЕТНИХ ОСТАКА СА ЛОКАЛИТЕТА ВАТИН, СТАРИ ЛУДОШ И ВРШАЦ АТ

У овом раду су представљени резултати антрополошке анализе спаљених скелетних остатака из раног бронзаног доба са локалитета: Ватин, Стари Лудош и Вршац Ат. Материјал који је достављен на анализу био је извађен из урни и делимично механички очишћен, те није било могуће утврдити укупну масу садржаја појединачних урни нити евентуалне правилности у одлагању спаљених скелетних остатака у исте. Након влажног просејавања кроз сита различите величине (20mm, 10mm, 5mm, 2mm, 1mm), фрагменти већи од 5 mm су антрополошки анализирани. Припадност људским или животињским остацима и температура спаљивања су утврђени одговарајућим макроскопским и микроскопским анализама. Антрополошком анализом материјала из девет урни идентификовани су остаци 11 индивидуа. Двојно сахрањивање регистровано је у два случаја. Пол је утврђен код седам индивидуа (четири мушког пола, три женског пола). Старост је ближе одређена код пет индивидуа (I: $38,2 \pm 10,9$ година; II: $35,2 \pm 9,4$ година; III: 7–15 година, IV: око 8 година, V: 10–14 година) захваљујући доброј очуваности фрагмената карлице, посебно пубичне симфизе. Добра очуваност фрагмената поје-

диних костију указује да је на поменутиим локалитетима практиковано непотпуно спаљивање. Тела покојника су у целини (са меким ткивима) спаљивана на температури од 525°C до 940°C. На садржајност обреда инцинерације указују присутни спаљени и/или неспаљени предмети од бронзе, као и фрагменти животињских костију које су пронађене међу остацима три покојника мушког пола. Од патолошких промена уочени су знаци постојања хроничног синуситиса горњовиличног синуса код једне индивидуе и дегенеративне промене кичмених пршљенова код четири индивидуе.

Ксенија Ђукић, Лабораторија за Антропологију, Институт за
Анатомију, Медицински факултет, Београд

ФИЗИЧКО-АНТРОПОЛОШКА АНАЛИЗА ОСТЕОЛОШКОГ МАТЕРИЈАЛА ИЗ АВАРСКЕ НЕКРОПОЛЕ ПИОНИРСКА УЛИЦА У БЕЧЕЈУ

У овом раду представљени су резултати антрополошке анализе скелетних остатака из аварске некрополе Пионирска улица. Антрополошка анализа скелетног материјала обављена је у Лабораторији за антропологију Медицинског факултета у Београду. Детаљна антрополошка анализа скелетног материјала обухватила је: процену степена очуваности скелетног материјала, одређивање метричких одлика скелета, утврђивање полне и старосне припадности индивидуа, процену приближне телесне висине, палеопатолошку анализу, епигенетске карактеристике, анализу зуба, као и макроскопско посматрање маркера окупационог стреса. Антрополошка анализа обухватила је 34 индивидуе из укупно 34 гроба (24 одрасле особе (70,5 %); деветоро деце (22,5 %), као и један јувенилни скелет (2,9 %)). Захваљујући доброј очуваности фрагмената карлице, посебно пубичне симфизе, пол је утврђен код укупно 19 индивидуа (55,9 %), док код 15 индивидуа (44,1 %) услед лоше очуваности скелетног материјала, није било могуће утврдити пол. Знаци палеопатолошких промена утврђени су код 18 индивидуа (52,9 %) и углавном се ради о дегенеративним променама, трауматским лезијама и инфективним запаљењима костију. У гробовима 17 индивидуа (50 %) током антрополошке анализе забележено је присуство животињских костију. Анализа маркера окупационог стреса спроведена је код одраслих особа у зависности од степена очуваности костију. Ограничавајући фактор код анализе маркера окупационог стреса поред лоше очуваности скелетног

материјала био је и присуство патолошких промена које могу утицати на мишићну активност.

Немања Марковић, Лабораторија за биоархеологију, ФФ у Београду

КРАТАК ПРЕГЛЕД РАЗВОЈА ПАЛЕОПАТОЛОГИЈЕ ЖИВОТИЊА И ПРВА ПАЛЕОПАТОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА У СРПСКОЈ АРХЕОЗООЛОГИЈИ

Палеопатологија представља поддисциплину патологије, која за предмет истраживања има болести људи и животиња у прошлости. За разлику од хумане палеопатологије, проучавање древних животињских болести има знатно краћу историју. Први подаци о болестима животиња са археолошких налазишта широм Европе, сумирани су у публикацији *Animal Diseases in Archaeology* аутора J. Baker и D. Brothwell (1980). Већи помак у развоју палеопатологије у археозоологији настаје током 1999. године оснивањем радне групе у оквиру ICAZ-а (International Council for Archaeozoology) под називом *Animal palaeopathology working group*. Од оснивања ове радне групе број радова на тему палеопатологије животиња значајно се повећао. Међутим, и даље је мали број палеопатолошких истраживања, с обзором на велику количину археозоолошког материјала.

На археозоолошком материјалу са археолошких налазишта из Србије, до сада нису вршена палеопатолошка истраживања. Шандор Бекењи (Sándor Bökönyi) у својим радовима приказује животињске остатке са патолошким променама, али овај истраживач није писао специјализоване текстове на тему палеопатологије. Прва палеопатолошка и радиолошка испитивања у Србији извршена су 2012. године, на скелетним остацима коња из коњаничког гроба (Други Аварски каганат) са некрополе Ушће код Обреновца. Истраживачки тим чинили су доктори ветеринарске медицине са Факултета ветеринарске медицине у Београду и археозоолог из Лабораторије за биоархеологију, Филозофског факултет у Београду. Циљ истраживања био је да се идентификују и реконструишу узроци који су утицали на стварање обољења. Уочено патолошко стање на скелетним остацима коња, резултат је хроничног инфламаторног процеса лигамената и хрскавица, узроковано вишегодишњим интензивним јахањем животиње.

Јелена Булатовић, Лабораторија за биоархеологију, ФФ у Београду
Александар Булатовић, Археолошки институт, Београд

РИТУАЛНИ КАРАКТЕР ДЕПОЗИТА ЖИВОТИЊСКИХ ОСТАКА ИЗ ЈАМЕ НА ГВОЗДЕНОДОБНОМ НАЛАЗИШТУ РАНУТОВАЦ КОД ВРАЊА

Досадашња истраживања животињских остатака са налазишта из раног гвозденог доба у Србији малобројна су, и углавном усмерена ка проучавању значаја различитих врста животиња у економији тадашњих заједница. Међутим, као и данас тако и у прошлости, однос људи и животиња није био искључиво економског карактера. Оне нису представљале само извор хране и сировина, већ су често имале статус моћних симбола, биле су предмет обожавања и забрана, односно имале су и друге, „специјалне“ улоге у животу људи. На археолошким налазиштима постојање „специјалних“ депозита (било да су у питању скелети целих животиња, лобање са или без доњих вилица, као и други делови скелета у артикулацији) указује на другачији, несвакодневни третман животињских остатака, што омогућава и сагледавање неекономске улоге животиња. На гвозденodobним налазиштима у Србији уколико је и било оваквих животињских депозита, они до сада нису препознати и третирани као такви, због чега не располажемо подацима о „специјалним“ улогама животиња у том периоду.

Аутори овог рада указаће на постојање једног „специјалног“ депозита животињских остатака на налазишту Ранутовац-Меаниште, 5 km северно од Врања, који је откривен током заштитних ископавања 2012. године. У јами која се налазила непосредно уз јужни зид станишта (земунице), пронађени су бројни остаци животиња, керамике, ломљеног камена и лепа. На основу облика керамичких посуда и начина украшавања, јама је датована у познију фазу раног гвозденог доба, односно Hallstatt B према средњоевропској периодизацији. Животињски остаци из јаме окарактерисани су као „специјални“ депозит због преференције ка одређеним врстама и деловима скелета животиња, што их чини јединственим налазом у целом насељу. Наиме, у овој јами пронађене су лобање без доњих вилица од најмање шест мужјака дивље свиње, као и лобање, доње вилице, само десне карлице и лопатица од најмање шест јединки јелена. Такође, пронађени су и малобројни остаци домаће свиње и говечета. С обзиром да су остаци јелена и дивље свиње у осталим деловима насеља пронађени у веома малом броју и да у питању нису исти делови скелета, закључено је да су њихови остаци у овој јами третирани

на другачији начин и да нису резултат свакодневне активности. Имајући у виду да су у питању углавном одређени делови скелета (лобање, доње вилице, карлице) од више јединки јелена и дивље свиње, и да су ове врсте имале малу улогу у економији насеља, аутори даље закључују да је „специјални“ депозит у овој јами највероватније ритуалног карактера.

Софија А. Петковић, Археолошки институт, Београд

МИТОЛОШКА ПРЕДСТАВА НА КОШТАНОМ РЕЉЕФУ ИЗ ДАВИДОВЦА КОД ВРАЊА

Приликом систематских заштитних ископавања локалитета Давидовац – Градиште на траси аутопута Е75, Коридор 10 – јужни крак, југозападно од села Давидовац, на потесу Ново насеље са леве стране регионалног пута Врање – Бујановац, у сонди 41 откривен је део велике касноантичке грађевине, означене као објекат 2. Осим две откривене просторије, истражен је и део унутрашњег дворишта, атријума у северо-источном проширењу сонде. Стратиграфија културних слојева у објекту 2 сведочи о две обнове грађевине, односно констатована су три нивоа живота (а – d). На овим нивоима формиран су одговарајући слојеви: слој D – нивелациони слој, слој C – слој деструкције у пламену (угљенисано дрво, тегуле обрушене са крова, пепео, гареж и запечена земља) изнад нивоа с, слој B сличног састава као претходни, али формиран изнад нивоа b и 4. слој A, који чини речни нанос жуте и жућкасто-црвене глиновите пескуше, који затвара слој B.

На основу археолошког материјала откривеног у објекту 2, пре свега велике количине уломака керамичких и стаклених посуда, керамичких лампи и бронзаног новца, прецизно је утврђено да су слојеви формиранни током касноантичког периода, од почетка/прве половине 4. века, до средине 5. века. Међу овим налазима било је и веома луксузних предмета (фибуле, стакло, накит).

У слоју D, који се датује у прву половину 4. века, пронађени су фрагменти коштане оплате ковчежића, украшени урезивањем и резбарењем. Међу њима је и део централног медаљона, где је рељефно представљена митолошка сцена уснуле Аријадне окружене Дионисовим тијасом, сатирима и силеном Мароном. По нашем мишљењу оплата је израђена од лопатице крупног преживара, говечета, бивола или камиле (чије су кости потврђене у објекту 2).

Аналогија нам је позната из Елеутре на Криту, израђена је од слоно-
ваче и датује се у исти период (у прву половину 4. века).

Претпостављамо да су оба рељефа могла бити израђена у Солуну
(*Thessalonica*) или Константинопољу (*Constantinopolis*).

Ове луксузне ковчежиће, могли су да приуште само веома богати
грађани, што сведочи о просперитету римског насеља у Давидовцу у 4.
веку.

СЕКЦИЈА ЗА БИОАРХЕОЛОГИЈУ
СЕСИЈА РЕКОНСТРУКЦИЈА ИЗВОРА ХРАНЕ И НАЧИНА
ПРЕХРАНЕ У ПРАИСТОРИЈИ: НАБАВКА, ПРИПРЕМА И ПРЕ-
ЗЕНТОВАЊЕ ХРАНЕ У НЕОЛИТУ БАЛКАНА

**(сесија, Селена Витезовић, Драгана Филиповић
и Дејвид Ортон)**

Обезбеђивање хране била је кључна делатност људи у прошлости, а за многе је то био и главни задатак. Дobar део хране коју данас конзумирамо има дугу историју употребе. Да би открили шта су људи јели у прошлости археолози анализирају остатке некадашњих оброка у виду животињских костију, делова биљака или трагова хране прикупљених на археолошким локалитетима. Поврх тога, „археологија исхране“ испитује начине набавке хране (лов, риболов, сакупљање биљака, пољопривредна производња), али и све наредне фазе у припреми хране, почев од примарне обраде, преко дистрибуције полу-производа, похрањивања сирове хране, па до припреме за употребу, конзумације и одбацивања нејестивих делова. Археолошке анализе остатака хране, материјала и предмета у вези са исхраном пружају јасан увид у избор хране у прошлости, као и методе и технологије коришћене за експлоатацију извора хране. Циљ ове сесије је да размотри резултате археолошких истраживања трагова хране и активности везаних за исхрану - од набавке и/или производње, до трпезе и оброка - из времена неолита на територији Балкана. Позивамо колеге да представе реферате на теме попут: извори хране у неолиту; сезонска и просторна расположивост различитих типова хране биљног или животињског порекла; објекти, алатке, предмети и технике коришћени за набавку и припрему хране; места за похрањивање хране и обављање „кулинарских“ активности; начини припреме и сервирања хране (кулинарске технике; посуђе), и одбацивања нејестивих делова; „директни“ показатељи конзумиране хране (фосилизовани садржај стомака, копролити, стабилни изотопи, био-молекули). Учесће истраживача који деле интересовање за неолит Балкана омогућиће преглед резултата ботаничких и фаунистичких анализа, анализа предмета од камена и керамике, архитектонских и разних других студија, и пружити детаљнију слику о многоструким аспектима исхране у прошлости.

Селена Витезовић, Археолошки институт, Београд
Драгана Филиповић, School of Archaeology, Oxford University, UK
Дејвид Ортон, Institute of Archaeology, University College London, UK

Dragana Filipović, School of Archaeology, Oxford University, UK
Selena Vitezović, Institute of Archaeology in Belgrade, Serbia
David Orton, Institute of Archaeology, University College London, UK

FOOD IN THE NEOLITHIC CENTRAL BALKANS: FROM ARCHAEOLOGICAL FINDS TO THE RECONSTRUCTION OF DIET AND THE SOCIAL ROLE OF FOOD

Food provision was crucial to people in ancient times and the principal occupation of many. The reconstruction of diet and the role of food starts with analyses of the methods of food procurement (i.e. hunting, fishing, gathering, agricultural production) and further manipulation of food that includes processing, distribution, storage, preparation, and, ultimately, consumption of food and disposal of leftovers. It therefore demands an interdisciplinary approach that will combine the data obtained through analysis of often highly diverse assemblages of eco- and artefacts.

The Neolithic period is especially interesting since it is the period when the most important change in food procurement took place – the shift from foraging to food production.

Unfortunately, in Balkan archaeology analyses related to food are still very limited. Too often, the diet is reconstructed on the basis of analogies, and conclusions are made without critical examination of the available data. For example, stone or bone cutting tools are interpreted as agricultural tools, without conducting usewear analysis, and from there it is concluded that agriculture was practised; or the location of a settlement near a water source is seen as evidence for the consumption of fish and similar resources, without a detailed analysis of micro-fauna, etc.

Specialist analyses are limited to occasional reports on faunal remains, and, even more seldom, plant remains. However, they are rarely integrated into the wider archaeological context of the central Balkan Neolithic and often serve only as “decoration” to excavation reports.

The reconstruction of food sources, their use and selection by humans, food distribution and consumption, all give an important insight not only into everyday routine, but also into the social and ritual life of Neolithic communities. In future analyses of food and diet in the central Balkan Neolithic, detailed analyses of faunal and plant remains are needed, but also analyses regarding the environment and related aspects of material culture such as tools and containers, including traces of their use.

David C. Orton, Institute of Archaeology, UCL, UK
Marc Vander Linden, Institute of Archaeology, UCL, UK

FROM DIET TO FOOD: THOUGHTS ON INTEGRATING SUBSISTENCE AND CULTURE IN NEOLITHIC STUDIES

The Neolithic archaeology of the Balkans, at least north of Greece, remains rooted in studies of pottery – and to a lesser extent lithic – typology and technology. Where consideration of food has penetrated this research tradition, it has usually been under the rubric of ‘economy’, ‘subsistence’, or ‘diet’. This has resulted in a profound detachment from mainstream archaeological debates that centre on cultural contacts and developments.

Over the past two decades, theoretical discussions of the archaeology of food have increasingly focused upon the cultural dimensions of food production and consumption, shifting away from the aforementioned interest in ‘diet’. Ironically, the archaeology of food has only played a peripheral role in the debate regarding processes of neolithisation, in the Balkans as elsewhere in Europe, despite the centrality of food production to the very concept of the Neolithic.

We argue here that analysing both production and consumption of food in explicitly cultural terms – rather than as a separate domain of subsistence – allows them to be re-integrated with other facets of prehistoric life, permitting a more subtle understanding of the neolithisation process. Just like material culture, food production and consumption practices are subject to cultural preferences and to historical contingency as well as to practical constraints. Moreover, their *chaînes opératoires* are inextricably intertwined with those of pottery and lithic production and use. In this sense, food offers a powerful tool to bring together research traditions focusing on ‘economy’ or ‘diet’ (e.g. zooarchaeology, archaeobotany) with those centred on ceramic and lithic typology and technology, as in the case of Neolithic archaeology in the Balkans.

This argument is illustrated with two examples. Firstly, we briefly consider recent research on the origins of lactase persistence (i.e. the ability to digest milk), highlighting links between food preparation practices, live-stock management, and wider cultural phenomena. Secondly, we introduce a new ERC-funded project investigating the development of, and interaction between, the two streams of neolithisation – Adriatic and continental – in the western Balkans (including Croatia, Bosnia & Herzegovina, Serbia, and Montenegro). Where past research has focused on similarities and differences between these two streams in terms of pottery and lithics, the EUROFARM

project will integrate material culture evidence with detailed analysis of archaeobotanical, zooarchaeological, and landscape use data. The archaeology of food is crucial to this investigation, as it requires one to analyse changes in plant and animal use (e.g. introduction of new elements in food preparation and consumption) together with developments in material culture (e.g. new cooking possibilities offered by pottery).

Драгана Антоновић, Археолошки институт, Београд

КАМЕНИ ПРЕДМЕТИ И ПРИПРЕМАЊЕ ХРАНЕ У НЕОЛИТУ СРБИЈЕ

Камено оруђе је имало важну улогу у набављању и производњи хране. Артефакти индустрије окресаног камена су током неолита коришћени као ловно оружје, сечива за српове и вршалице итд. Камене мотицице и садилке су служиле за копање и вађење кртола и корења, као и за припремање земље за сађење јестивих биљака. Камене мотике за обраду земље су за сада нађене у врло малом броју, те се не зна да ли су у земљорадњи коришћене само спорадично или су биле остављане у пољу, далеко од насеља.

У припремању хране камено оруђе је такође имало значајну улогу. Сечива од окресаног камена су употребљавана за транжирање меса, а вероватно и за сечење хране биљног порекла. Камени жрвњеви за уситњавање зрнасте хране и црепуље за печење хлеба спадају у масивне камене предмете који су директно повезани са припремом хране. Ова врста активности обављала се унутар куће. Доказ за то пружили су неки касновинчански објекти: кућа 01/06 откривена у Винчи током најновијих истраживања овог локалитета 2006. године, затим кућа 1/2008 откривена на локалитету Црквине у Стублинама 2008. године и кућа 13 у Дивостину II. Иста организација радног простора у кући постојала је и након винчанске културе и млевење брашна се обављало у затвореном простору, што су показали налази из раноенеолитске куће откривене на локалитету Каленић (угљенокоп Колубара) 1997. године. У свим поменутих објектима нађено је по више комада жрвњева, неки од њих углављени у рецепијенту од печене земље који је имао функцију да се у њему сакупља брашно. Свуда су пратећи налази били растирачи - камено оруђе коришћено као горњи део жрвња. Камена плоча (црепуља) за печење хране је за сада јединствени налаз и откривена је само у Винчи, у кући 01/06.

Избор сировине за бројне жрвњеве и растираче нађене на неолитским и енеолитским локалитетима у Србији показује бригу људи тог доба о сопственом здрављу. Сви поменути камени предмети били су произведени од квалитетног камена који се није крунио приликом млевења зрневља те је брашно припремљено са њима морало бити чисто и без примесе песка. Колико је људима тог доба било важно да брашно остане чисто показује избор сировине за израду жрвњева која се није вековима мењала. Истраживања неколико неолитских и енеолитских локалитетана на угљенокопу Колубара показала су да је квалитетан камен кроз дуги временски период доношен са истог места, што указује да је технолошко знање преношено са колена на колена, како у оквиру једне исте тако и између припадника различитих култура.

Селена Витезовић, Археолошки институт, Београд

ИНДИРЕКТНА СВЕДОЧАНСТВА О ЛОВУ И ЊЕГОВОЈ УЛОЗИ У НЕОЛИТСКИМ ЗАЈЕДНИЦАМА: ПРИМЕР КОШТАНИХ ПРОЈЕКТИЛА СА ДОЊЕ БРАЊЕВИНЕ

Проучавање исхране у праисторији захтева комбинацију резултата добијених анализама разноврсних података, пре свега археоботаничких и зооархеолошких. Међутим, да би се реконструисао начин прехране у некој заједници неопходно је комбиновати и друге, индиректне податке, који могу показати на који начин се храна прибављала, прерађивала, који се значај давао одређеним аспектима прехране, и тако даље. Међу индиректна сведочанства спадају и оружје за лов и риболов, алат за прераду одређених намирница, и др.

У овом раду анализирана је група артефаката са старијенеолитског локалитета Доња Брањевина, интерпретираних као пројектили за лов.

Предмети су анализирани са типолошког, али и функционалног аспекта. Рађени су искључиво од костију (друге сировине, као што су рог или кремен, нису коришћене), и ради се о релативно бројним предметима (чине око 15 % укупне коштане индустрије). Издвајају се пажљивом и вештом израдом, што показује да су у питању цењени предмети (самим тим и активност за коју су намењени), а посебно треба поменути један пројектил са зооморфном главом, који би могао указивати и на одређене симболичке вредности лова.

Мада се тачан начин коришћења не може реконструисати (врхови стрела или мањих копаља), у питању су ефикасни, убојити пројектили,

коришћени пре свега за лов. Фаунални остаци са Доње Брањевине, нажалост, пружају податке само о томе које су врсте могле бити ловљене (присутни су остаци праговечета, јелена, срндаћа, али и ситних сисара и барске корњаче), пошто не постоје подаци о евентуалним траговима на костима који би били последица контакта са овим пројектилима.

Елена Стојанова Канзурова, НУ Музеј на Македонија
Зоран Рујак, НУ Завод и Музеј-Струмица

ИСХРАНА И НАЧИН ЊЕНЕ ПРИПРЕМЕ И ЧУВАЊА У НЕОЛИТУ НА ТЕРИТОРИЈИ РЕПУБЛИКЕ МАКЕДОНИЈЕ

Скромне палеоботаничке информације са неолитских локалитета Тумба Мацари, Анзабегово и Таринци, који су део Анзабегово-вршничке културне групе у Македонији, омогућавају формирање парцијалне слике о видовима и начину конзумације јестивих биљака у исхрани неолитске популације. Анализирани биљни материјал одговара материјалу откривеном на Балкану и шире. Несумњиво је да је листа биљака коришћених у исхрани много шира пошто климатски услови у Македонији омогућавају богат и разноврсан биљни спектар.

Археозоолошке анализе са локалитета Анзабегово, Горобинци, Тумба Мацари, Младо Нагоричине, Извор, Ресава, Ангелци, осликавају разноврсност животињског света и његове употребе у исхрани неолитског човека.

Обрада биљне и животињске хране потврђена је анализом разноврсних литичких и коштаных утилитарних предмета. У прилогу даљег објашњења неолитских привредних активности извршена је функционална анализа дела литичког материјала са локалитета Тумба Мацари.

Део керамичких предмета, тзв. модели малих земљаних хлебова, откритих у контексту објеката у кућама на локалитетима Тумба Мацари, Говрлево, Врбјанска Чука и највероватније посвећених неким аграрним ритуалима, најближи су доказ о изгледу хлеба у току неолита.

Керамички печати са својим специфичним изгледом и симболиком, откривеним на локалитетима Анзабегово-вршничке и Велушко-породинске културне групе у Македонији, у корелацији са етнографским аналогијама, често се везују и као алатке за декорирање хлебног теста.

Кућне посуде за чување и припремање хране уобичајено су најчешћи археолошки материјал на локалитетима. На македонским локалитетима, а особито у Скопском региону, по квантитету и, пре свега, по естетском

обликовању, издвајају се тзв. аскоси. Функционалност ових посуда је најчешће повезана с транспортовањем текућина, али не искључује се могућност да се у њима чувала и храна.

Примарна функција неолитских пећи и огњишта је термичка обрада хране. Са стране зидова неких пећи откривених на македонским локалитетима налазе се допунски рецепијенти чија је функција засада непозната. Одређене археолошке ситуације допуштају да их можемо повезати са чувањем хране и текућина.

У инвентару неолитских кућа на локалитетима Тумба Мацари, Младо Нагоричине, Анзабегово, Таринци, Стенче, Зелениково, Врбјанска Чука, као и у целој праисторији на овоме тлу, пронађене су гупације објеката-реципијената који имају карактеристичне облике и начин грађења. У једноме делу ових објеката-реципијената пронађени су палеоботанички остаци. Аналогије са суседним балканским локалитетима и шире, охрабрују нас да одредимо њихову функцију као привредне објекте повезане са складирањем хране, пре свега зрнастом.

Археолошке потврде о коришћењу соли, као и о њеној евентуалној производњи у неолиту Македоније за сада су непознати. Педолошке анализе источног региона Македоније у Овчем Пољу, говоре о високом степену салинитета тла. Топоними у Македонији као Слатина и Слатино, којих срећемо и у другим балканским земљама, највероватније су били пунктови где се трговало сољу. Потребна су допунска педолошка и археолошка истраживања у циљу добијања више информација повезаних с овом проблематиком која је од виталног значаја за привреду и проживљавању неолитског човека.

Јасна Вуковић, Филозофски факултет у Београду

ПРИПРЕМА ХРАНЕ У НЕОЛИТСКОЈ ВИНЧИ: АНАЛИЗА КЕРАМИЧКОГ ПОСУЂА

У реферату ће бити представљени резултати функционалне анализе грнчарије из финалних слојева у Винчи. Анализа је показала да се трагови употребе који су у вези са припремом хране јављају само на две функционалне класе посуђа: тзв. ђувечима, који се доводе у везу са печењем хлеба и нешто ређе, са оном врстом посуђа која се у типологијама обично назива „лонцима“, на којој нема трагова излагања ватри, али су зато оштећења настала неабразивним процесима – ферментацијом или производњом млека и млечних производа присутна на унутрашњим

зидовима. С друге стране, положај неколицине керамичких посуда око жрвњева на поду куће 01/06, показао је да су и зделе, осим функције сервирања и конзумације хране и пића, играле важну улогу у процесу припреме хране.

Кристина Пенезић, Institut für Ur- und Frühgeschichte, Uni-Heidelberg

ПРИРОДНО ОКРУЖЕЊЕ И УСЛОВИ ПРОИЗВОДЊЕ ХРАНЕ НА ЛОКАЛИТЕТУ ВИНЧА-БЕЛО БРДО

Локалитет Винча – Бело Брдо се истражује више од једног века. Велика количина археолошког материјала је омогућила добар увид у материјалну културу неолита на Балкану. У кампањама у последњих 15 година више пажње је посвећено детаљнијем сакупљању фаунистичких и макро-биљних остатака. На овај начин, омогућен је и увид у исхрану становника овог насеља. Овај рад ће ове податке добијене током археолошких ископавања допунити резултатима геоархеолошких истраживања, првих ове врсте на локалитету Винча. Захваљујући њима, сада су доступне информације о пејзажу пре настанка првог насеља, као и током трајања насеља, добијене микробушењима. Такође, на основу микроморфолошких, седиментолошких и геолошких анализа, по први пут је могуће створити слику о типовима земљишта који су окруживали насеље у Винчи током његовог трајања. Комбинација података добијених археолошким ископавањима на локалитету, и резултата истраживања природне околине насеља омогућава реконструкцију могућности и активности везаних за рану пољопривреду. Узгој domestikованих биљака које су пронађене на локалитету Винча захтевао је и одређене услове, како климатске, тако и у типу земљишта који је био повољан за обрађивање. Овај рад ће на основу тренутно расположивих података покушати да реконструише процесе и методе ране пољопривреде који су били практиковани у непосредној околини Винче, и пружити модел употребе околине насеља за сврхе узгајања и сакупљања биљне хране.

Ксенија Боројевић, University of Massachusetts Boston, USA,
Fulbright Scholar University of Belgrade

ХРАНА ИЗ КУЋЕ НА ЛОКАЛИТЕТУ ВИНЧА

Велика количина добро очуваних биљних остатака је нађена у касно-винчанском објекту (Кућа 01/06) на локалитету Винча– Бело Брдо. Систематски прикупљени и флотацијом издвојени угљенисани макробилни остаци дају детаљне податке о складиштењу и преради намирница. Биљни остаци, укључујући минерализовану плеву, заједно с налазима жрвњева, посуда и пећи, омогућују да се направи реконструкција коришћења простора 4500 година пре наше ере. Откривени објекат је 8.30 x 5.10 m, а саграђен је у техници плетара и лепа, типично за винчанске куће. Објекат је имао три просторије. У северној, најмањој просторији није нађено угљенисаних биљних остатака. У централној просторији нађена су угљенисана зрна двозрне пшенице (*Triticum dicocum*), као и већ самлевена зрна пшенице (булгур). Такође, прикупљени су и цели угљенисани плодови крушке. Калотаста пећ је била окружена преградом. У северној прегради су била два фрагментована питоса, поред којих су била просута зрна двозрне пшенице. У трећој, јужној просторији, откривен је жрвањ с керамичким рецепијентом поред кога је била концентрација чистих зрна двозрне пшенице (*Triticum dicocum*), семе грахорице (*Vicia ervilia*) и лана (*Linum usitatissimum*). Ту је нађено и неколико угљенисаних целих плодова дивље шљиве (*Prunus spinosa*). У другом делу просторије откривени су цели делови класа двозрне пшенице и плодови крушке (*Pyrus* sp). Пошто у објекту нису нађени остаци животињских костију, можемо закључити да су две веће просторије служиле за складиштење и прераду биљне хране.

Ивана Стојановић, Археолошки институт, Београд
Ђурђа Обрадовић, Археолошки институт, Београд

ИСХРАНА У РАНОМ НЕОЛИТУ: БИЉНИ И ЖИВОТИЊСКИ ОСТАЦИ ИЗ СТАРЧЕВАЧКЕ ЦЕЛИНЕ СА НАЛАЗИШТА ДРЕНОВАЦ

У раду ће бити приказани резултати анализе биљних и животињских остатака из ранонеолитске целине истражене током ископавања 2011. године на налазишту Дреновац. Ова целина издвојена је као посебан

контекст са великом концентрацијом животињских костију. На основу спектра и учесталости заступљених биљних и животињских врста, и уз анализу трагова тафономских процеса на костима, размотриће се избор и начин припремања хране, депозиција отпадака и формирање овог контекста. Археозоолошком анализом утврђено је да у целини доминирају остаци овце/козе (*Ovis/ Capra*), док су у веома малом броју присутне и кости домаћег говечета (*Bos taurus*) и срне (*Capreolus capreolus*). У истом контексту пронађено је неколико концентрација остатака риба, шкољки и пужева. Специфични трагови горења и ломљења метаподијалних костију овце/козе, настали су највероватније током процеса вађења коштане сржи. Карактеристична, уједначена, светла боја и порозност ивица већег броја костију из овог контекста, може указати на трагове кувања. Резултати анализа тафономских трагова на костима, као и уједначен слој у коме је ова концентрација костију пронађена, указују на то да је депозит животињских остатака настао након једног или неколико временски блиских догађаја, и да су они убрзо након конзумације похрањени и затрпани.

За археоботаничку анализу је издвојено 15 засебних узорака (флотирано укупно 160 l земље) из различитих делова целине. Показало се да нема значајних разлика у разноврсности и заступљености биљних врста унутар целине, већ је реч о готово уједначеном спектру врста са просечном густином од 1,1 примерак по литру. Готово сви биљни остаци су очувани у угљенисаном стању, уз изузетак неколико минерализованих семена. Укупно је пронађено око 180 семена. Најбројније налазе чине житарице (48%), а идентификоване су две врсте обуване пшенице – *Triticum monococcum* и *Triticum dicocum*. Од култивисаних врста присутне су и махунарке (7%), сочиво (*Lens culinaris* Medik.) и грашак (*Pisum sativum* L.). Међу дивљим врстама, чији плодови су коришћени у исхрани, најбројнији су налази коштица дрењине (*Cornus mas* L.), а регистровани су и остаци купине/малине (*Rubus* sp.) и зове (*Sambucus nigra*; *Sambucus ebulus*). Остатак узорка чине коровске врсте (око 20 различитих врста). У истраженом контексту нису констатовани трагови *in situ* горења, стога је закључено да угљенисани биљни остаци представљају секундарни депозит. До угљенисања биљних остатака је највероватније дошло приликом обављања активности везаних за припрему хране, а садржај овог контекста чине остаци одбачени након ових активности.

На овом примеру истакнут је значај упоредне археоботаничке и археозоолошке анализе, размотрена је природа настанка контекста и његов садржај, који указује на разноврсну исхрану у старчевачком насељу у Дреновцу.

Tzvetana Popova, National Institute of Archaeology with Museum, Sofia

THE NEOLITHIC BULGUR IN THE SETTLEMENT OF JABALKOVO, SOUTH BULGARIA

The site Yabalkovo is located in the central part of the Upper Thrace, in the Maritsa River valley, in the 'Karabilyuk' locality, which is in the vicinity of the village of Yabalkovo. The excavations started in 2000 as part of the general project of rescue archaeological investigations along the Maritsa motor way. The settlement is dated in the Early Neolithic period.

The pottery and small objects found are mostly typical for the Early Neolithic in the Upper Thracian lowlands but some have also good parallels in Eastern Thrace (Asaği Pınar and Hoca Çeşme) and North-Western Anatolia.

Information casting light on the economy of the settlement has been acquired as a result of systematic archeobotanical analysis.

The subject of this report is the content of two Neolithic pithoi. They are registered at 4.10/4.30 m elevation in the central sector and at the southern route of the inner trench A1. Large fragments of pithoi were found here. The grain apparently represent the content of the pithoi. The analysis shows that all grains are broken. The species composition consists of cereals and pulses including the following: *Triticum monococcum*, *Triticum dicoccum*, *Hordeum vulgare* var. *nudum*, *Lens culinaris*, *Vicia ervilia*. Crops have been stored in the pithoi probably for consumption. Thus the early Neolithic population could at any time to prepare meals of bulgur.

The discovery of this mixture in large quantity – the bulgur - is extremely interesting and the first in a Bulgarian Neolithic settlement.

Драгана Филиповић, School of Archaeology, Oxford University, UK

ХРАНА БИЉНОГ ПОРЕКЛА НА МЕНИЈУ НЕОЛИТСКИХ ЗАЈЕДНИЦА ЦЕНТРАЛНОГ БАЛКАНА

Прве земљорадничке заједнице централног Балкана узгајале су различите domestikоване биљне врсте. Међу анализираним археоботаничким материјалом пореклом са неолитских локалитета назаступљенији су налази једнозрне и двозрне пшенице, јечма обуведеног зрна, сочива, грашка, лана. Уз пољопривредне културе, чини се да су и релативно бројне дивље врсте - на пример. дрен, купина, љоскавац (вучја јагода), зова - имале значајно место у исхрани неолитских становника. Рад нуди

преглед биљних врста чији су остаци откривени на неолитским локалитетима на овој територији, уз коментар о њиховој могућој употреби, као и о хранљивој вредности различитих биљних група. Надаље, рад дискутује могуће локације регистрованих биљних ресурса, потом сезоне њихове експлоатације, и дистрибуцију насеља у односу на потенцијални биљни покривач у окружењу. Запажања у овом раду ослањају се на резултате неколико археоботаничких анализа које су у току, као и већ објављене податке са локалитета на територији данашње Србије (на пример, Благотина, Гомолаве, Опова, Винче-Бело Брдо).

Ивана Живаљевић, Лабораторија за биоархеологију, ФФ у Београду

ЛОВ НА КРУПНУ РИБУ: ПРОЦЕНА ВЕЛИЧИНЕ МОРУНА СА ЛЕПЕНСКОГ ВИРА

У овом раду ће бити приказани резултати процене величине моруна (*Huso huso* Brandt), чији су остаци пронађени на мезолитско-неолитском налазишту Лепенски Вир. Значајна улога риболова у формирању мезолитско-неолитских насеља у Ђердапу манифестована је великим количинама рибљих остатака, вредностима изотопа угљеника и азота код људи и паса које указују на висок удео речне и анадромне рибе у исхрани, као и чувеним 'риболиким' скулптурама. Скорашње анализе ихтиоархеолошког материјала указују да су се ова насеља донекле разликовала у избору риболовних врста. На Лепенском Виру, значајне количине рибљих остатака (жбице грудног пераја, коштане плоче и елементи бранхикранијалног скелета) потицале су од моруна, анадромне врсте из породице *Acipenseridae*, које су до изградње хидроелектране "Ђердап" сваке године мигрирале из Црног мора да би се мрестиле у слатким водама Дунава. На основу односа проксималне ширине прве жбице грудног пераја и тоталне дужине рецентних примерака, утврђено је да су примерци ловљени на Лепенском Виру били веома велики, често већи од 2 метра и тежи од 100 килограма. Процењене величине јединки са Лепенског Вира (поред података о јединкама са локалитета Скела Кладовеи и Падине) одговарају највећим уловљеним примерцима из каснијих историјских периода, што указује да су праисторијски становници Ђердапа били усмерени на лов крупних одраслих јединки током њихових годишњих миграција. Поред процена величине, у раду ће се размотрити значај ових резултата у проучавању питања исхране, риболовних техника и односа између људи и животиња у овом културном контексту.

Marta Bartkowiak, Institute of Prehistory, Adam Mickiewicz
University in Poznan
Olga Perić, Archaeological Institute, Belgrade

**NEOLITHIC CULINARY PRACTICES: ORGANIC RESIDUE
ANALYSIS OF POTTERY FROM NEOLITHIC SETTLEMENTS OF
DRENOVAC AND MOTEL-SLATINA (MIDDLE MORAVA VALLEY)**

The paper aims to present the results of organic residue analysis of pottery in the investigation of various culinary practices of the Vinča communities of the Middle Morava Valley. It also addresses the problem of determination of actual function of vessels involved in the process of preparing, storage and consumption of different types of food. A total number of 50 potsherds from Motel-Slatina and 49 potsherds from Drenovac (Slatina-Turska česma) were carefully selected and studied using a combination of analytical techniques: gas chromatography (GC), gas chromatography/mass spectrometry (GC/MS) and gas chromatography combustion-isotope ratio mass spectrometry (GC-C-IRMS). These examinations were combined with the analysis of different attributes of pottery - form of vessel, fabric, technology and use-wear traces.

Five types of lipids have been identified: beeswax, ruminant dairy fats, ruminant adipose fats, mixed ruminant adipose/ruminant dairy fats and porcine adipose fats. The results confirmed the use of milk and dairy products on both sites in significant quantity. Presence of beeswax on vessels from Drenovac provided a direct proof for production of honey. The analyses enabled us to identify the vessels which have been used for processing of different types of animal products, especially ruminant dairy fats which were discovered on storage vessels, small and medium-sized bowls and perforated pots.

These researches revealed the importance of milk and dairy products in the diet and provided significant new information about different aspects of food processing in the Late Neolithic settlements.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

902/904(497.11)(048)

902/904:005.745(497.11)“2013”(063)

902/904:061.2(497.11)(063)

СРПСКО археолошко друштво (Београд).
Скупштина (36 ; 2013 ; Нови Сад)

Програм, извештаји, апстракт : Српско
археолошко друштво, XXXVI Скупштина и
годишњи скуп, Нови Сад, 30. мај - 1. јун 2013.
године / [приредили Војислав Филиповић и
Драгана Антоновић]. - Београд : Српско
археолошко друштво ; Нови Сад : Музеј
Војводине, 2013 (Београд : Босић). - 115 стр.
; 21 cm

Текст на срп. и енгл. језику. - Тираж 150.

ISBN 978-86-913229-4-6

1. Српско археолошко друштво (Београд).

Годишњи скуп (2013 ; Нови Сад)

а) Српско археолошко друштво (Београд) б)

Археолошка истраживања - Србија - Апстракти

COBISS.SR-ID 198527244

Radiocarbon Dating shouldn't take ages

BETA

Beta Analytic
Radiocarbon Dating
Since 1979

- Results in as little as 2-3 days
- ISO 17025-accredited measurements
- Outstanding customer service

Australia Brazil China India Japan Korea UK USA

Visit www.radiocarbon.com for details